

ตารางที่ 20 เครือข่ายเกษตรกรจังหวัดนราธิวาส

ลำดับ	ชื่อกลุ่ม / ชุมชน	จำนวน (ครัวเรือน)
1	กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านน้ำตก ตำบลสุคีริน อำเภอสุคีริน	12
2	กลุ่มเกษตรกรรมทางเลียบบ้านไอร์จูโจะ ตำบลศรีสาคร อำเภอศรีสาคร	15
3	กลุ่มเกษตรกรรมทางเลียบบ้านจำปากอ-มะยุง อำเภอบาเจาะ	16
	รวม	43

นอกจากเครือข่ายด้านการเกษตรทางเลียบดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏว่าได้เกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากร ที่ทำงานเกี่ยวกับการฟื้นฟู อนุรักษ์และการจัดการป่ามาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งโครงการการศึกษาวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ และพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและเครือข่ายเรียนรู้ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้เข้าไปสร้างกระบวนการเรียนรู้ สรุปรบทเรียนร่วมกันอีก 17 เครือข่าย ได้แก่²⁵

- บ้านท่ากำชำ ตำบลท่ากำชำ และ บ้านบางตาบา ตำบลบางตาบา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

- บ้านจะรังตาดง ตำบลท่าธง และบ้านกือเม็ง ตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี

- บ้านแลแวง ตำบลตะโล๊ะแหมะนา และ บ้านปาเซปูเต๊ะ ตำบลปากู อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี ในเครือข่ายอนุรักษ์พรุลานควาย

- โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

- โรงเรียนบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

- โรงเรียนบ้านมะนังกาหยี อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

- โรงเรียนปอเนาะมิฟตาซุลอัสสลียะห์ ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

- องค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้าม กับ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

- องค์การบริหารส่วนตำบลปายามูมั่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

- บ้านยาวกับบ้านยามูเนลิ้ม ตำบลราตาบันยัง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

- บ้านเพียรยา ตำบลตาเกาะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

- บ้านแหลม ตำบลหนองแรด อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

²⁵ แผนกวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, “โครงการเสริมสร้างความสัมพันธ์เครือข่ายป่า พรุ-สันทราย-ชายเลน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการจัดการป่าให้เกิดความยั่งยืน,” 2549, น.158.

- วัดโพธาราม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี
- วัดปิยาราม อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- โครงการวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำและพิพิธภัณฑสถานประวัติธรรมชาติและการเรียนรู้ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- กลุ่มแม่ค้าผักปลอดสารพิษ จังหวัดปัตตานี

ด้วยการทำงานอย่างต่อเนื่องของภาคี เครือข่ายดังกล่าวเหล่านี้ ย่อมมีความเป็นไปได้ที่ ประชาชนซึ่งปรากฏอยู่ในเครือข่ายต่างๆ อันครอบคลุมลุ่มน้ำสาบบุรีนั้นพร้อมที่จะเข้าสู่ ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีส่วนร่วม และมีความสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนได้ไม่ยาก

3.3 สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่จะแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร อยู่ได้ด้วยการประกอบอาชีพอะไรเป็นหลัก และมีอาชีพใดหนุนเสริมหล่อเลี้ยงครอบครัว โดยพยายามพิจารณาหาความสัมพันธ์กันระหว่างรายได้ รายจ่าย หนี้สิน ปัจจัยการผลิต เป็นตัวอธิบายสถานะทางเศรษฐกิจ ตลอดทั้งชี้ให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจดังกล่าวมีปัญหาอุปสรรคอะไร ดังนั้น การทำความเข้าใจสภาพเศรษฐกิจจึงมีเรื่องที่ต้องกล่าวถึง 8 ประการ ได้แก่ อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้ รายจ่าย หนี้สิน การถือครองที่ดิน แหล่งอุตสาหกรรม และปัญหาด้านเศรษฐกิจในชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การถือครองที่ดิน

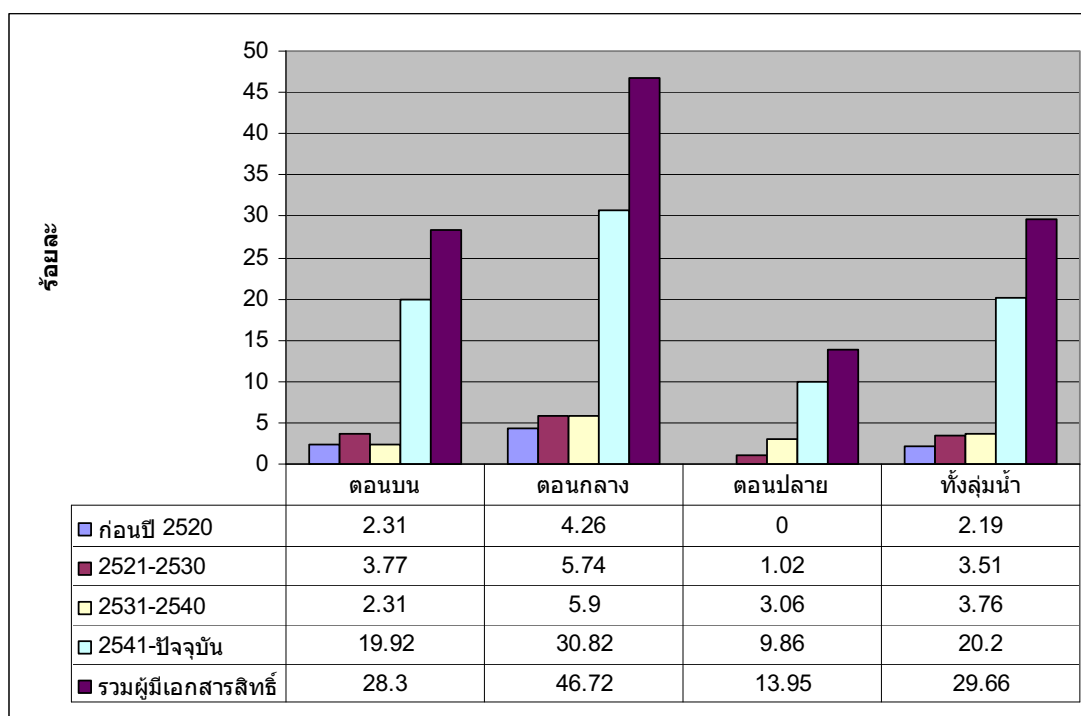
เนื่องจากชุมชนลุ่มน้ำสายบุรีส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตร ชาวบ้านมีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติเป็นหลัก ที่ดินจึงเป็นปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ เป็นพื้นที่ตั้งของบ้าน เป็นพื้นที่ทำการเกษตรและเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมสาธารณะ เป็นทรัพย์สิน เป็นต้น ผู้มีที่ดินจึงหมายถึงผู้มีอำนาจ มีสิทธิในการจัดการที่ดินในฐานะทรัพย์สินภายในอาณาบริเวณของตน ซึ่งแตกต่างจากผู้ไร้ที่ดิน การศึกษาข้อมูลการถือครองที่ดินของประชากรตัวอย่างลุ่มน้ำสายบุรีในครั้งนี้จึงต้องการสำรวจเพื่อให้พอเข้าใจลักษณะการถือครองที่ดินเบื้องต้นว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะสังคมเกษตรกรรม ที่ดินนับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ดังแสดงให้เห็นตามรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 21 การถือครองที่ดิน

ที่ดิน	ร้อยละของประชากรถือครองที่ดิน			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
มีที่ดินของตนเอง	90.10	87.2	81.60	86.3
ไม่มีที่ดินของตนเอง	9.40	12.3	18.4	13.36
ที่ดินเช่า	0.6	1.5	1.6	1.23
ที่ดินของผู้อื่นให้ทำกิน	5.5	5.4	3	4.63
ที่ดินที่ยังไม่ได้แบ่งมรดก	13.5	16.1	12.1	13.9
มีเอกสารสิทธิ์ที่ทำกิน	43.6	70.7	49	54.43
มีเอกสารสิทธิ์ที่อยู่อาศัย	48.4	71.3	52.4	57.37
มีที่ดินสาธารณะในหมู่บ้าน	14.7	23.3	8.2	15.4

ข้อมูลแบบสอบถามพบว่าประชากรตัวอย่างมีที่ดินเป็นของตนเองร้อยละ 81-90 ซึ่งเป็นตัวเลขค่อนข้างสูง แสดงให้เห็นว่าประชากรลุ่มน้ำสายบุรีส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลเอกสารสิทธิ์ถือครองที่ดิน ทั้งในส่วนการทำกินและอยู่อาศัย พบว่ามี

เอกสารสิทธิ์ที่ทำกินร้อยละ 43-70 และเอกสารสิทธิ์ที่อยู่อาศัย ร้อยละ 48-71 ซึ่งเป็นตัวเลขที่ต่ำกว่าตัวเลขการถือครองที่ดินจริง แสดงว่ายังมีประชากรที่มีที่ดินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินอีกจำนวนหนึ่ง และงานวิจัยยังพบอีกว่า ประชากรส่วนมากพึงจะได้รับเอกสารสิทธิ์ถือครองที่ดินระหว่างปีพ.ศ. 2540-ปัจจุบัน ซึ่งเป็นไปได้ว่าสาเหตุของการได้รับเอกสารสิทธิ์เพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2540 เนื่องจากมีโครงการจัดสรรที่ดินทำกินและมีการแจกเอกสารสิทธิ์ให้แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง ส่วนประชากรอีกจำนวนหนึ่งพบว่า มีการเช่าที่ดิน ร้อยละ 1.23 การทำกินบนที่ดินของผู้อื่น ร้อยละ 4.63 และยังไม่มีที่ดินทำกิน ร้อยละ 13.36

ภาพที่ 40 ผู้มีเอกสารสิทธิ์ที่อยู่อาศัย

อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากการสนทนากลุ่มทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นว่า ผู้ไม่มีที่ดิน หมายถึง บุคคลที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง กล่าวคือ ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินหรือไม่มีสมบัติ เพราะที่ดินส่วนใหญ่เป็นของพ่อแม่ ซึ่งยังไม่ได้แบ่งมรดก และไม่ได้หมายความว่าผู้คนเหล่านี้ไม่มีที่ดิน ดังนั้น กลุ่มคนดังกล่าวส่วนมากแล้วเป็นผู้มีที่ดิน เพียงแต่ไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เท่านั้น สำหรับขั้นตอนในการแบ่งมรดกจะมีเวลาในการแบ่ง 2 ช่วงคือ

- 1) แบ่งตอนที่มิชีวิต คือ เจ้าตัวหรือเจ้าของมรดกเป็นคนแบ่งด้วยตนเองให้แก่ญาติพี่น้อง ลูกหลาน
- 2) แบ่งตอนตาย จะแบ่งตามหลักศาสนา โดยมีกฎเกณฑ์ในการแบ่งว่าใครจะเป็นคนรับและสามารถรับมรดกได้เท่าไร โดยโต๊ะอิหม่ามจะเป็นคนจัดการให้อย่างยุติธรรม

ที่ดินสาธารณะหมายถึงที่ดินที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ด้วยแบบสอบถามพบว่า ในภูมิโนเวศตอนบนใช้ป่าร่วมกันในการทำมาหากิน ร้อยละ 14.7 ภูมิโนเวศตอนกลางมีพื้นที่สาธารณะที่ใช้ทำกินร่วมกัน ร้อยละ 23.3 ได้แก่ ป่า พรุ และแหล่งน้ำ ในช่วงที่รองรับน้ำ ชาวบ้านจะหาปลา และเมื่อน้ำลด สภาพพรุเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ทุ่งหญ้า ชาวบ้านจะใช้พื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ ในขณะที่ภูมิโนเวศตอนล่างจะมีพื้นที่ทำกินร่วมกันน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 8.2

ตารางที่ 22 ที่ดินสาธารณะ

ที่ดินสาธารณะที่ทำกินร่วมกัน	ร้อยละ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งกลุ่มน้ำ
มี	14.7	23.3	8.2	15.4
ไม่มี	84.5	75.4	90.5	83.47

นอกจากนี้ จากการสนทนากลุ่มทำให้พบว่า ที่ดินสาธารณะหรือที่ดินที่ใช้ร่วมกันนั้น หมายถึง สถานที่รวมสัตว์ในหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน สถานที่รวมสัตว์นั้นจะใช้เมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม ชาวบ้านจะนำสัตว์เลี้ยงของตนมารวมกันในสถานที่นี้ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวรัฐเป็นผู้จัดสรรให้ แต่ในปัจจุบัน ชาวบ้านไม่ค่อยได้ใช้ร่วมกัน และได้กลายเป็นสถานที่ปลูกบ้านเรือน และแบ่งเป็นพื้นที่ทำกินส่วนบุคคล พื้นที่ที่ใช้ร่วมกันจริงๆ มีเพียงพื้นที่เลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ ยังมี ห้วย หนอง คลองบึง ที่ใช้น้ำร่วมกัน เพื่อนำน้ำไปใช้สำหรับพืชสวนไร่นา

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากแบบสอบถามพบว่า ที่ดินสาธารณะที่ทำกินร่วมกันนั้นมีจำนวนมากพอสมควร แต่ผู้ให้ข้อมูลในแบบสอบถามส่วนมากไม่ได้ระบุประเภทที่ดิน (72.23 %) ว่ามีอะไรบ้าง จึงทำให้ยังไม่สามารถแยกให้เห็นได้อย่างชัดเจน ประเด็นเรื่องที่ดินสาธารณะที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันซึ่งมีความสำคัญต่อระบบความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม จึงน่าที่จะทำการศึกษาเจาะลึกเพิ่มเติมต่อไป

ตารางที่ 23 ประเภทที่ดินสาธารณะที่ทำกินร่วมกัน

ที่ดินสาธารณะ	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งกลุ่มน้ำ
ป่า	3.6	2.2	3.4	3.07
พื้นที่เกษตร	2.4	2.6	-	1.67
พรุ (ลูโปะ)	0.6	3.9	0.3	1.6
แหล่งน้ำ (คลอง สระน้ำ)	1	1.8	-	0.93
ที่ดินนิคม	0.2	-	-	0.07
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	-	0.7	-	0.23
ไม่ระบุ	74.2	64.9	77.6	72.23

2) เศรษฐกิจครัวเรือน

ข้อมูลเศรษฐกิจในครัวเรือน เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม จำนวน 1,381 ชุด และการสนทนากลุ่ม ประกอบข้อมูลด้านอาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของปัจจัยดังกล่าว และรายละเอียดปลีกย่อยที่สำคัญ เพื่อให้เข้าใจสภาพทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ดังนี้

1.1) อาชีพหลัก

อาชีพหลักของประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรีแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้มีเงินเดือนประจำจากหน่วยงานรัฐ/เอกชน 2) กลุ่มผู้มีรายได้จากการค้าขาย/รับจ้างทั่วไป และ 3) กลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากร อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่า ทุกอาชีพไม่ว่ามีอัตราผู้ประกอบอาชีพมากน้อยต่างกันเพียงไร ล้วนแต่มีความสำคัญสำหรับชาวบ้านทั้งสิ้น เพราะหมายถึงอาชีพหลักที่ทำให้ชาวบ้านอย่างน้อยหนึ่งครอบครัวสามารถดำรงชีพอยู่ได้

ตารางที่ 24 อาชีพหลักแบ่งตามประเภทกลุ่มรายได้

อาชีพหลัก	ร้อยละ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
กลุ่มรายได้ประจำจากเงินเดือน				
ลูกจ้างของรัฐ	11.30	8.90	14.30	11.50
รับราชการ	7.80	10.70	6.10	8.20
พนักงานเอกชน	3.60	3.90	2.40	3.30
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	0.40	0.30	0.00	0.23
กลุ่มสร้างรายได้เองจากธุรกิจ				
ค้าขาย	12.20	11.80	15.00	13.00
รับจ้างทั่วไป	15.30	13.80	29.90	19.67
กลุ่มรายได้อิสระจากทรัพยากร				
สวนยางพารา	54.30	41.30	21.40	39.00
ทำนา	11.50	17.40	13.60	14.17
สวนผลไม้ผสมผสาน	20.30	10.30	5.40	12.00
เลี้ยงสัตว์	9.60	11.80	11.90	11.10
รับจ้างกรีดยาง	9.60	12.30	3.10	8.33
สวนผลไม้	7.10	5.60	1.00	4.57
ประมงน้ำจืด	1.70	2.10	2.00	1.93
ประมงชายฝั่ง	0.00	0.00	5.40	1.80
สวนปาล์ม	1.30	20	0.70	1.33
กลุ่มอื่น ๆ				

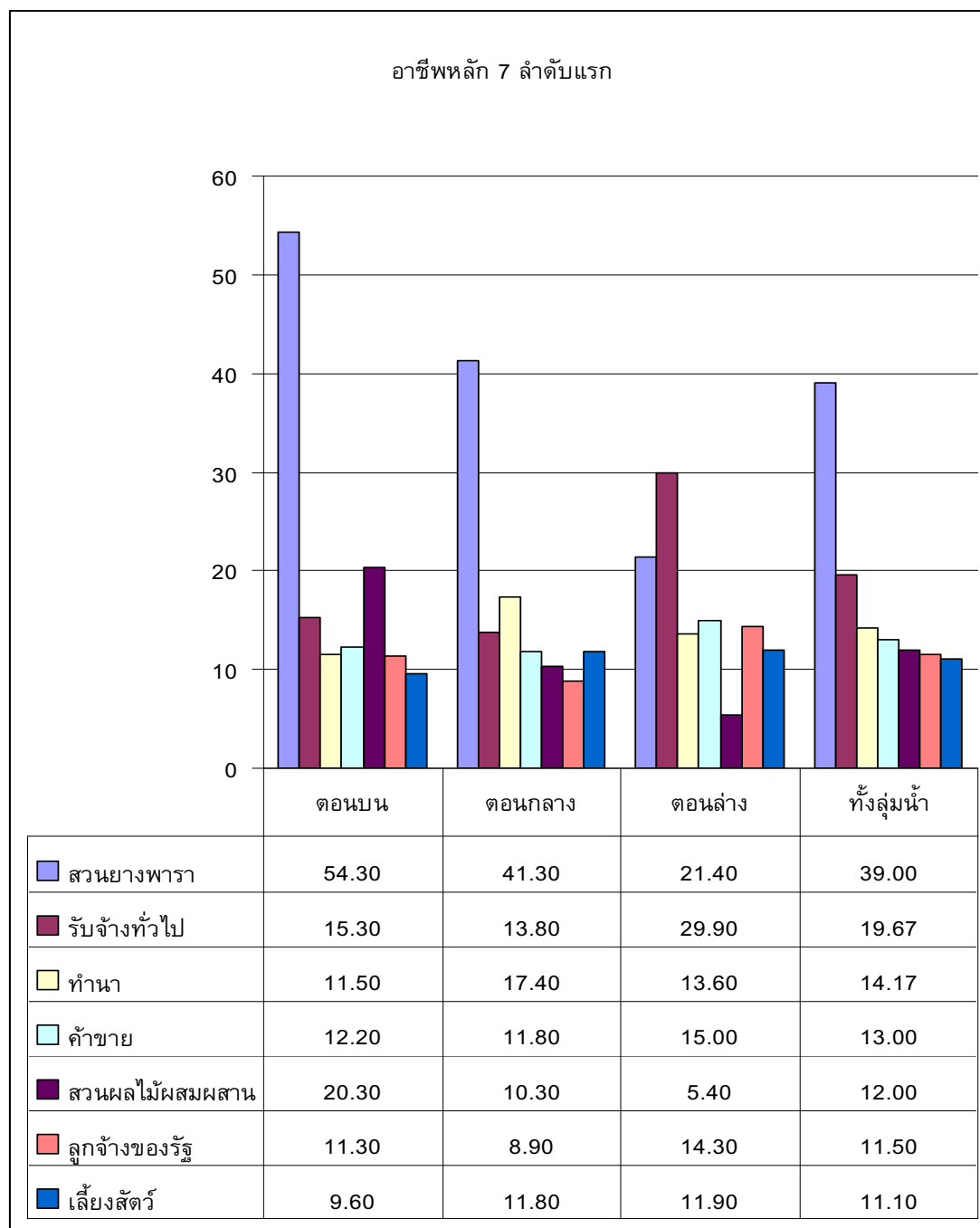
อาชีพหลัก	ร้อยละ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
นักเรียน นักศึกษา	3.10	4.10	2.40	3.20
อื่นๆ	12.60	13.60	15.60	13.93
ไม่ได้ทำงาน	0.80	1.60	1.00	3.40

จากตารางข้างต้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ภูมินิเวศตอนบนมีผู้ประกอบการอาชีพทำสวนยางพาราในอัตราสูงสุดถึงร้อยละ 54.3 รองลงมาได้แก่ การทำสวนผลไม้ผสมผสาน (20.3 %) และรับจ้างทั่วไป (15.3 %) ซึ่งเป็นไปได้ว่าสภาพภูมินิเวศลุ่มน้ำสายบุรีตอนบนมีลักษณะเป็นป่าเขา จึงมีการทำสวนยางพาราและทำสวนผลไม้มากกว่าอาชีพอื่น

ภูมินิเวศตอนกลางมีผู้ประกอบการอาชีพทำสวนยางพาราในอัตราสูงสุดร้อยละ 41.3 รองลงมาได้แก่ การทำนา (17.4 %) และรับจ้างทั่วไป (13.8 %) ซึ่งน่าสังเกตว่าภูมินิเวศตอนกลางนี้ การทำนาเคยเป็นอาชีพดั้งเดิม ปรากฏให้เห็นมากที่สุดกว่าทุกภูมินิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะภูมินิเวศของตอนกลางที่เป็นพรุ และที่ราบลุ่ม แต่ปัจจุบันพื้นที่นาและพรุจำนวนมากเปลี่ยนไปเป็นสวนยางพาราจนทำให้อาชีพสวนยางพารามีมากที่สุด ส่วนอาชีพรับจ้างทั่วไปก็เป็นอาชีพที่มีความสำคัญในระดับต้นๆ

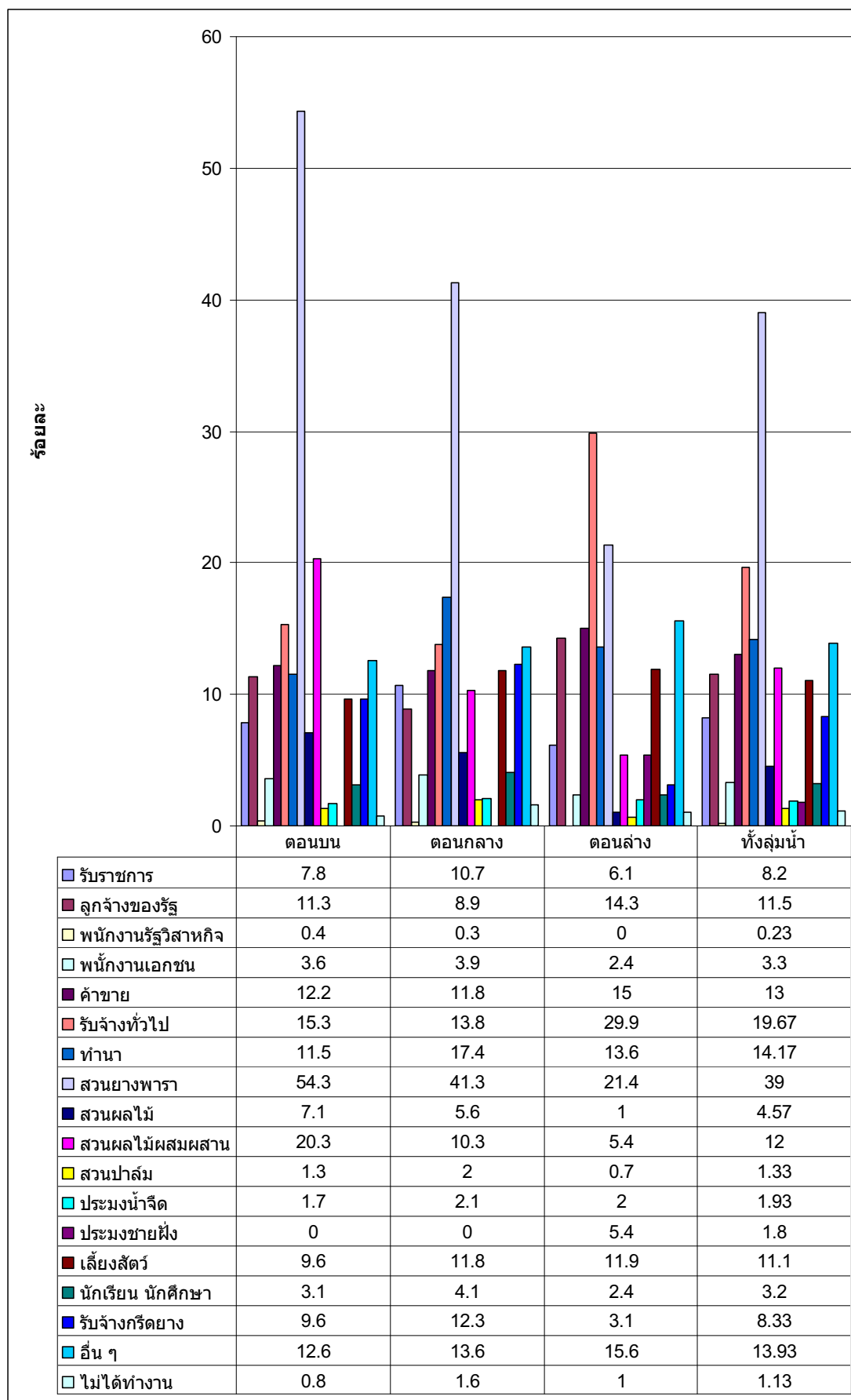
สำหรับภูมินิเวศตอนล่าง แม้อาชีพหลักมีลักษณะใกล้เคียงกับภูมินิเวศตอนบนและตอนกลาง คือ การทำสวนยางพาราและรับจ้างทั่วไป แต่น่าสังเกตว่า อาชีพรับจ้างทั่วไปมีอัตราสูงสุด ร้อยละ 29.9 ขณะที่การทำสวนยางพารามีเพียงร้อยละ 21.4 รองลงมาได้แก่อาชีพค้าขาย (15 %) และอาชีพลูกจ้างของรัฐ (14.3 %) อย่างมีนัยสำคัญที่ควรอภิปราย เพราะแม้จะมีลักษณะอัตราสูงสุดในลักษณะที่คล้ายคลึงกับภูมินิเวศตอนบนและตอนกลาง แต่ก็แสดงนัยสำคัญที่ว่า สภาพภูมินิเวศตอนล่างที่มีความเป็นเมืองมากกว่านั้นทำให้การประกอบอาชีพของชาวบ้านมีอัตราส่วนการประกอบอาชีพที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัด เพราะภูมินิเวศตอนล่างที่ต่างออกไปด้วยลักษณะความเป็นเมืองแบบทันสมัยมากกว่าแล้ว ภูมินิเวศตอนล่างยังมีชุมชนชาวจีนซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ภายหลังมากกว่าพื้นที่อื่นๆ ภูมินิเวศตอนล่างจึงนิยมการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ลูกจ้างของรัฐ รวมทั้งอาชีพค้าขาย ตามคุณลักษณะทั่วไปของชาวไทยเชื้อสายจีน

อย่างไรก็ตาม อาชีพหลักลำดับต้นๆนั้น การทำสวนยางพาราจัดเป็นอาชีพที่มีอัตราสูงสุดในชุมชนลุ่มน้ำสายบุรีถึงร้อยละ 39 รองลงมาได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 19.67 การทำนา ร้อยละ 14.17 ค้าขาย ร้อยละ 13 ลูกจ้างรัฐ ร้อยละ 11.5 และเลี้ยงสัตว์ 11.10 ซึ่งทั้งหมดเป็นอาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำสายบุรี

ภาพที่ 41 อาชีพหลัก 7 ลำดับแรก

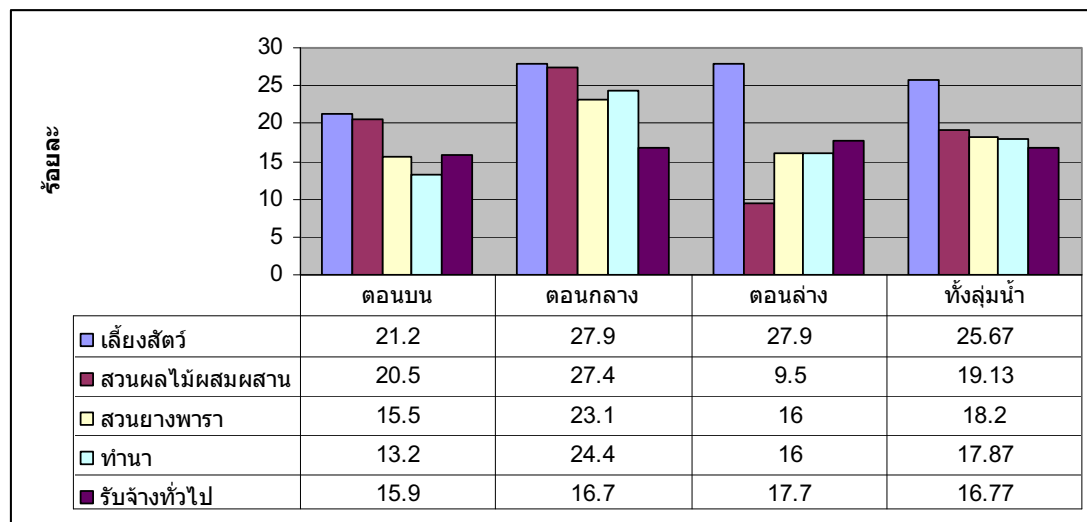
นอกจากนี้ อาชีพหลักอื่นๆก็พบว่ามีความสำคัญต่อชาวบ้านเช่นกัน ดังตารางข้อมูล และภาพที่แสดงไว้แล้ว

ภาพที่ 42 อาชีพหลักแยกตามภูมิภาค

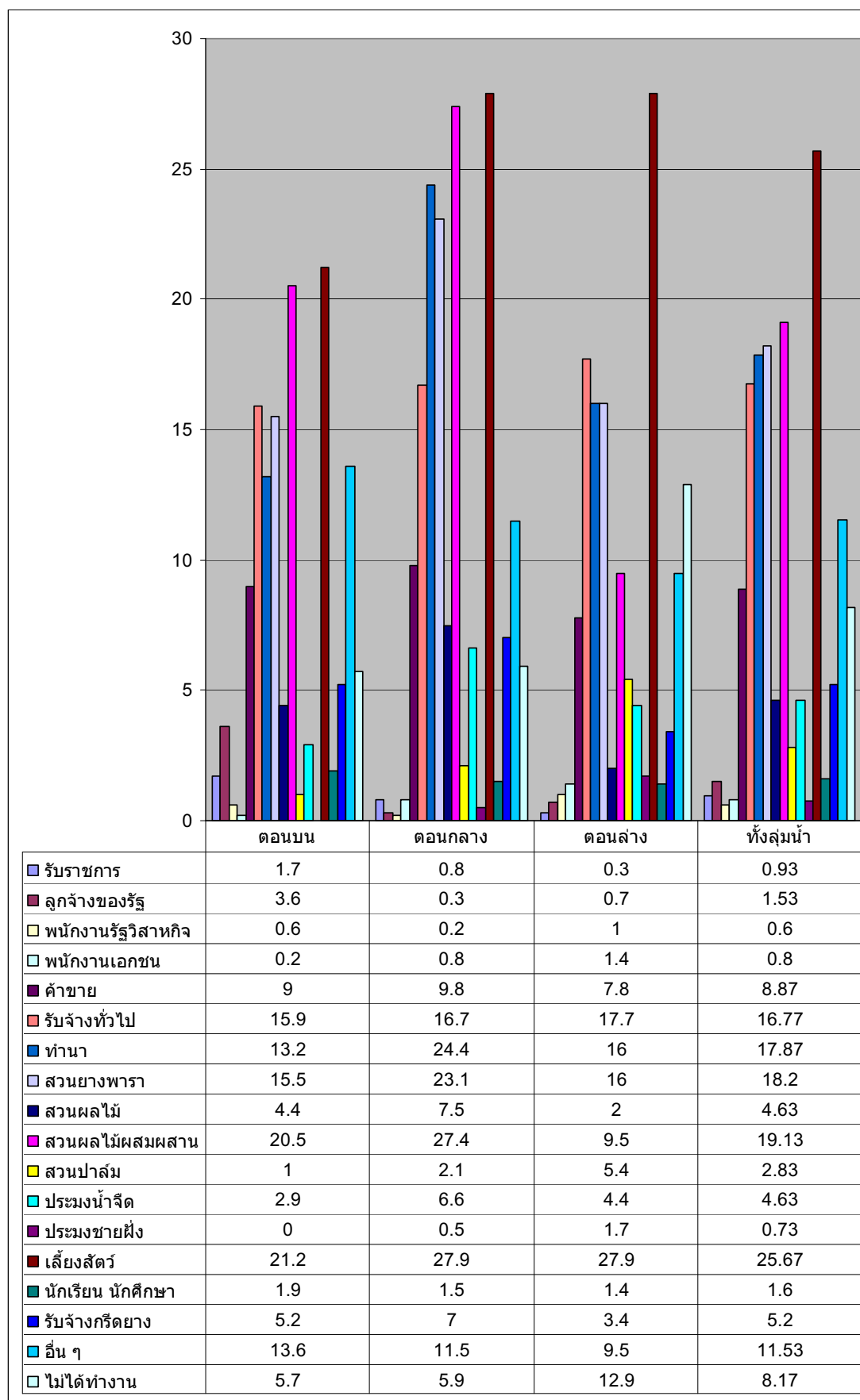
1.2) อาชีพพรอง

ประชากรกลุ่มน้ำสายบุรีทั้งสามภูมิโนเวศมีอาชีพพรองที่หลากหลาย ส่วนมากนิยมเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพพรองประเภทอื่นๆมีลักษณะคล้ายคลึงกับอาชีพหลัก โดยมีการทำสวนผลไม้ผสมผสาน สวนยางพารา ทำนา และรับจ้างทั่วไป ในอัตราส่วนมากน้อยลดหลั่นกัน ดังแผนภาพอาชีพพรอง 5 อันดับแรก

ภาพที่ 43 อาชีพพรอง 5 อันดับแรก

สำหรับอาชีพพรองประเภทอื่นๆนั้นมีความหลากหลายคล้ายคลึงกับอาชีพหลักที่มีอย่างกระจุกกระจายซึ่งเป็นอาชีพที่เข้ามาเสริมรายได้หลักของครอบครัว แม้จะมีลักษณะเป็นอาชีพพรองแต่ก็มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ดิ้นรนของชาวบ้านเพื่อหารายได้เข้ามาหล่อเลี้ยงครอบครัวให้อยู่รอด

ภาพที่ 44 อาชีพครอง

นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกต การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างไม่เป็นทางการ พบว่าชาวบ้านให้ข้อมูลอย่างกระตือรือร้นและรู้สึกสนุกสนานกับการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับการทำมาหากิน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

- **การค้าขาย** อาชีพการค้าขาย คนจากตอนล่างมักขึ้นไปทำการค้าขายกับคนตอนบน ลุ่มน้ำ โดยนำสินค้า เช่น จานชาม น้ำบูดู เกลือ ขนมหวาน เครื่องอุปโภค บริโภค เป็นต้น และเมื่อค้าขายเสร็จก็จะซื้อผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง จากตอนบนมาขายตอนล่าง

- **รับจ้างทั่วไป** ชาวบ้านบริเวณตอนล่างแถบอำเภอปะนาเระ อำเภอสายบุรี อำเภอยะหริ่ง อำเภอยะรัง อำเภอทุ่งยางแดง อำเภอมายอ จะรับจ้างขับสามล้อ ทำนา กรีดยาง ออกทะเล รับจ้างออกเรือประมง ซื้อสัตว์น้ำ รับจ้างทำประมงในหมู่บ้าน และเป็นลูกจ้างโรงงานอาหารในปัตตานี ส่วนที่ไปทำงานที่เคดาห์ ประเทศมาเลเซียนั้น ชาวบ้านมักไปรับจ้างในร้านอาหาร เช่น แม่ครัว เด็กเสิร์ฟ และเจ้าของร้านอาหารต้มยำกุ้ง

- **สวนผลไม้** การทำสวนผลไม้มีอยู่แทบทุกพื้นที่ทั้งตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง โดยอยู่แถบบริเวณที่ราบเชิงเขา เช่น ศรีสาคร รามัน สุคีริน รือเสาะ และมักปลูกผสมผสาน ไม่มีพื้นที่ใดที่เป็นสวนผลไม้เชิงเดี่ยว เช่น ลองกอง ทุเรียนหรือเงาะอย่างเดียว แต่สวนผลไม้เชิงเดียวนั้นจะปรากฏในพื้นที่ยะลา เช่น สวนส้ม

- **ทำนา** พื้นที่การทำนาที่ใหญ่ที่สุด คือ บริเวณตอนกลางจนถึงตอนล่างของลุ่มน้ำสายบุรี ได้แก่ รือเสาะ รามัน มายอ สายบุรี กะพ้อ ยะหริ่ง ยะรัง โดยทั่วไปในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้จะทำนาปี แต่บางพื้นที่จะทำนาถึงสองครั้งต่อปี แต่หลังจากมีโครงการพัฒนาเข้ามานับตั้งแต่พ.ศ. 2525 เช่น การขุดสระน้ำรูปตัวยู (U) ก็ทำให้ป่าพรุหายไปแทบจะทุกหมู่บ้านในอำเภอรามัน หลังจากนั้นเมื่อมีระบบชลประทานที่ไม่เหมาะสมเข้ามาและส่งผลกระทบก็ทำให้การทำนาปี นาปรังหายไป จนกลายเป็นนาร้างจำนวนมาก

- **การปลูกปาล์มน้ำมัน** ก่อนมีนโยบายปีพ.ศ. 2535 มีการปลูกปาล์มน้ำมันไม่มากนัก ซึ่งในช่วงนั้นจะมีการทำแปลงทดลองเพื่อปลูกปาล์มบริเวณพื้นที่อำเภอธารโต ต่อมาได้ทำการส่งเสริมให้แก่ชาวบ้าน และได้มีการปลูกเพิ่มมากขึ้นที่นิคมสหกรณ์บาเจาะ ซึ่งชาวบ้านได้รับการเชิญชวนหรือโฆษณาจากภาครัฐให้ประชาชนในพื้นที่หันมาปลูกปาล์มน้ำมันตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ. 2547-2552 โดยส่งเสริมให้ปลูกในพื้นที่นาร้างและพื้นที่พรุ มีเป้าหมายภายในปีพ.ศ. 2553 จำนวน 100,000 ไร่ แต่ปัจจุบันปลูกได้ประมาณ 35,000-40,000 ไร่ ภาครัฐจึงได้มีการส่งเสริมอย่างเร่งด่วนเพื่อสร้างผลผลิตตอบสนองโรงงานปาล์มน้ำมันที่สร้างเสร็จแล้ว

- **ประมงน้ำจืด** การทำประมงน้ำจืดมีให้เห็นตลอดลำน้ำสายบุรี แต่ที่เด่นชัดคือช่วงบริเวณตอนกลางถึงตอนล่าง เพราะบริเวณนี้จะมีป่าพรุ และคลองเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่รือเสาะ รามัน ทุ่งยางแดง กะพ้อ ไม้แก่น สายบุรี มีผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายเป็น ปลาส้ม ปลาแห้ง ซึ่งลุ่มน้ำสายบุรีมีปลาชนิดพิเศษมากกว่า 50 ชนิด เช่น ปลามังกร ปลาเกือเลาะ ปลาเกือชอ ปลาเกือแร เป็นต้น แต่สำหรับปลาเกือเลาะนั้นเป็นปลาที่อร่อยที่สุด อาศัยอยู่บริเวณโชดหิน เป็นปลาที่อาศัย

อยู่ตลอดลำนํ้า ปัจจุบันปลานชนิดนี้หายาก เพราะนอกจากเป็นอาหารแล้ว ยังจัดว่าเป็นปลาสวยงามด้วย ปลาเศรษฐกิจของกลุ่มนํ้าสายบุรี ได้แก่ ปลาคะเพียน ปลาลาเมาะ ปลาทูกอ เป็นปลาที่จับได้เยอะและราคาไม่แพง ส่วนปลาที่มีราคาแพง ได้แก่ ปลาช่อน ปลาดุกอูย ปลา กตเหลือง ปลาเหล่านี้มีราคาในพื้นที่ ประมาณกิโลกรัมละ 120 บาท แต่ถ้าขายในท้องตลาด อาจมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 180-400 บาท ส่วนปลาชะโดมีราคากิโลกรัมละ 70 บาทซึ่งไม่แพงมากนักเมื่อเทียบกับปลานชนิดอื่น

บริเวณที่มีปลาเยอะ เช่น พรุณควาย พรุณดำ เป็นต้น การทำประมงน้ำจืดมีกฎเกณฑ์หรือข้อตกลงร่วมกันในช่วงหน้าแล้ง และฤดูวางไข่ แต่ในปัจจุบันนั้นควบคุมได้ยาก เนื่องจากมีคนนอกพื้นที่เข้ามาจับปลาในพื้นที่ด้วย เช่น ชาวพม่า คนไทยจากภาคอีสาน เครื่องมือที่ใช้ในการจับปลา ได้แก่ อวน แห ไซ แต่ไซบอดนั้นเป็นไซที่ได้รับความนิยมมาก เนื่องจากไซดังกล่าวไม่ต้องใส่อาหาร เพียงแค่นำไปวางไว้เฉยๆ ก็สามารถจับปลาที่ว่ายไปมาได้ คุณสมบัติพิเศษของไซชนิดนี้ คือ จะไม่สามารถจับปลาที่วางไข่ หรือ ตั้งท้องได้ เนื่องจากไซนี้จะจับได้เฉพาะปลาที่ว่ายไปมา หรือเคลื่อนไหวในลำนํ้าเท่านั้น แต่สำหรับปลาที่ตั้งท้องจะไม่เคลื่อนไหว จนกว่าจะคลอด จึงทำให้ปลอดภัยต่อปลาเหล่านี้

นอกจากนี้ บริเวณลุ่มนํ้าสายบุรีตอนล่างยังมีการเลี้ยงปลาระวังกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณปากแม่นํ้าสายบุรี ได้แก่ พื้นที่บริเวณบ้านกาแลรายอ, บ้านบางตาหยาด, บ้านปาตาติมอ, บ้านลูกาบายะ บ้านปะเสยวอ, บ้านโอโบ บริเวณตลาดตะลุปัน รวมถึงพื้นที่ส่วนใหญ่ในคลองปะเสยวอ เป็นบริเวณที่มีการเพาะเลี้ยงปลาในกระชังหนาแน่นเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องมานานหลายปีแล้ว ปลาที่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงส่วนใหญ่เป็นปลากะพงขาวและปลา ทับทิม ผลการสำรวจการเลี้ยงปลาในกระชังบริเวณปากแม่นํ้าสายบุรีเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2552 โดยการนั่งเรือนับกระชัง ได้ผลการสำรวจดังนี้

ตารางที่ 25 การสำรวจการเลี้ยงปลาในกระชังบริเวณปากแม่นํ้าสายบุรี

หมู่บ้านริมแม่นํ้าสายบุรี	จำนวนกระชัง	ชนิดปลา
1. กาแลรายอ	15	กระพง
2. บางตาหยาด	100	กระพง
3. ปาตาติมอ	850	กระพง
4. ลูกาบายะ	120	ปลาทับทิม 20 ปลากะพง 100
5. ปะเสยวอ	600	ปลาทับทิม 100 ปลากะพง 600
6. โอโบ	240	ปลากะพง
7. ตลาดตะลุปัน	650	ปลากะพง
8. ดือแป	5	ปลากะพง
9. เกาะกลาง	10	ปลากะพง

จากการสอบถามคุณสมพร แซ่หย่ง บ้านเลขที่ 9/1 ตำบลตะลุมบอน อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชังบริเวณปากแม่น้ำสาบบุรีมาอย่างยาวนาน ได้ให้ข้อมูลว่า อาชีพการเลี้ยงปลาในกระชังบริเวณนี้เป็นที่น่าสนใจของกลุ่มผู้เลี้ยงปลา เพราะคุณภาพน้ำค่อนข้างดี มีความเสี่ยงน้อยกว่าที่อื่น อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงปลาในกระชังต้องลงทุนสูง เช่น ค่าทำกระชัง ลูกปลา แรงงาน อาหารปลาและเหยื่อ นอกจากนี้ ต้องเสี่ยงกับการตายของปลาที่เลี้ยงและราคาของปลาที่ไม่แน่นอน เป็นต้น

สำหรับค่าใช้จ่ายต่างๆสามารถคำนวณได้ ดังนี้

1. การทำกระชังขนาด 5x5 เมตร ต้องลงทุนโครงเหล็ก 7 ชุดๆละ 1,500 บาท ทำได้ 2 กระชัง

2. ใช้ก้อนโฟม 11 ก้อนๆละ 350 บาท ทำได้ 2 กระชัง

3. ใช้ฉนวนกระชัง อีก 1 ก้อนๆละ 5,000 บาท ทำได้ 2 กระชัง

4. ใช้ฉนวนกันรอบนอกกระชัง อีก 1 ก้อนๆละ 10,000 บาท

5. เสาไม้สำหรับยึดกระชัง อีก 4 ต้น รวมกันประมาณ 1,000 บาท กระชังใช้ได้ประมาณ 5 ปี

6. ค่าลูกปลากะพง ขึ้นอยู่กับขนาด ถ้าปลา 5 นิ้ว ราคาประมาณตัวละ 12 บาท จะปล่อยเลี้ยงประมาณ 2,000 ตัว/กระชัง ปลาขนาด 8-9 นิ้ว ราคาประมาณตัวละ 25 บาท ปล่อยเลี้ยงประมาณ 1,200 ตัว/กระชัง ส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงขนาด 8-9 นิ้ว ซึ่งจะใช้เวลาเลี้ยงประมาณ 1 ปี 2 เดือน จะได้ปลา ขนาด 2-3 กิโลกรัม/ตัว

7. ลงทุนค่าอาหารปลา ประมาณ 150,000 บาท/กระชัง เท่าที่ผ่านมาโดยเฉพาะปีที่แล้ว เหลือปลาประมาณ 100-200 ตัว/กระชัง มีปลาเป็นโรคตายมาก ปลากะพงที่มีขนาดไม่เกิน 3 กิโลกรัม/ตัว ขายส่งตลาดกิโลกรัมละประมาณ 110 บาท

8. จ้างค่าแรง 2 คนๆละ 200 บาท/วัน ดูแล 20 กระชัง

ถ้าเลี้ยงปลาทับทิม จะเลี้ยงประมาณ 3,000 ตัว/กระชัง เมื่อปีที่แล้วเหลือรอดประมาณ 400-500 ตัว/กระชัง หรือประมาณ 200 กิโลกรัม/กระชัง ใช้เวลาเลี้ยงประมาณ 4 เดือน ให้อาหารสำเร็จรูปของบริษัท Peace Feed ราคากระสอบละ 445 บาท (ประมาณ 20 กิโลกรัม/กระสอบ) 4 เดือนต้องใช้ประมาณ 75 กระสอบ/กระชัง

สรุปประมาณรายจ่ายในการลงทุนและรายรับ/กระชัง ในการเลี้ยงปลากะพงและปลาทับทิม บริเวณปากแม่น้ำสาบบุรี จากการสำรวจเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2552

ตารางที่ 26 รายจ่ายในการลงทุนเลี้ยงปลากระชัง

รายการ	จำนวนที่ใช้	ราคา/หน่วย	ราคา/กระชัง (บาท)
1. โครงเหล็กขนาด 5x5 เมตร	7 ชุด /2 กระชัง	1,500 บาท/ชุด	5,250
2. ก้อนโฟม	11 ก้อน/2 กระชัง	350 บาท/ก้อน	1,925
3. อวนทำกระชัง	1 ก้อน/2 กระชัง	5,000 บาท/ก้อน	2,500
4. อวนกันรอบกระชัง	1 ก้อน /2 กระชัง	1,000 บาท/ก้อน	500
5. เสाम้ายึดกระชัง	4 ต้น	250 บาท/ต้น	1,000
6. ค่าลูกปลา			
- ลูกปลากระพง ขนาด 9 นิ้ว	1,200 ตัว	25 บาท/ตัว	30,000
- ลูกปลาทับทิม ขนาด 3 นิ้ว	3,000 ตัว	3 บาท/ตัว	9,000
7. ค่าจ้างแรงงาน	1 คน	200 บาท/คน/วัน	
- ปลากระพง ใช้เวลา เลี้ยง 420 วัน		10 กระชัง	8,400
- ปลาทับทิมใช้เวลา เลี้ยง 120 วัน			2,400
8. ค่าอาหารปลา			
- ปลากระพงใช้ปลา เหยื่อ			150,000
- ปลาทับทิมใช้ อาหารสำเร็จรูป ราคา 445 บาท/ กระสอบ 75 กระสอบๆ ละ 20 กิโลกรัม			33,375
- รวมรายจ่ายลงทุนเลี้ยงปลากระพง/กระชัง			208,575
- รวมรายจ่ายลงทุนปลาทับทิม/กระชัง			235,950

ตารางที่ 27 รายรับในการลงทุนเลี้ยงปลากะชัง

รายการ	ขนาดปลา โดยประมาณ	ราคา/หน่วย	ปลารอดชีวิต	ราคา/กระชัง(บาท)
1. ปลากะพง	3 กก./ตัว	110 บาท/กก.	200 ตัว/กระชัง	66,000
2. ปลาทับทิม	1 กก./ตัว	50 บาท/กก.	400 ตัว/กระชัง	20,000
- รายได้จากปลากะพง/กระชัง				66,000
- รายได้จากปลาทับทิม/กระชัง				20,000

ปัญหาของการเลี้ยงปลาในกระชังคือปัญหาปลาตายมากเป็นพัน แต่เหลือเป็นร้อย ไม่ทราบสาเหตุว่าเป็นเพราะอะไรแน่ ส่วนใหญ่สันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากน้ำเสียและการเลี้ยงที่หนาแน่นมากเกินไป

- การเลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ที่พบมาก ได้แก่ วัว ควาย ร้อยละ 42-51 และพบมากที่สุดในภูมินิเวศตอนกลาง ตอนล่าง ในปัจจุบันนิยมเลี้ยงวัว ควาย เพื่อขาย และรองลงมาเพื่อบริโภค เช่นเดียวกับการเลี้ยงแพะ แกะ ในขณะที่การเลี้ยงเป็ด ไก่ จะเลี้ยงเพื่อบริโภค นอกจากนี้ การเลี้ยงสุกรยังคงมีอยู่ในชุมชนที่ไม่ใช้มูลสัตว์

ตารางที่ 28 การเลี้ยงสัตว์

สัตว์เลี้ยง	ลำดับที่ (ร้อยละ)			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งลุ่มน้ำ
วัว/ควาย	42.3	51.5	44.2	46
ขาย	1 (30.6)	1 (35.1)	1 (32.0)	32.57
กิน	2 (16.8)	2 (18.4)	2 (18.0)	17.73
พิธีกรรม	3 (9.9)	3 (17.9)	3 (14.3)	14.03
ใช้งาน	4 (7.1)	4 (11.3)	4 (9.9)	9.43
แพะ/แกะ	27.7	31.8	32	30.5
ขาย	1(15.7)	1(15.1)	1(18.7)	16.5
กิน	2 (9.6)	1(13.3)	2 (14.6)	12.5
พิธีกรรม	3 (8.6)	3 (16.4)	3 (13.6)	12.87
เป็ด/ไก่	68.3	78	78.2	74.83
กิน	1(50.5)	1(59.8)	1(52.0)	54.1
ขาย	2 (31.9)	2 (38.0)	2 (40.1)	36.67

สัตว์เลี้ยง	ลำดับที่ (ร้อยละ)			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งลุ่มน้ำ
พิธีกรรม	3 (22.6)	3 (29.2)	2 (32.0)	27.93
สุกร	1.5	1	1	1.17
ขาย	1(0.8)	1(0.7)	1(0.7)	0.73
กิน	1,2(0.4)	1,2(0.3)	2(0.3)	0.33
พิธีกรรม	2(0.4)	1,2,3(0.2)	0	0.2

นอกจากนี้ การสนทนากลุ่มทำให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับข้อมูลจากแบบสอบถามและได้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า นอกจากการเลี้ยงสัตว์ที่มีมากในภูมิโนเวศตอนกลาง ตอนล่าง สัตว์ที่นิยมเลี้ยงส่วนมากคือ วัว ควาย ส่วนตอนบนนั้นจะนิยมเลี้ยงแพะและแกะแล้ว บริเวณพื้นที่ตอนกลางซึ่งมีลักษณะเป็นพรุ่ทุ่งหญ้ากว้าง จึงเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ สัตว์ส่วนใหญ่ที่เลี้ยงเป็นสัตว์พื้นเมือง การเลี้ยงสัตว์นั้นจะเลี้ยงเป็นฤดู เช่น ฤดูปล่อยสัตว์ จะกระทำเมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งฤดูนี้เจ้าของสวนจะต้องดูแลสวนไม่ให้สัตว์เข้าไปทำลายพืชผล สมัยก่อนนั้นจะเลี้ยงสัตว์ด้วยการเดินตามหลัง แต่ปัจจุบันเมื่อปล่อยสัตว์แล้วก็ไม่ต้องไปดูแล สามารถอยู่กับบ้านได้ เพราะเมื่อถึงฤดูปล่อยสัตว์ เจ้าของสวนจะต้องเป็นผู้ดูแลสวนเอง ไม่ว่าจะเป็นวัวกัน หรืออุปกรณ์อื่นๆ ที่ใช้ในการป้องกันสัตว์ไม่ให้มาทำลาย หรือ กัดกินของในสวน ซึ่งในบางพื้นที่จะมีการประกาศช่วงฤดูนี้ให้สมาชิกในหมู่บ้านได้รับทราบ เพื่อเป็นการแจ้งเตือนแก่สมาชิกทุกคนว่า ถึงฤดูปล่อยสัตว์หรือฤดูหว่านกล้าแล้ว

การเลี้ยงสัตว์มีจุดประสงค์หลายอย่าง เช่น เลี้ยงเพื่อบริโภค ขาย ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อใช้งาน และยังพบว่ามีการใช้ควายลากสิ่งของด้วย ควายลากสิ่งของนั้นมีขนาดใหญ่กว่าควายปกติที่ใช้สำหรับลากไม้เถื่อน สำหรับสัตว์ที่นำไปใช้ในพิธีกรรมจะต้องพิจารณาว่า จะนำไปใช้ในพิธีกรรมอะไร เพื่อดูความเหมาะสมของงาน งานเล็กๆใช้แพะ แกะ เช่น กรณีที่มีเด็กเกิดใหม่ ถ้าเป็นผู้ชายให้ใช้แพะ 2 ตัว ถ้าเป็นผู้หญิงใช้แพะ 1 ตัว แล้วแบ่งออกเป็น 7 ส่วนตามหลักการทางศาสนา โดยแบ่งให้คนจน ซึ่งเรียกว่า อาแกเกาะ การบริจาคอาหารสุก หรือเนื้อสุกนั้นจะเป็นการบริจาคที่ได้บุญกว่าการบริจาคเนื้อสด

นอกจากนี้ สัตว์ที่จะนำไปใช้ในพิธีกรรมมี 2 ลักษณะ คือ (1) สัตว์ 4 เท้า ได้แก่ วัว ควาย แพะ แกะ สัตว์เหล่านี้จะใช้ในทุกพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม เช่น วันฮารีรายออีดีลฟิตรี อีสรอฮ์มีฮ์รอซ ฯลฯ (2) สัตว์ปีก ได้แก่ เป็ด ไก่ สัตว์ประเภทนี้ใช้เฉพาะพิธีทำกิน หรือใช้ในการประกอบอาหารทั่วไป เพราะบางพิธีกรรมไม่สามารถใช้ประกอบพิธีกรรมได้ เช่น งานกุรบาน เป็นต้น

ลักษณะของสัตว์ที่จะนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้น สัตว์จะต้องมีความสง่า ไม่มีตำหนิ มีอายุครบต่อการประกอบพิธีกรรม และสัตว์ที่ใช้ในพิธีกรรมนั้น คนนับถือศาสนาอื่นไม่สามารถรับประทานได้

- อาชีพอื่น ๆ

นอกจากอาชีพหลักดังกล่าวข้างต้นแล้ว ประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรียังมีอาชีพอื่น ๆ อีกที่มีความสำคัญกับกลุ่มคนอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ อาชีพทางป่า รับจ้างในโรงงาน เช่น บริเวณตอนกลางมีการรับจ้างในโรงงานไม้ยางพารา ตอนล่างรับจ้างเกี่ยวกับอาหารทะเลหรือการประมง สำหรับภูมินิเวศตอนบนมีรับจ้างกรีดยางอย่างแพร่หลายโดยมีอัตราค่าจ้าง ดังนี้

อัตราค่าจ้าง 1:1 อัตรานี้นายจ้างและลูกจ้างจะได้ส่วนแบ่ง 50% เท่าๆกัน แต่ส่วนนั้นเป็นของนายจ้างซึ่งสิ่งที่ลูกจ้างจะต้องทำคือ ถางป่า ใส่ปุ๋ย ดูแลสวน รวมถึงค่าปุ๋ยด้วย ซึ่งลูกจ้างและนายจ้างจะทำการตกลงกันว่าจะให้ค่าจ้างโดยการแบ่งกันคนละครึ่ง โดยนายจ้างทำหน้าที่ในการรับเงินและออกคำสั่งเท่านั้น นอกจากนี้ ขี้ยาง นายจ้างจะยกให้แก่ลูกจ้างด้วย พื้นที่ที่มีการจ้างในลักษณะนี้ได้แก่ นาทวี

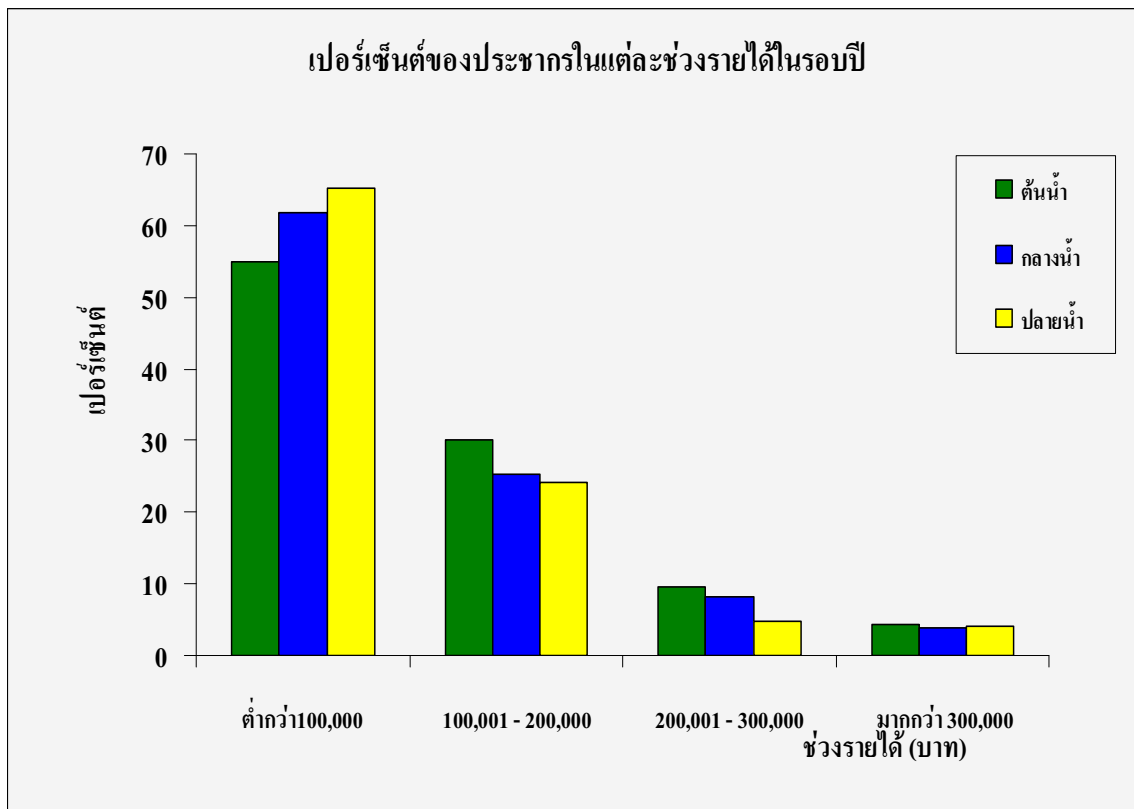
อัตราค่าจ้าง 1:3 อัตรานี้ นายจ้างจะเป็นคนซื้อปุ๋ย นายจ้างจะเป็นคนดูแลทุกอย่าง ลูกจ้างจะเป็นคนออกแรง ใส่ปุ๋ย ถางป่า ค่าใช้จ่ายภายในสวนยางจะตกเป็นของนายจ้าง ซึ่งพื้นที่ที่มีการจ้างงานลักษณะนี้อยู่แถวตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำสายบุรีขึ้นไป

อัตราค่าจ้าง 1:4 อัตรานี้ลูกจ้างทำหน้าที่กรีดยางอย่างเดียว ส่วนภาระด้านค่าใช้จ่ายหรืออื่นๆ นั้น นายจ้างจะเป็นผู้รับภาระทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นค่าถางป่า ค่าใส่ปุ๋ย หรือค่าดูแล ฝัาสวน เป็นต้น

1.3) รายได้

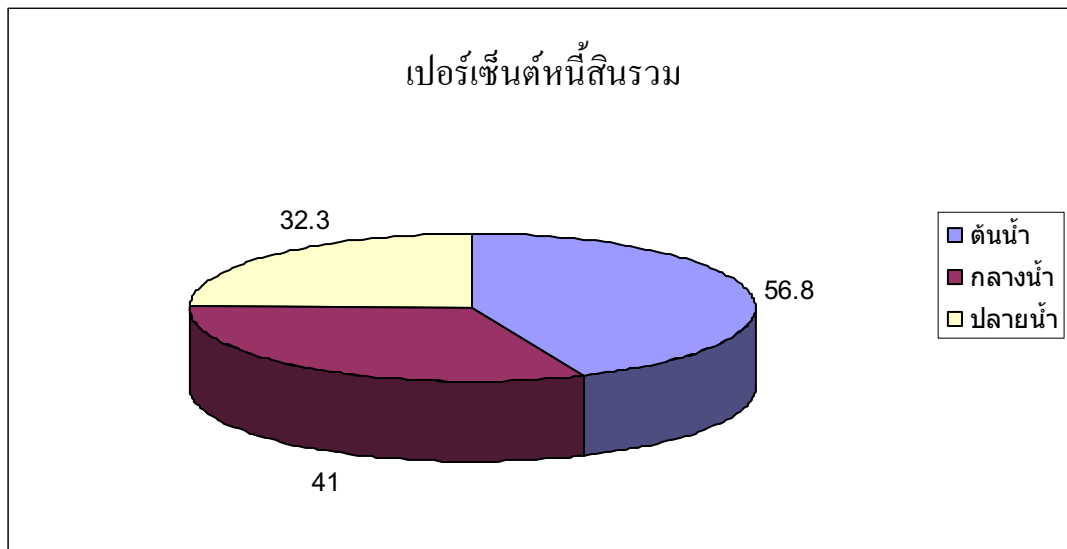
การศึกษาข้อมูลรายได้และรายจ่ายของประชากรลุ่มน้ำสายบุรี กระทำได้ยากมาก แม้จะมีการทดลองใช้และปรับปรุงแบบสอบถามหลายครั้ง แต่เมื่อมีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นในพื้นที่ก็จะเกิดความหวาดระแวงและโยงมาถึงการพูดคุยสอบถามข้อมูลของนักวิจัยท้องถิ่นไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ข้อมูลรายรับ รายจ่ายที่เป็นตัวเงิน อย่างไรก็ตามงานวิจัยพยายามใช้วิธีการสอบถามทางอ้อมหลาย ๆ คำถามเพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับรายได้ รายจ่ายของประชากรในลุ่มน้ำสายบุรีที่จะได้เสนอต่อไปโดยสังเขป

รายได้รวมจากอาชีพหลักและอาชีพรองพบว่าประชากรทั้งสามภูมินิเวศมีรายได้สูงสุดจากการทำสวนยางพารา รองลงมาได้แก่การทำสวนผลไม้ผสมผสาน การทำนาและการเลี้ยงสัตว์ ส่วนการค้าขายและรับจ้างทั่วไปจะเป็นรายได้ส่วนใหญ่ของประชาชนในภูมินิเวศตอนล่าง ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 55-65 มีรายได้ต่อครัวเรือน ต่ำกว่า 100,000 บาทต่อปี

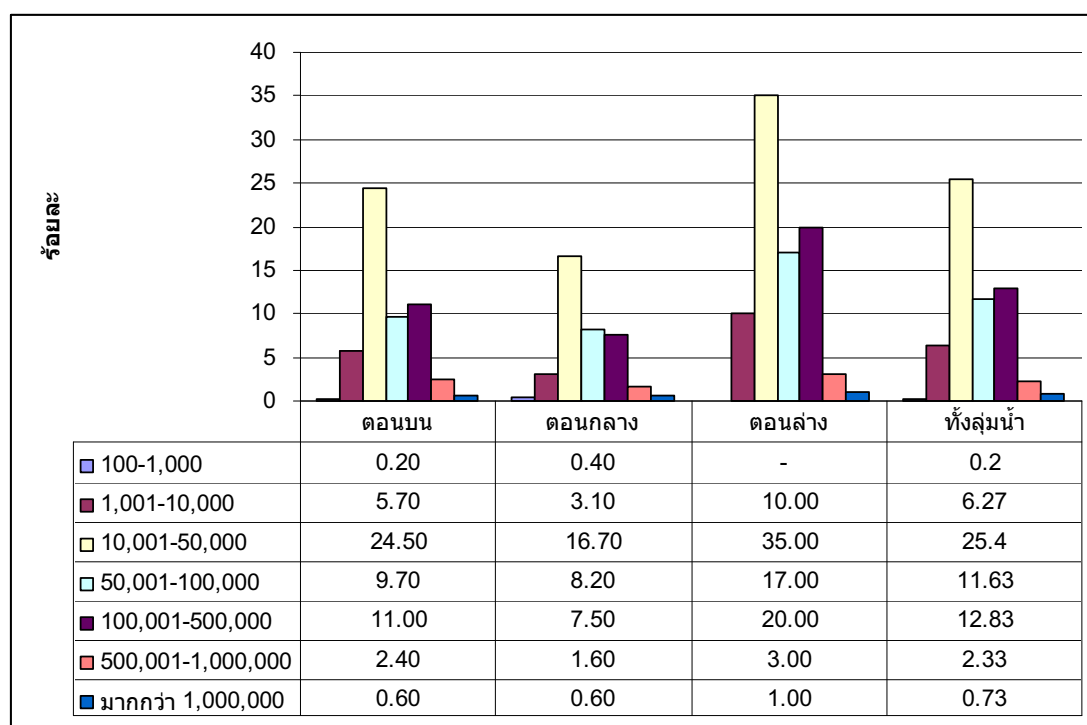
ภาพที่ 45 ช่วงรายได้ในรอบปี

รายจ่ายของประชากรส่วนใหญ่ใช้เป็นค่าอาหาร ร้อยละ 36-42 รองลงมาคือค่าการศึกษาของบุตรและรายจ่ายเกี่ยวกับหนี้สิน สำหรับค่าใช้จ่ายด้านอาหารนั้น พื้นที่ตอนล่างมีค่าสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 42 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่มีความเป็นเมืองมากกว่าภูมิภาคอื่น ขณะที่ภูมิภาคตอนบนและตอนกลาง สภาพนิเวศประกอบด้วยป่าเขาและพรุอันเป็นแหล่งอาหารสำคัญ ประชากรจึงสามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติได้มากกว่า ทำให้ค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารมีค่าใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 35 และ 37 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม การที่ค่าใช้จ่ายด้านอาหารมีอัตราสูงกว่าค่าใช้จ่ายอื่นๆ แสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของชาวบ้านกำลังผูกติดอยู่กับระบบคิดบริโภคนิยมอยู่มาก จึงมีลักษณะของผู้ซื้อสินค้ามาบริโภค มิได้ผลิตขึ้นเองหรือแสวงหาจากทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ต้องจ่ายเงิน

ภาพที่ 47 หนี้สินรวม

สำหรับหนี้สินที่เกิดขึ้น ส่วนมากมียอดหนี้สินอยู่ระหว่าง 10,000-50,000 บาท ยอดหนี้สินรองลงมาอยู่ในช่วง 100,000-500,000 บาท และ 50,000-100,000 บาท ตามลำดับ ส่วนผู้ที่มีหนี้สินตั้งแต่หนึ่งล้านขึ้นไปมีอยู่ไม่มากนัก ดังแสดงให้เห็นตามแผนภาพข้างล่างนี้

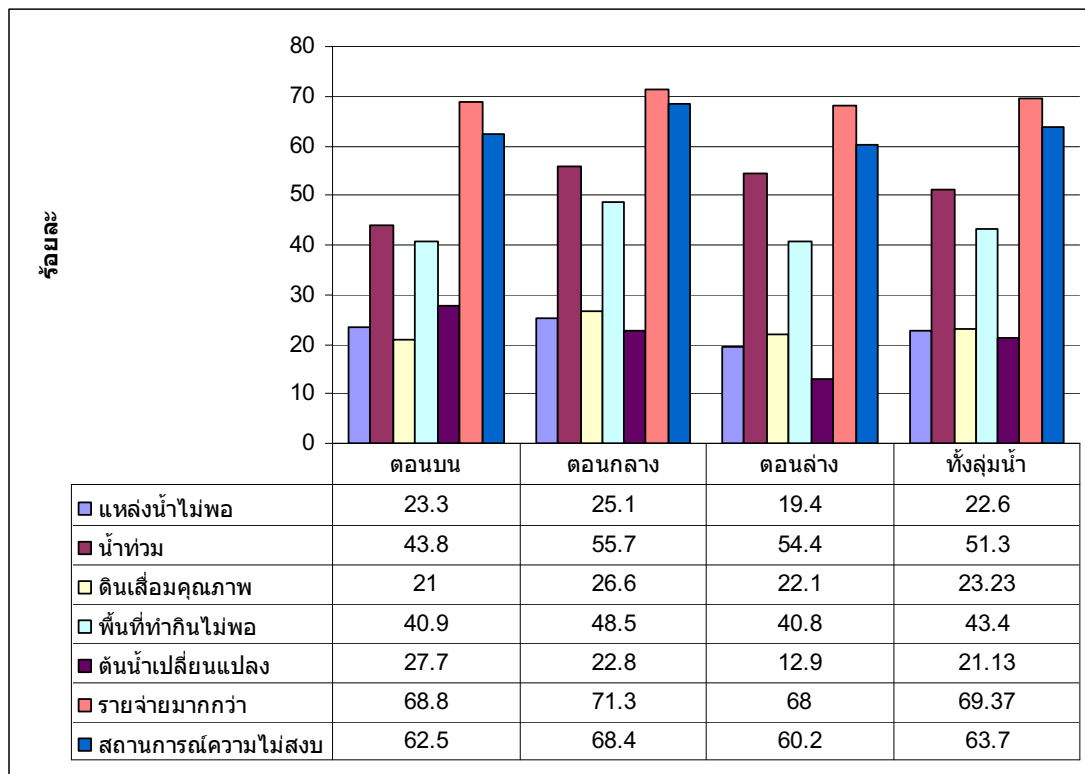

ภาพที่ 48 ยอดหนี้สิน

3) เศรษฐกิจชุมชน

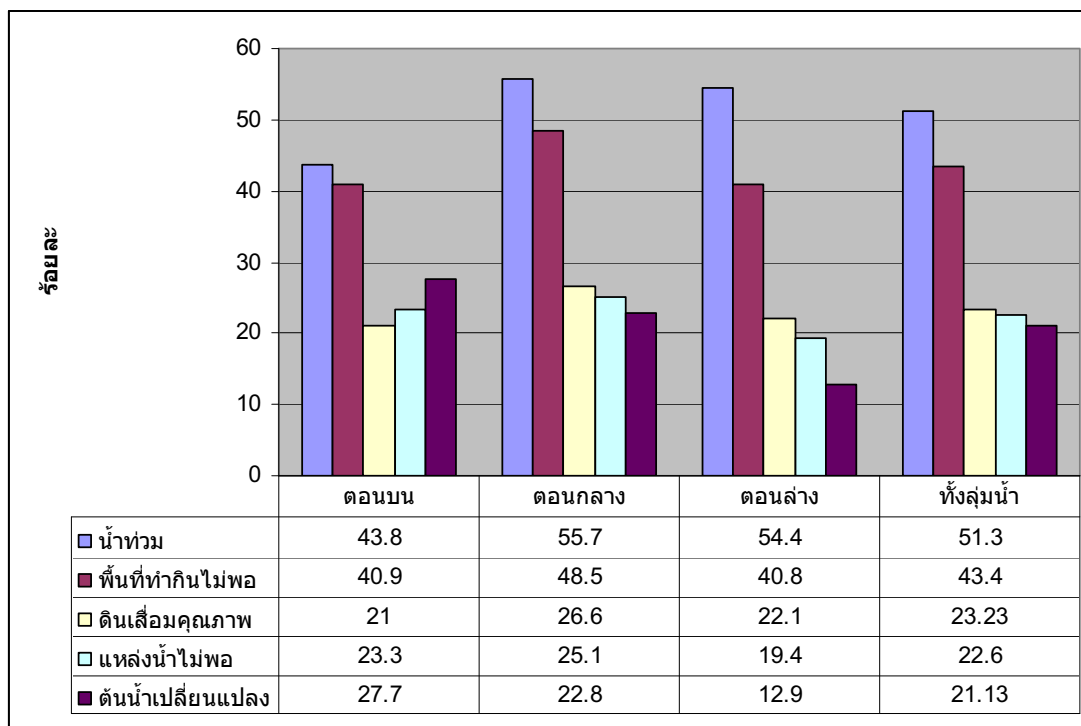
สภาพเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มน้ำสายบุรี เป็นเศรษฐกิจของเกษตรกรรายย่อย ส่วนมากเป็นสวนยางพารา สวนผลไม้ การเลี้ยงวัว ควาย ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเศรษฐกิจครัวเรือน เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นเศรษฐกิจที่อาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความแตกต่างกันบ้างในแต่ละภูมิภาค กล่าวคือ ภูมิภาคตอนบนมีลักษณะเป็นป่าเขา จึงมีการทำสวนยางพาราและทำสวนผลไม้มากกว่าอาชีพอื่น ลำดับรองลงมา ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย ทำนา เช่นเดียวกับภูมิภาคตอนกลางที่ส่วนมากเป็นการประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ซึ่งเดิมทีการทำนาเคยเป็นอาชีพหลักตามลักษณะภูมิภาคของตอนกลางที่เป็นพรุ และที่ราบลุ่มหรือพื้นที่รองรับน้ำ แต่ปัจจุบันพื้นที่นาและพรุจำนวนมากเปลี่ยนไปเป็นสวนยางพาราจนมีอัตราสูงสุด แต่ทั้งนี้ ในภูมิภาคตอนกลางก็มีการทำนาสูงสุด ส่วนอาชีพรับจ้างทั่วไปก็เป็นอาชีพที่มีความสำคัญในระดับต้นๆ นอกนั้นได้แก่อาชีพ ค้าขาย และสวนผลไม้ผสมผสาน ส่วนภูมิภาคตอนล่าง แม้ลักษณะเศรษฐกิจจะมีความคล้ายคลึงกับภูมิภาคตอนบนและตอนกลาง คือ การทำสวนยางพาราและรับจ้างทั่วไป แต่การรับจ้างทั่วไปมีอัตราสูงสุด ภายใต้ภูมิภาคที่มีความเป็นเมืองมากกว่า ทำให้การประกอบอาชีพของชาวบ้านแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ขณะเดียวกันภูมิภาคตอนล่างยังมีกลุ่มคนเชื้อสายจีนมากกว่าพื้นที่อื่นๆ ซึ่งนิยมการค้าขาย ตามคุณลักษณะทั่วไปของชาวจีน รวมทั้งเป็นลูกจ้างของรัฐด้วย อย่างไรก็ตาม อาชีพหลักลำดับต้นๆของกลุ่มน้ำสายบุรีนั้น ก็คือ การทำสวนยางพารา รองลงมาได้แก่ รับจ้างทั่วไป การทำนา ค้าขาย สวนผลไม้ผสมผสาน ลูกจ้างรัฐ ที่หลอมรวมกันเป็นเศรษฐกิจชุมชนกลุ่มน้ำสายบุรี ส่วนอาชีพเสริมที่พบเห็นได้ทั่วไปคือ การเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น วัว ควาย แพะ แกะ ทั้งเพื่อขาย บริโภค และประกอบพิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม สภาพเศรษฐกิจชุมชนดังกล่าวอยู่ภายใต้สถานการณ์ความไม่ปกติทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม ซึ่งเกิดความขัดแย้งอย่างกว้างขวาง ได้ทำให้เป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพหรือระบบเศรษฐกิจชุมชน ในที่นี้สามารถแบ่งปัญหาออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ปัญหาด้านปัจจัยเกี่ยวกับฐานทรัพยากรเพื่อการประกอบอาชีพ ปัญหาสังคม และปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามปลายปิดที่ให้เลือกตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ ซึ่งประชากรตัวอย่างหนึ่งคนมักประสบปัญหาหลายอย่างรวมกัน ดังนี้

ภาพที่ 49 ฐานทรัพยากรเพื่อการประกอบอาชีพ

ปัญหาด้านปัจจัยเกี่ยวกับฐานทรัพยากรเพื่อการประกอบอาชีพ พบว่าปัญหาเรื่องน้ำเป็นปัญหาหลัก ประกอบด้วยปัญหาแหล่งน้ำไม่พอ (22.6 %) น้ำท่วม (51.3 %) ดินน้ำถูกเปลี่ยนแปลงสภาพ (21.13 %) ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับน้ำนั้นมีความสำคัญที่จะอธิบายต่อไปข้างหน้าในเรื่องทัศนคติว่า ชาวบ้านมีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว เพราะทัศนคติดังกล่าวนี้น่าจะมีความสำคัญที่จะนำไปพิจารณาก่อนที่จะมีการจัดการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับความต้องการและตามความจำเป็น เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง

ภาพที่ 50 ประเด็นหลักด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ขณะเดียวกัน ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ พื้นที่ทำกินไม่พอ ก็เป็นปัญหาหลักอีกด้วย เพราะพบว่าดินเสื่อมคุณภาพถึงร้อยละ 23.33 และพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอถึงร้อยละ 43.4 ปัญหาทั้งสองประการนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพในสังคมเกษตรกรรมเช่นชุมชนลุ่มน้ำสายบุรีอย่างต้องพิจารณาหาแนวทางแก้ไขแบบเร่งด่วน ข้อสรุปนี้มีความเชื่อมโยงกับผลการศึกษากรณีการปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่นาร้าง¹ และกรณีศึกษานาร้างตำบลบ้านกลาง² ที่สะท้อนปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพดินเสื่อมโทรมลงอย่างชัดเจน

ปัญหาสังคมได้แก่ ความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินอันเนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่สงบ นับว่าเป็นสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบหลายด้าน ระบบเศรษฐกิจของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยภาพรวมก็ส่งผลกระทบอย่างมีอาจประเมินความสูญเสียได้ เพราะสถานการณ์ความไม่สงบได้เกิดขึ้นมาหลายทศวรรษ ภาครัฐได้สูญเสียงบประมาณหลายแสนล้านบาท ประชาชนสูญเสียรายได้อีกจำนวนมากหลายปี ในปัจจุบันก็พบว่าสถานการณ์ความไม่สงบยังคงเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมอย่างกว้างขวางและยากต่อการแก้ไข ประชากรตัวอย่างมีจำนวนถึงร้อยละ 63.7 มีความกังวล และเห็นว่าสถานการณ์ความไม่สงบเป็นปัญหาสำคัญต่อการประกอบอาชีพ

¹ อาคม ไสวธนา, การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่นาร้าง, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552)

² บัณฑิตา จารุมหา, กรณีศึกษาร้างนาร้าง ตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552)

สำหรับปัญหาเศรษฐกิจได้แก่ รายจ่ายมากกว่ารายรับ ที่ประชากรตัวอย่างเห็นว่าเป็นปัญหาสูงสุดถึงร้อยละ 69.37 สะท้อนให้เห็นว่ารายจ่ายของประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรีอยู่ในระดับสูงอย่างน่ากังวล ไม่ว่ารายจ่ายที่เกิดขึ้นจะหมายถึงสิ่งใดก็ตาม แต่ในด้านเศรษฐกิจ ทำให้เข้าใจภาพของการประกอบอาชีพได้ว่า สภาพเศรษฐกิจชุมชนกำลังสูญเสียดุลยภาพของระบบเศรษฐกิจโดยรวม อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังอยู่ในระดับการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นจึงยังขาดข้อมูลเชิงลึกที่หนักแน่นอยู่มากเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเสียดุลยภาพทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญมากน้อยเพียงไร แต่อย่างน้อย การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าวก็ทำให้เกิดคำถามการวิจัยที่ควรจะได้รับการศึกษาข้อมูลเชิงลึกกันต่อไปเพื่อพิสูจน์ความเที่ยงตรงและความจริงหลายประการ

นอกจากนี้ ในพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรียังพบว่า มีโรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญ 4 ประเภท ได้แก่ อุตสาหกรรมยางพารา อุตสาหกรรมต่อเนื่องจากยางพารา อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม และอุตสาหกรรมอื่นๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนและเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากประชากรจำนวนไม่น้อยมีอาชีพหลักในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้

ตารางที่ 29 สถานประกอบการอุตสาหกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรีแม่ น้ำสาบบุรี

ประเภทอุตสาหกรรม	จำนวน (โรงงาน)	เงินทุน(บาท)	คนงาน (คน)	กำลังเครื่องจักร (แรงแม้า)
อุตสาหกรรมยางพารา	28	320,500,533	1161	13,269.91
อุตสาหกรรมต่อเนื่องจาก ยางพารา	27	425,087,500	1484	16,638.16
อุตสาหกรรมอาหารและ เครื่องดื่ม	2	30,055,000	19	1,095.50
อุตสาหกรรมอื่นๆ	68	299,289,698	804	11,171.06
รวม	125	1,074,932,731	3468	42,174.63

ที่มา : สำนักอุตสาหกรรมจังหวัดนราธิวาส ปัตตานี ยะลา

บทที่ 4

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี เป็นการอธิบายสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร องค์กรความรู้ท้องถิ่น การประเมินสถานการณ์น้ำและการจัดการน้ำของท้องถิ่น และคุณค่าความเหมาะสม เพื่อให้เข้าใจภาพรวมของทรัพยากรและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ ภายใต้หัวข้อหลัก 2 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

4.1 ฐานทรัพยากรธรรมชาติ

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากรธรรมชาติจะครอบคลุมเนื้อหาการกระจายทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ ตัวเมืองหรือที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตร พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่อื่นๆ เช่น พื้นที่ใช้สอยเบ็ดเตล็ด ทุ่งหญ้า ไม้ละเมาะ พื้นที่ลุ่มเหมืองเก่า บ่อขุด บ่อลูกรัง บ่อทราย หาดทราย พื้นที่ถม เป็นต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การกระจายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ

พื้นที่ตอนบนเป็นเขตแดนจังหวัดนราธิวาสกับจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นสันปันน้ำ ที่ให้น้ำท่าลงแม่น้ำสายบุรี พื้นที่แบ่งตามลุ่มน้ำโดยจุดบนสุดคือ เขตแดนมาเลเซีย ตำบลภูเขาทอง อำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส ลุ่มน้ำตอนบนส่วนใหญ่เป็นลำห้วย ตอนบนและตอนกลางส่วนมากปลูกยางพารา และยังขยายพื้นที่ไปยังแถบเทือกเขาสันกาลาคีรี และเทือกเขาบูโด

พื้นที่โดยมากของลุ่มน้ำสายบุรีเป็นพื้นที่ตอนบนและตอนกลาง ตอนล่างเป็นพื้นที่ชายฝั่ง บริเวณอำเภอสายบุรี อำเภอไม้แก่น ในด้านความสัมพันธ์ทางลุ่มน้ำกับตอนบนยังมีน้อย เพราะยังไม่มีระบบชลประทานที่เชื่อมต่อทางตรง แต่สิ่งที่น่ากังวลก็คือ ในอนาคตจะมีโครงการชลประทานสองแห่งที่จะก่อสร้าง คือ บริเวณอำเภอรามันและอำเภอกะพ้อ ซึ่งเป็นจุดก่อสร้าง มีลักษณะเป็นระบบสูบ ไม่มีเขื่อนกัน แต่เรียกว่าประตูระบายน้ำ

สภาพลุ่มน้ำสายบุรีในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ฝนตกมาก ปริมาณน้ำจึงยังเหลือที่จะสนับสนุนอาชีพเกษตร จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยระบบชลประทานขนาดใหญ่ แต่จากการศึกษาข้อมูลจากสำนักชลประทานพบว่า จังหวัดยะลา บัตตานี มีระบบชลประทานจำนวนมาก ในอนาคตสำนักชลประทานยังมีแผนที่จะพัฒนาอีกมาก โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่าง

อุทกวิทยาของลุ่มน้ำ ตัวลุ่มน้ำถือว่าสนับสนุนการเกษตรได้โดยธรรมชาติ ในอนาคตก็อาจจะมีผลกระทบ เพราะน้ำฝนเปลี่ยนเป็นน้ำท่าประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะป่าต้นน้ำเริ่มลดน้อย

ข้อมูลที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ ตลอดลุ่มน้ำจะมีสันทราย และมีตะกอนเยอะขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ ตอนบนอาจจะม้น้อย แต่บริเวณตอนกลาง อำเภอรือเสาะ รามัน มีมาก โดยเฉพาะเมื่อน้ำหลากมาแรงจะมีตะกอนเยอะมาก ดลิ่งก็จะพัง

2) การใช้ประโยชน์ที่ดิน¹

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา คือ นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2530-2550 สามารถจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ ตัวเมืองหรือที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตร พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่อื่นๆ โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็นการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสายบุรี และการใช้ที่ดินรายจังหวัด ดังนี้

2.1) การใช้ที่ดินลุ่มน้ำสายบุรี

การใช้ที่ดินลุ่มน้ำสายบุรีระหว่างปีพ.ศ. 2530-2550 มีรายละเอียดที่ควรกล่าวถึง ดังนี้

1) ตัวเมืองหรือที่อยู่อาศัย ได้แก่ พื้นที่ชุมชนซึ่งใช้สำหรับปลูกสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย ในปีพ.ศ. 2530 มีการใช้ที่ดิน 532.22 ตารางกิโลเมตร (16.28 %) และเพิ่มขึ้น 18.52 ตารางกิโลเมตร (0.58 %) ในปีพ.ศ. 2540 ส่วนในปีพ.ศ. 2550 มีพื้นที่เพิ่มขึ้นอีก 21.02 ตารางกิโลเมตร (0.65 %) ทำให้ช่วง 20 ปีที่ผ่านมามีการใช้พื้นที่สำหรับตัวเมืองหรือที่อยู่อาศัย รวม 39.54 ตารางกิโลเมตร หรือ 24,712 ไร่ (1.23 %)

2) พื้นที่เกษตร ได้แก่ พื้นที่ที่ใช้สำหรับเกษตรกรรม เช่น เกษตรผสมผสาน ไม้ยืนต้น นาข้าว ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ สถานที่เพาะเลี้ยง เป็นต้น ในปีพ.ศ. 2530 มีการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตร 1,813.79 ตารางกิโลเมตร (56.44 %) และเพิ่มขึ้น 22.82 ตารางกิโลเมตร (0.71 %) ในปีพ.ศ. 2540 ส่วนในปีพ.ศ. 2550 มีพื้นที่เพิ่มขึ้นอีก 50.64 ตารางกิโลเมตร (1.57 %) ทำให้ช่วง 20 ปีที่ผ่านมามีการใช้พื้นที่สำหรับการเกษตร รวม 73.46 ตารางกิโลเมตร หรือ 45,912.50 ไร่ (2.28 %)

3) พื้นที่แหล่งน้ำ ได้แก่ พื้นที่แหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่มีการสร้างขึ้นด้วยระบบชลประทานต่างๆ เช่น คลอง แม่น้ำ เขื่อน ฝาย ประตูกันน้ำ เป็นต้น ในปีพ.ศ. 2530 มีการใช้พื้นที่แหล่งน้ำ 14.69 ตารางกิโลเมตร (0.46 %) และเพิ่มขึ้น 3.11 ตารางกิโลเมตร (0.09 %) ในปีพ.ศ. 2540 ส่วนในปีพ.ศ. 2550 มีพื้นที่เพิ่มขึ้นอีก 9.06 ตารางกิโลเมตร (0.29 %) ทำให้ช่วง 20 ปีที่ผ่านมามีการใช้พื้นที่สำหรับแหล่งน้ำ รวม 12.17 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,606.25 ไร่ (0.38 %)

4) พื้นที่ป่าไม้ ได้แก่ พื้นที่ป่า ต้นไม้ ที่ไม่ใช่พื้นที่ใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ เช่น ป่าดิบชื้น ป่าเลน ป่าพรุ เป็นต้น พื้นที่ป่ามีการเปลี่ยนแปลงมากคือในปีพ.ศ. 2530-2540 ได้ลดลง

¹ อาคม โสธนา. “รายงานการประเมินผลกระทบจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำลุ่มน้ำสายบุรี,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

อย่างรวดเร็ว มีพื้นที่ที่กลายเป็นยางพาราจำนวนมาก จุดที่เปลี่ยนมากคือบนภูเขา อำเภอสุคิริน เทือกเขาบูโด ส่วนอำเภอศรีสาคร อำเภอหรือเสาที่สูงชันพอจะมีป่าอยู่บ้าง โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่เป็นนิคมข่าไม้แทบไม่เหลือ ป่าที่เหลืออยู่ในอำเภอจะพ้อเพียงเล็กน้อย แต่บริเวณส่วนกลางแทบจะไม่เหลือเลย ส่วนที่ลงมาตอนล่างเหลือป่าเฉพาะสันเขาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับพื้นที่ราบนับแทบจะไม่มีป่า ซึ่งขณะนี้พืชเชิงเดี่ยวได้รุกขึ้นไปบนภูเขา ซึ่งในช่วงยี่สิบปีหลังนั้นนับว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ในปีพ.ศ. 2530 มีพื้นที่ป่า 821.95 ตารางกิโลเมตร (25.58 %) และลดลง 60.92 ตารางกิโลเมตร (1.9 %) ในปีพ.ศ. 2540 ส่วนในปีพ.ศ. 2550 ลดลงอีก 79.36 ตารางกิโลเมตร (2.47 %) ทำให้ช่วง 20 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่าลดลง รวม 140.27 ตารางกิโลเมตร หรือ 87,668.75 ไร่ (4.37 %)

นอกจากนี้ ก่อนพ.ศ. 2530 ป่าพรุได้มีการเปลี่ยนแปลงและหายไปมากแล้ว จากนั้นในปีพ.ศ. 2540 ก็ยังสูญหายไปอีกมาก โดยเฉพาะในช่วงสิบปีหลังที่ป่าพรุได้เปลี่ยนไปเป็นส่วนยางพารา ปาล์มน้ำมัน ส่วนพื้นที่นาซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ตอนกลางและตอนล่าง ตั้งแต่ราชมังลงมาจะมีพื้นที่นาจำนวนมาก ส่วนตอนบน มีเพียงเล็กน้อย โดยปรากฏนาร้างที่อำเภอบาเจาะจำนวนมาก สาเหตุการร้างส่วนหนึ่งเพราะระบบชลประทานที่ทำให้ไม่สามารถทำนาได้ ในอดีตนั้นพอนาร้างสักระยะหนึ่งชาวบ้านจะปลูกยางพารา แต่ปัจจุบันหันมาปลูกปาล์มน้ำมัน สาเหตุที่นาร้างเพิ่มขึ้นเพราะระบบชลประทาน เนื่องจากก่อนปลูกปาล์มน้ำมัน ภาครัฐได้มีการระบายน้ำออกจากพรุ เมื่อฝนตกและมีน้ำขังในพรุ ก็จะต้องรับระบายน้ำออก เพราะไม่เช่นนั้นปาล์มน้ำมันจะตาย ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับระบบชลประทานที่จะไปหล่อเลี้ยงนาข้าว ชาวบ้านจึงเลิกทำนา และทำให้นาร้าง แม้ส่วนหนึ่งเพราะชาวบ้านไม่ยอมทำ แต่ส่วนหนึ่งก็เพราะระบบชลประทานทำให้พื้นที่ทำนามีปัญหา ไม่มีน้ำหล่อเลี้ยงนา ปัจจุบันชาวบ้านได้หันมาปลูกปาล์มน้ำมันจำนวนมากโดยการสนับสนุนของนิคมสหกรณ์บาเจาะ

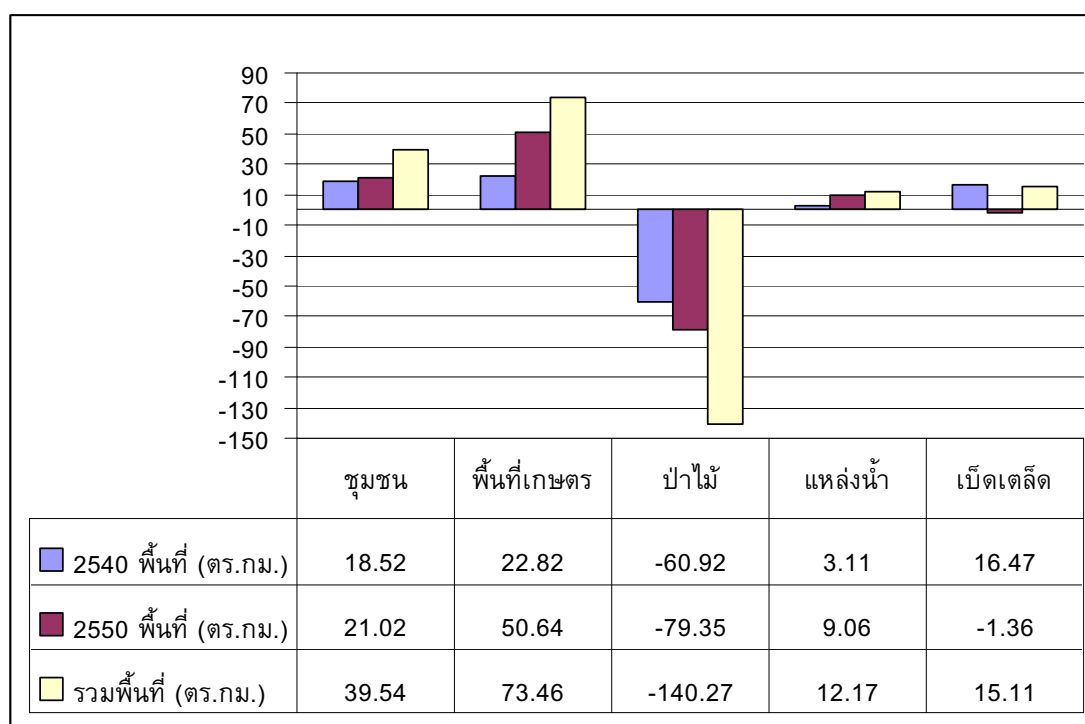
5) พื้นที่อื่นๆ ได้แก่ พื้นที่ใช้สอยเบ็ดเตล็ด เช่น ทุ่งหญ้า ไม้ละเมาะ พื้นที่ลุ่ม เหมือนเก่า บ่อขุด บ่อลูกรัง บ่อทราย หาดทราย พื้นที่ถม เป็นต้น ในปีพ.ศ. 2530 มีการใช้พื้นที่ 40.11 ตารางกิโลเมตร (1.25 %) และเพิ่มขึ้นอีก 16.47 ตารางกิโลเมตร (0.51 %) ในปีพ.ศ. 2540 ส่วนในปีพ.ศ. 2550 มีการใช้น้อยลงจากเดิม -1.36 ตารางกิโลเมตร (-0.04 %) ทำให้ช่วง 20 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ใช้สอยอื่นๆเพิ่มขึ้น รวม 15.11 ตารางกิโลเมตร หรือ 9,443.75 ไร่ (0.47 %)

ตารางที่ 30 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินสุมน้ำสายบุรี ระหว่างปีพ.ศ. 2530-2550²

การใช้ที่ดิน	2530				2540				2550			
	ตร.กม.	ไร่	ร้อยละ	ตร.กม.	ไร่	ร้อยละ	ตร.กม.	ไร่	ตร.กม.	ไร่	ร้อยละ	ร้อยละ
ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง	523.22	327,012.50	16.28	541.74	338,587.50	16.86	562.76	351,725.00	562.76	351,725.00	17.51	
พื้นที่เกษตร	1,813.79	1,133,618.75	56.44	1,836.61	1,147,881.25	57.15	1,887.25	1,179,532.26	1,887.25	1,179,532.26	58.72	
ป่าไม้	821.95	513,718.75	25.58	761.03	475,643.75	23.68	681.68	426,047.11	681.68	426,047.11	21.21	
แหล่งน้ำ	14.69	9,181.25	0.46	17.8	11,125.00	0.55	26.86	16,785.33	26.86	16,785.33	0.84	
เบ็ดเตล็ด	40.11	25,068.75	1.25	56.58	35,362.50	1.76	55.22	34,510.30	55.22	34,510.30	1.72	
รวม	3,213.76	2,008,600.00	100	3,213.76	2,008,600.00	100	3,213.76	2,008,600.00	3,213.76	2,008,600.00	100	

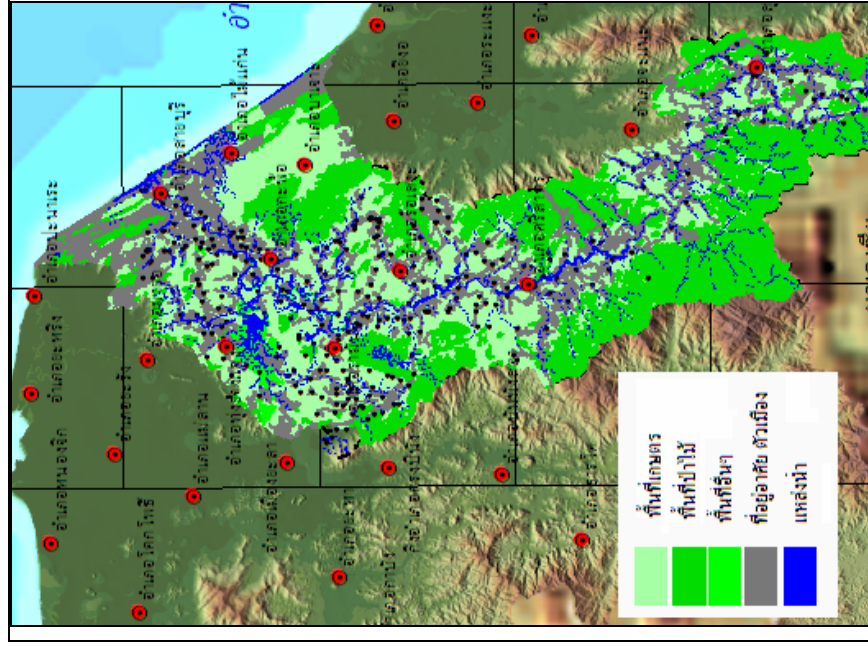
² อาคม โสวธนา. (อ้างแล้ว).

อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์จากที่ดินนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2530-2550 โดยภาพรวมพบว่า การใช้พื้นที่ทุกประเภท ได้แก่ พื้นที่การเกษตร พื้นที่ตัวเมืองที่อยู่อาศัย พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ป่า และการใช้พื้นที่อื่นๆ มีปริมาณเพิ่มขึ้น รวมทั้งสิ้น 280.55 ตารางกิโลเมตร หรือ 175,343.75 ไร่ (8.73 %) แต่ในทางตรงกันข้าม เมื่อมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ต่างๆ เพิ่มขึ้น จึงส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในอนาคตหากมีนโยบายส่งเสริมการใช้พื้นที่เช่นที่ผ่านมาแต่ขาดนโยบายเพิ่มพื้นที่ป่าหรือการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพย่อมส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างแน่นอน

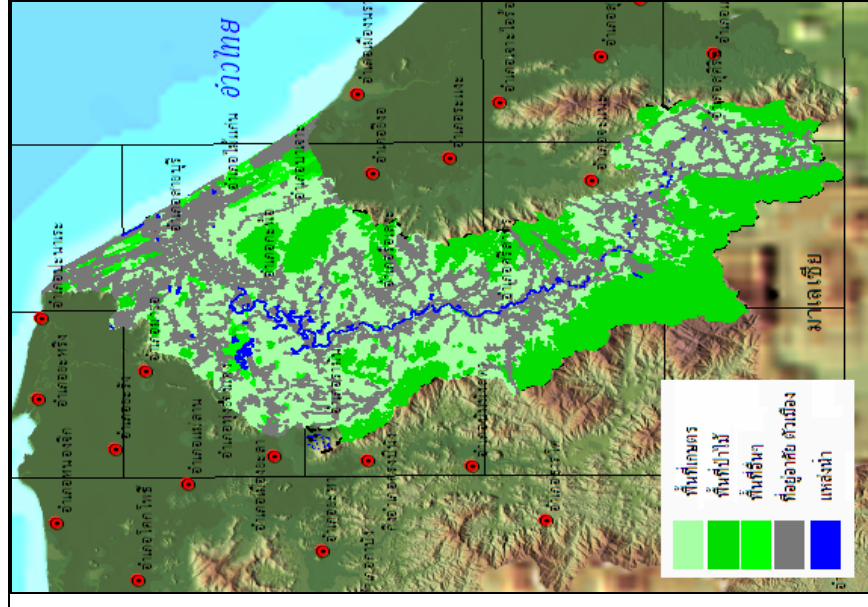

ภาพที่ 51 การเพิ่มขึ้นของการใช้ประโยชน์ที่ดิน³

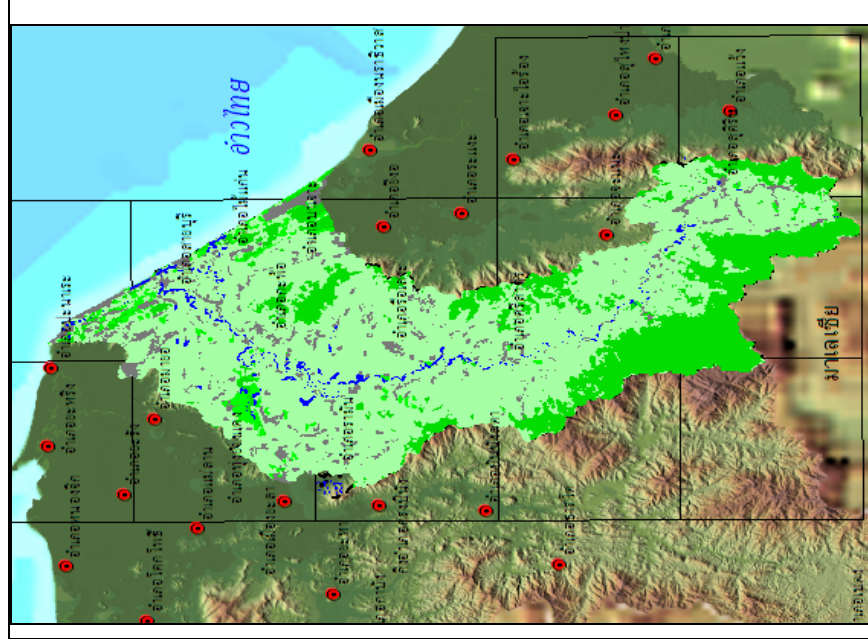
³ อาคม ไสวณา. (อ้างแล้ว).

ภาพที่ 52 แผนที่การใช้ที่ดิน 2530

ภาพที่ 53 แผนที่การใช้ที่ดิน 2540

ภาพที่ 54 แผนที่การใช้ที่ดิน 2550

2.2) การใช้ประโยชน์ที่ดินรายจังหวัด

การใช้ประโยชน์ที่ดินรายจังหวัดของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปีพ.ศ. 2550 พบว่ามีทิศทางเดียวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินลุ่มน้ำสายบุรีดังที่กล่าวมาข้างต้น โดยจังหวัดยะลามีพื้นที่ใช้ประโยชน์รวมทั้งสิ้น 2,825,674 ไร่ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายประเภท ส่วนมากใช้เพื่อการเกษตร 1,670,648 ไร่ (59.12 %) โดยใช้สำหรับปลูกไม้ยืนต้น 1,440,704 ไร่ (50.98 %) ซึ่งส่วนมากเป็นยางพารา (50.73 %) พื้นที่เกษตรกรรมนอกจากนี้เป็นไม้ผล จำนวน 143,650 ไร่ (5.08 %) และนาข้าว จำนวน 86,294 ไร่ (3.06 %) ส่วนพื้นที่ที่ใช้สำหรับชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง จำนวน 76,760 ไร่ (2.72 %) ส่วนมากเป็นที่อยู่อาศัย (1.92 %) นอกนั้นเป็นตัวเมืองย่านการค้า สถานที่ราชการ สนามบิน ถนน โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ส่วนพื้นที่อื่น ๆ มีจำนวนน้อย ได้แก่ ท่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ สถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่เบ็ดเตล็ด เป็นต้น สำหรับพื้นที่ป่าไม้นั้นยังมีปริมาณมากกว่าจังหวัดอื่นๆ คือ จำนวน 1,012,360 ไร่ (35.83 %)

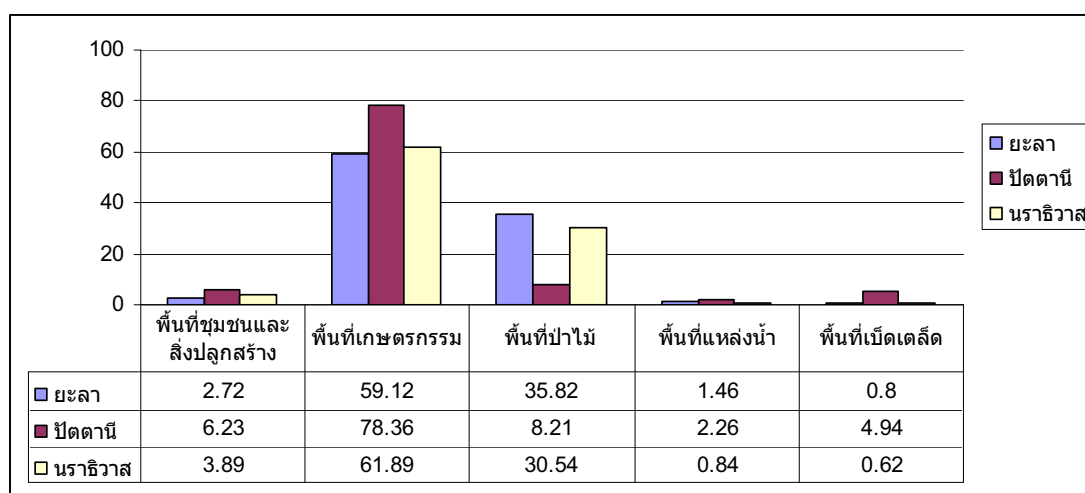
ตารางที่ 31 การใช้ประโยชน์ที่ดิน จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส พ.ศ. 2550

ประเภทการใช้ที่ดิน	ยะลา		ปัตตานี		นราธิวาส	
	ไร่	ร้อยละ	ไร่	ร้อยละ	ไร่	ร้อยละ
ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง	76,760	2.72	75,698	6.23	108,908	3.89
พื้นที่เกษตร	1,670,648	59.12	950,108	78.36	1,731,125	61.89
ป่าไม้	1,012,360	35.83	99,580	8.21	854,254	30.54
แหล่งน้ำ	41,166	1.46	27,548	2.26	23,370	0.84
เบ็ดเตล็ด	22,529	0.80	59,788	4.94	79,487	2.84
รวม	2,825,674	100	1,212,722	100	2,797,144	100

แหล่งที่มา : <http://osl101.idd.go.th>

จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่ใช้ประโยชน์รวมทั้งสิ้น 1,212,722 ไร่ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายประเภท ส่วนมากใช้เพื่อการเกษตร 950,108 ไร่ (78.36 %) โดยใช้สำหรับปลูกไม้ยืนต้น 383,618 ไร่ (31.64 %) ซึ่งส่วนมากเป็นยางพารา จำนวน 371,311 ไร่ (30.62 %) พื้นที่เกษตรกรรมนอกจากนี้ ได้แก่ นาข้าว จำนวน 345,185 ไร่ (28.47 %) ไม้ผล จำนวน 196,823 ไร่ (16.23 %) นอกนั้นเป็นพื้นที่ป่าไม้ จำนวน 99,580 ไร่ (8.21 %) พื้นที่ใช้สำหรับชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง จำนวน 75,698 ไร่ (6.23 %) ซึ่งส่วนมากเป็นที่อยู่อาศัย 57,370 ไร่ (4.73 %) พื้นที่เหลืออื่น ๆ ได้แก่ พื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 27,548 ไร่ (2.26 %) พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จำนวน 24,482 ไร่ (2.02 %) และพื้นที่เบ็ดเตล็ด จำนวน 59,788 ไร่ (4.94 %)

จังหวัดนราธิวาสมีพื้นที่ใช้ประโยชน์รวมทั้งสิ้น 2,797,144 ไร่ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายประเภท ส่วนมากใช้เพื่อการเกษตร 1,731,125 ไร่ (61.89 %) โดยใช้สำหรับปลูกไม้ยืนต้น 1,382,170 ไร่ (49.41 %) ซึ่งส่วนมากเป็นยางพารา จำนวน 1,356,613 ไร่ (48.5 %) พื้นที่เกษตรกรรมนอกจากนี้ ได้แก่ ไม้ผล จำนวน 171,583 ไร่ (6.13 %) นาข้าว จำนวน 169,558 ไร่ (6.06 %) นอกนั้นเป็นพื้นที่ป่าไม้ จำนวน 854,254 ไร่ (30.54 %) พื้นที่ใช้สำหรับชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง จำนวน 108,908 ไร่ (3.89 %) ซึ่งส่วนมากเป็นที่อยู่อาศัย 83,883 ไร่ (3 %) พื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 23,370 ไร่ (0.84 %) และพื้นที่เบ็ดเตล็ด จำนวน 79,487 ไร่ (2.84 %)

ภาพที่ 55 การใช้ประโยชน์พื้นที่ดินจังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งสามจังหวัดมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ส่วนมากเป็นการใช้พื้นที่เพื่อเกษตรกรรม ซึ่งอยู่ระหว่าง 59-78 % ที่เหลือเป็นพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งพบว่าพื้นที่จังหวัดยะลายังคงมีป่าไม้มากที่สุด (35.82 %) รองลงมาคือ จังหวัดนราธิวาส (30.54%) ส่วนจังหวัดปัตตานีเหลือป่าไม้จำนวนน้อยมาก (8.21 %) ส่วนพื้นที่นอกนั้นเป็นการใช้ประโยชน์สำหรับสิ่งก่อสร้าง พื้นที่แหล่งน้ำ และพื้นที่เบ็ดเตล็ด เช่น ทุ่งหญ้า ไม้ละเมาะ เหมือนเก่า บ่อขุดเก่า บ่อทราย บ่อลูกรัง บ่อดิน หาดทราย พื้นที่ลุ่ม พื้นที่ถม เป็นต้น

4.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ความสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ชัดเจนว่า ทรัพยากรมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรลุ่มน้ำสายบุรีเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกัน การจัดการทรัพยากรซึ่งหมายรวมถึงการคุ้มครองรักษา การใช้ประโยชน์ และการฟื้นฟูพัฒนา ก็มีความสำคัญอย่างมาก

เช่นกัน เพราะหากขาดการจัดการที่เหมาะสม ไม่มีความยั่งยืน ความสำคัญหรือคุณค่าที่มีในทรัพยากรก็ย่อมเสื่อมสลาย ชุมชนจะอยู่ได้อย่างไรหากปราศจากทรัพยากรที่ต้องพึ่งพิงเหล่านี้

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหามาตรการการจัดการทรัพยากรให้มีความยั่งยืน แต่เท่าที่ผ่านมาพบว่าได้มีมาตรการต่าง ๆ มากมาย แต่ก็ยังไม่สามารถสร้างความเป็นสมานฉันท์ได้ จึงมักเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนผู้อยู่ในพื้นที่ฐานทรัพยากรกับผู้ที่เข้ามาจัดการทรัพยากรอยู่เสมอ สิ่งเหล่านี้เป็นเพราะเหตุใด แม้จะได้มีการจัดเวทีสาธารณะเพื่ออภิปรายประเด็นดังกล่าวอยู่หลายครั้ง และมีข้อเสนอแนะมากมาย แต่ก็ยังไม่มีการติดตามประเมินผลกันอย่างจริงจังว่าได้มีการนำไปปฏิบัติกันมากน้อยเพียงไร ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่นำมาฟังและน่าจะเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การจัดการที่ยั่งยืนได้ แม้บางหน่วยงานจะยังมีแนวความคิดที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ส่วนมากก็ให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสายบุรีก็มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง โดยสามารถแบ่งช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ยุคกระแสสิ่งแวดล้อม และยุคการมีส่วนร่วมของประชาชนดังต่อไปนี้

1) ยุคการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย (ก่อน พ.ศ. 2503 ถึง พ.ศ. 2519)

ประเทศไทยเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์เป็นอันมาก โดยเฉพาะป่าไม้ และพบว่าได้มีการค้าไม้กันในแถบเอเชียมานานแล้ว โดยนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2425 ก็เริ่มมีการติดต่อกับพ่อค้าไม้ชาวยุโรป ด้วยการให้สัมปทานป่าไม้จากเจ้าผู้ครองนคร แต่ก็มีปัญหาหลายประการในการจัดการป่าไม้ที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ส่งผลให้ป่าไม้เสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง จึงได้มีการผลักดันเพื่อตราพระราชบัญญัติคุ้มครองป่าสงวน พุทธศักราช 2481 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2503 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 เป็นต้น⁴

สำหรับประเทศไทยก่อนที่จะก้าวสู่ความทันสมัยประมาณสองศตวรรษนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีลักษณะแบบจารีตประเพณีที่ให้ความสำคัญกับสิทธิร่วมมากกว่าสิทธิส่วนบุคคล แม้โดยจารีตประเพณีแล้วพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของครองแผ่นดินแต่ผู้เดียวก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ราษฎรก็สามารถเข้าไปจับจองและใช้ประโยชน์ได้ค่อนข้างอิสระ และให้การรับรองสิทธิแก่ราษฎรในรูปแบบต่าง ๆ แต่หลังจากระบบเศรษฐกิจตลาดที่ให้ความสำคัญกับการถือครองที่ดินแบบลายลักษณ์อักษรและอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคมขยายตัว ประเทศไทยจึงต้องเร่งปรับเปลี่ยนระบบกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินและทรัพยากรต่าง ๆ ตามประเทศตะวันตก จึงทำให้ระบบ

⁴ สมศักดิ์ สุขวงศ์. การจัดการป่าชุมชน : เพื่อคนและเพื่อป่า. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2550.

กรรมสิทธิ์ตามประเพณีอุทกครองข้าม อันเป็นจุดเริ่มต้นปัญหาความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากรในสังคมไทยที่ดำเนินสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน⁵

การจัดการทรัพยากรยุคจารีตสู่ความทันสมัย นับตั้งแต่ก่อนพ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2519 มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีจำนวนมาก ที่เด่นๆมีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรช่วงเร่งรัดพัฒนาประเทศ และการประกาศป่าสงวนแห่งชาติ กรณีศึกษาการจัดการพุลานควาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1) การจัดการทรัพยากรช่วงเร่งรัดพัฒนาประเทศ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เป็นต้นมา ภาครัฐพยายามนำประเทศไปสู่ความทันสมัย การพัฒนาต่างๆ ก็มีส่วนเริ่มเข้าไปสั่นคลอนความมั่นคงของฐานทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ การสร้างถนน เขื่อน ฝาย เพื่อสนับสนุนการเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งดำเนินต่อเนื่องเรื่อยมาจนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ก่อนที่จะเริ่ม แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ในปีต่อมา ที่เน้นการปฏิรูปที่ดิน ส่งผลให้พื้นที่การเกษตรเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ในช่วงแรกของกระบวนการทำให้ทันสมัยของประเทศไทยนั้น การให้สัมปทานป่าไม้เป็นตัวอย่างรูปแบบการจัดการทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ป่าไม้ถูกมองว่าเป็นสินค้าที่มีมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ เป็นการเน้นย้ำแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งทำให้นายทุนค้าไม้เข้าไปตัดไม้จำนวนมหาศาล ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2504 ก่อนที่จะยกเลิกการให้สัมปทานป่าในปี พ.ศ. 2532 ขณะเดียวกัน ช่วงระยะเวลานี้ก็ได้มีการส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ทั่วประเทศ ได้มีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง โดยตราพระราชบัญญัติขึ้นในปีพ.ศ. 2503 การสนับสนุนให้ปลูกยางพาราทำให้เกษตรกรได้เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าจำนวนมาก

จากนั้นในปีพ.ศ. 2507⁶ รัฐบาลก็ได้มีการเปิดนิคมสร้างตนเองขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเริ่มใน 3 จังหวัดคือ นราธิวาส สตูล และยะลา ซึ่งกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรได้มีนโยบายสงเคราะห์ราษฎรที่เดือดร้อน และยากจน ไม่มีที่ดินอยู่อาศัย จนถึงปี พ.ศ. 2516 มีสมาชิกนิคมสร้างตนเองรวมทั้ง 3 จังหวัด จำนวน 9,964 ครอบครัว รวม 50,807 คน ที่ดิน 181,440 ไร่⁷ การเปิดนิคมสร้างตนเองได้นำมาปัญหาเข้ามาด้วย ปัญหาหนึ่งก็คือ การที่

⁵ อนุสรณ์ อุณโณ. ขบวนการสิทธิเหนือทรัพยากรส่วนรวมในสังคมไทย เกษตรกรรมยั่งยืนในบริบทระบอบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากร. (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน, 2547)

⁶ ศุภฤกษ์ สมศิริชาติ. รายงาน 10 ปี สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย “วิกฤตการณ์ ปัตตานี”, (มีนาคม พ.ศ. 2519) น. 128-131.

⁷ อัสมาอีล เบญจสมิทธิ. “กรณีศึกษา : ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นและพื้นที่สำคัญของลุ่มน้ำสายบุรี,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552)

ผู้เข้ามาอยู่ต้องทำการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ก็ยอมส่งผลทำให้พื้นที่ป่าและทรัพยากรลดลงโดยยังไม่มีมาตรการควบคุมหรือดูแลที่ชัดเจน

ช่วงระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 กล่าวได้ว่ารัฐบาลมีนโยบายการพัฒนาทุกด้านเพื่อนำประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่ดินได้ถูกจัดสรรจำนวนมาก มีการตัดถนน ก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ จัดทำนิคมสร้างตนเอง ส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ เช่น อ้อย ข้าวโพด ปอ มันสำปะหลัง ยางพารา โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงระยะเวลาของการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ที่ได้มีการตัดถนนเข้าไปยังชุมชนชนบทบางพื้นที่เพื่อเหตุผลทางความมั่นคง ขณะเดียวกัน เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปมาก ในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2516-2519 นอกจากการตื่นตัวทางการเมืองแล้ว สังคมก็ยังให้ความสนใจต่อกระแสสิ่งแวดล้อมด้วย เกิดคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กฎหมายเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กฎหมายป่าไม้ กฎหมายที่ดิน แต่ก็ทำให้พบว่า ได้มีการประกาศพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวนที่ทำให้ไปทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎรจำนวนมาก (ชูศักดิ์ วิทยากัด, 2543: 136)

อย่างไรก็ตาม ด้วยแนวทางการพัฒนาของช่วงเวลานี้ ทำให้สามารถเชื่อมโยงไปสู่เรื่องเล่าเกี่ยวกับปรากฏการณ์น้ำแดงหรือสีนํ้าแม่แห่งลุ่มน้ำ ที่ชาวบ้านผู้อาวุโสมักบอกเล่าแก่คนรุ่นหลังให้ได้รับรู้ ซึ่งสามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าเกิดจากธรรมชาติเสียสมดุลอันเป็นผลสืบเนื่องจากนโยบายการพัฒนาต่างๆที่ภาครัฐพยายามนำประเทศสู่ความทันสมัย ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเศรษฐกิจ การทำเหมืองแร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดขึ้นจากการให้สัมปทานป่าไม้

ภาพที่ 56 ปรากฏการณ์น้ำแดง (สีนํ้าแม่แห่งลุ่มน้ำสายบุรี)

กรอบที่ 11

ปรากฏการณ์น้ำแดง (สีนํ้าแม่หน้าสายบุรี)

กอแข็ง อาบูนี ชาวบ้านจะรังตาตง ตำบลท่าธง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา เล่าเหตุการณ์ประหลาดที่เกิดขึ้นในแม่นํ้าสายบุรี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2509 เรื่องปรากฏการณ์น้ำแดง ซึ่งกลายเป็นตำนานเล่าขานตลอดลำน้ำสายบุรีมาจนทุกวันนี้ ตอนเกิดเหตุการณ์เป็นช่วงฤดูฝนที่มีน้ำหลาก ประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ชาวบ้านหลายคนได้ยินเสียงดังมาจากภูเขา หลังจากนั้นระดับน้ำในแม่นํ้าสายบุรีเริ่มลดระดับลงจนผิดปกติ จนเห็นท้องคลอง ชาวบ้านรู้สึกประหลาดใจกับปรากฏการณ์นี้แต่ไม่ได้เฉลียวใจ มีชาวบ้านนำสัตว์เลี้ยง วัว ควาย แพะแกะ ลงไปเลี้ยงและผูกไว้ริมแม่นํ้าตามปกติ 2-3 วันต่อมาชาวบ้านทั้งหมดได้ยินเสียงน้ำไหลบ่า ทันใดนั้นก็มึ่น้ำสีแดงขุ่นคลั๊กไหลทะลักลงมารวดเร็ว รุนแรง มีท่อนซุงขนาดใหญ่ ต้นยางพารา เศษต้นไม้ สัตว์เลี้ยง ขยะและเศษสิ่งของที่ถูกพัดพียงหลายติดมาเป็นจำนวนมาก กระแสน้ำพัดเอาบ้านเรือนที่อยู่ริมแม่นํ้าพียงหลายไปหลายสิบหลัง สัตว์เลี้ยงนับพันถูกน้ำพัดพาไปจนเกือบหมด เฉพาะหมู่บ้านกือเม็งหมู่บ้านเดียว นายวาละ สารมุตี บอกว่าวัวควายสูญหายไป 224 ตัว ชาวบ้านหลายสิบครอบครัวสิ้นเนื้อประดาตัว ต้องกางเต็นท์อาศัยอยู่บนถนนเกือบเดือน กว่าจะซ่อมแซมหรือสร้างบ้านชั่วคราวขึ้นมาใหม่จากเศษไม้สังกะสีที่น้ำพัดพาเอามาทิ้งไว้ได้ บางคนเดินตามหาสัตว์เลี้ยงที่ถูกน้ำพัดพาไปติดอยู่ตามกิ่งไม้ กังวามไม่ริมแม่นํ้า ชาวบ้านเล่าว่า กุ้ง หอย ปู ปลาตกลงหายไปจากแม่นํ้าจำนวนมาก ซากสัตว์ตาย ซุง และเศษไม้ถูกน้ำพัดพาไปทับถมบริเวณชายหาดปากแม่นํ้าสายบุรีจนเหม็นคุ้งไปทั่ว ชาวบ้านไม่กล้ากินปลาไปหลายเดือน การเกิดสีนํ้าทางชายฝั่งทะเลอันดามันก็เกิดปรากฏการณ์คล้ายกัน คือนํ้าทะเลจะลดระดับลงอย่างผิดปกติ ก่อนเกิดคลื่นยักษ์ ชาวบ้านบางคนเลยเรียกปรากฏการณ์นี้ว่าเป็นสีนํ้าแม่หน้า

ชาวบ้านมีข้อสังเกตว่าก่อนเกิดเหตุการณ์นี้มีการบุกเบิกทำสัมปทานป่าไม้ ทำเหมืองแร่ เปิดนิคมสร้างตนเอง และทำสวนยางสงเคราะห์กันอย่างกว้างขวางบริเวณป่าต้นน้ำ เป็นไปได้ว่าทำให้เกิดภูเขาถล่มลงมาปิดแม่นํ้าในบางพื้นที่ทางต้นน้ำกลายเป็นเขื่อนดินกั้นน้ำ ทำให้อัตราการไหลของน้ำในแม่นํ้าลดลงอย่างรวดเร็ว ต่อมาเมื่อนํ้าบริเวณเหนือเขื่อนดินถล่มมีปริมาณมากขึ้นจนเขื่อนดินไม่ไหวก็เลยทะลักพียงหลายลงมา เกิดเป็นปรากฏการณ์น้ำแดงหรือสีนํ้าแม่หน้าดังกล่าว

1.2) การจัดการป่าสงวนแห่งชาติ⁸

ในด้านการจัดการป่าไม้ก็เช่นกัน ภาครัฐได้มีแนวความคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบระบบราชการด้วยการประกาศป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2500-2520 พบว่า บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีได้มีการประกาศป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 10 ป่า มีเนื้อที่ 79,103 ไร่ มีการจัดการป่าในรูปแบบสัมปทานป่าไม้และการอนุญาตให้ราษฎรรายย่อยได้ใช้สอยไม้ในป่า ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 32 การกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ชื่อป่าไม้	เนื้อที่ (ไร่)	ครอบคลุมท้องที่	ปีที่ประกาศ
ป่าบางโงจะลาฮี	625	ยะรัง	2516
ป่าชายเลนยะหรีง	6,212	อ.ยะหรีง	2509
ป่าชายเลนหนองจิก	12,187	อ.หนองจิก	2510
ป่าสายโฮ	4,159	อ.หนองจิก	2515
ป่าเขายี่โตะ	20,019	สายบุรี ,มายอ, พังยางแดง	2516
ป่าบูเก๊ะกุง	609	มายอ, พังยางแดง	2517
ป่าเขาตูม	1,850	ยะรัง	2516
ป่าเทือกเขาเปาะยานิ	7,848	ยะรัง, มายอ	2516
ป่าบูเก๊ะตางอ	1,219	ยะรัง, มายอ, พังยางแดง	2516
ป่าเขาใหญ่	24,375	โคกโพธิ์	2509

1.3) กรณีศึกษาการจัดการพฤษภาคม

นอกจากการจัดการทรัพยากรดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังพบว่าในช่วงระยะเวลาี้ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่น่าสนใจที่พฤษภาคมซึ่งเป็นพฤษภาคมที่สำคัญของภาคใต้ตอนล่าง เป็นฐานทรัพยากรที่เอื้อเพื่อปัจจัยทุกอย่างให้กับชุมชน ชาวบ้านเมื่อก่อนจึงเชื่อว่า ถ้าวรรษาและใช้ประโยชน์จากพฤษภาคมเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักศาสนาจารีตและประเพณีอันดีงามแล้ว ทรัพยากรในพฤษภาคมสามารถใช้เลี้ยงลูกหลานได้อย่างยั่งยืนไม่มีวันหมด

นายกอเซ็ง อาบูชิ ชาวบ้านบ้านจาร์จาดอง ตำบลท่าธง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา เล่าให้ฟังว่าสมัยที่ตนเป็นเด็ก มีชาวบ้านและคนจากข้างนอก เข้ามาใช้ประโยชน์จากพฤษภาคมเป็นจำนวนมาก มีการระเบิด และวางยาเบื่อ ปลาตายเห็บคูลงไปหมด จนชาวบ้านทนไม่ได้แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะทุกคนมีความเชื่อว่าพฤษภาคมเป็นสมบัติส่วนรวมที่ใครจะใช้ก็ได้ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2518 ได้มีครูเปาะสุ มาเว็ดชา ผู้ที่ชาวบ้านเคารพและศรัทธา ได้เดินสายพูดคุยกับชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดการพฤษภาคม และได้ประกาศมาตรการร่วมกันในการดูแลจัดการพฤษภาคม

⁸ “รายงานพื้นที่ป่าไม้” ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดปัตตานี <http://poc.pattani.go.th/report.php?report_id=114> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 21 ตุลาคม 2551)

โดยกำหนดมาตรการ 7 วัน/4 ปี คือจะเปิดให้คนภายนอกใช้ 7 วัน และปิดไม่ให้ใช้ 4 ปี ชาวบ้านทุกชุมชนรอบพรวลนควายได้ถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ทั้งไทยพุทธและมุสลิม โดยแต่ละชุมชนจะมีแผนปฏิบัติงานในการจัดการเป็นของตนเองอย่างอิสระ บนพื้นฐานของการอนุรักษ์พรุร่วมกัน ในช่วงเปิดพรุ 7 วัน จะมีการขายบัตรตามประเภทเครื่องมือ เช่น แห 70 บาท ยอ 25 บาท สุ่ม 30 บาท ช้อน 20 บาท

สำหรับเครื่องมือประเภท กัด อวน จะห้ามไม่ให้ใช้ เพราะถือเป็นเครื่องมือทำลาย เงินที่ได้จากการเปิดพรุ แต่ละหมู่บ้านจัดการกันเองตามอิสระ ซึ่งส่วนใหญ่จะนำเข้าเป็นกองทุนของหมู่บ้าน นำไปใช้ประโยชน์สาธารณะ เช่น ซ่อมถนน สร้างมัสยิด เป็นต้น

กอแข็ง เล่าต่อไปว่า การเกิดการมีส่วนร่วมในมาตรการอนุรักษ์พรุในครั้งนี้เกิดจากความศรัทธาต่อครูเปาะสุ เนื่องจากครูเปาะสุเป็นคนดี มีเมตตา กรุณา มีความเอื้ออาทรต่อคนยากคนจน เป็นคนที่มีความรู้มีความเข้าใจพรุ ครูเปาะสุมีคติว่า “ฉลาดให้คนได้ฟัง โง่ให้คนได้สอน” เป็นคนที่รักต้นไม้มาก พยายามสอนคนไม่ให้ตัดต้นไม้ โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ให้เก็บไว้ให้ลูกหลาน เป็นคนที่ชอบช่วยเหลือคน เป็นนักประสานทุกทิศทาง และเพราะเป็นความที่ชาวบ้านเคารพศรัทธานับถือมากนี่เองจึงทำให้มีภัยถึงตัว ทำให้อำนาจรัฐสงสัย จนในที่สุดครูเปาะสุก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นโจรแบ่งแยกดินแดน จึงต้องหนีเข้าป่า และถูกจับขังคุกหลายครั้งด้วยกัน ครูเปาะสุเสียชีวิตประมาณปี พ.ศ. 2533 มาตรการการจัดการพรุก็ถูกลืมเลือนไปตามกาลเวลา

ภาพที่ 57 พรุลานควาย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพรุ

พรุลานควาย มีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ 14 หมู่บ้านที่อยู่รอบพื้นที่พรุลานควายซึ่งเป็นเขตรอยต่อระหว่างอำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี และอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านที่มีส่วนร่วม 14 หมู่บ้าน โดยหมู่บ้านที่อยู่ในเขตอำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี ได้แก่ บ้านน้ำดำ หมู่ที่ 2, 3 บ้านชะมา หมู่ที่ 3 ตำบลน้ำดำ, บ้านเขาติน ม.3 บ้านปากู ม.5 บ้านปาเซ ปูเต๊ะ ม.2 ตำบลปากู, บ้านตะโละแมะนา บ้านแลแวะ ตำบลตะโละแมะนา ในเขตอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ได้แก่ บ้านท่าธง ม.1 บ้านโตะพราน ม.1 บ้านป่าบอน ม.4 บ้านสาเมาะ ม.4 ตำบลท่าธง, บ้านตะลาแน ม.3 บ้านวังพญา ม.2 บ้านตะโละงาแบ ม.2 ตำบลวังพญา

ชุมชนเหล่านี้ได้ใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเมื่อได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ ชุมชนที่อยู่รอบพรุลานควายใน 14 หมู่บ้าน ต่างก็รับผลกระทบเช่นกัน การหาทางออกเพื่อช่วยป้องกันแก้ไขปัญหามพรุลานควายจึงต้องรับความร่วมมือจากชุมชนทั้ง 14 หมู่บ้าน เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านชีวิตและความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนให้กลับคืนมาอีกครั้ง

ภัยคุกคามพรุลานควาย

โดยวิถีของชุมชนแต่เดิมเป็นวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่เอื้ออาหารต่อพรุ เป็นการใช้พรุบนพื้นฐานของความเคารพนับถือต่อกัน ชุมชนกับพรุที่พึ่งพาอาศัยกันอย่างซับซ้อนกลมกลืน ความเสื่อมโทรมของพรุลานควายเริ่มชัดเจนมากขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแบบขุดลอก สร้างคัน กั้นถม ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ของแม่น้ำกับระบบถูกแยกส่วนออกจากกัน เส้นทางน้ำถูกเปลี่ยนทิศทาง ส่งผลกระทบท่อองค์ประกอบที่เป็นฐานของระบบนิเวศซึ่งเป็นทุนกำหนดการผลิตของระบบ การเกิดน้ำท่วมถาวร ป่าเสื่อมโทรม พื้นที่ทุ่งหญ้าลดลง พรุดินเขิน การระบาดของพืชน้ำอย่างรวดเร็ว และการลดลงทั้งชนิดและปริมาณของสัตว์น้ำ สัตว์ป่า ส่งผลกระทบท่อวิถีของชุมชนอย่างรุนแรง ซึ่งนำไปสู่ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม และความมั่นคงของชุมชนรอบพรุ

ผลการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุความเสื่อมโทรมของพรุลานควายจากการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบพรุ มีความเห็นตรงกันว่าเกิดจากการสร้างประตูกั้นน้ำ การสร้างคันถนนรอบพรุ การถมคลองระบายน้ำจากพรุลงสู่แม่น้ำเป็นสาเหตุสำคัญ รองลงมาคือการทำเกษตรเชิงเดี่ยว โรงงานอุตสาหกรรมที่จังหวัดยะลา และชาวบ้านจากนอกพื้นที่ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากพรุอย่างขาดความเข้าใจ และไม่มีจิตสำนึก ชาวบ้านหลายคนมีความเห็นว่าสาเหตุสำคัญอยู่ที่ชุมชนเอง ซึ่งมีความเข้าใจและจิตสำนึกเกี่ยวกับพรุได้หายไปจากความคิดหมดแล้วตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่สุดคือ การเลือนหายไปของสวนดงที่ถูกแทนที่ด้วยสวนยาง สวนลองกองที่เป็นพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวปลูกแลกเงิน การลดลงของควายที่ถูกแทนที่ด้วยรถไถเดินตาม การหายไปของนาพรุและวิถีชีวิตดั้งเดิมของพรุลานควาย ทุกวันนี้จึงมีความภาคภูมิใจของในอดีตแต่เพียงในความคิดของชาวบ้านเท่านั้น ความจริงของปัจจุบันมีแต่ร่องรอยของการพัฒนาในลักษณะ

ของอนุสาวรีย์ทางวิศวกรรมเต็มพรุไปหมด เช่น เชื้อน ประตุน้ำ ถนน คลองส่งน้ำ อ่างเก็บน้ำ นายักษ์ สนามฟุตบอล ฯลฯ ซึ่งไม่ตอบวัตถุประสงค์ของการสร้างตามที่บอกในโครงการ และไม่เกิดประโยชน์ตามที่ชาวบ้านต้องการ มีหน้าซ้ำยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิต อาชีพ และการสร้างความแตกแยกขัดแย้งกับชุมชนในวงกว้าง

“การจัดการพรุของรัฐเป็นการแสวงหาผลประโยชน์เชิงนโยบาย ใช้พรุซึ่งเป็นที่สาธารณะเป็นแหล่งฟอกเงิน ชาวบ้านเปรียบเทียบกับโครงการที่เข้ามาดำเนินการในพรุแต่ละโครงการเหมือนไก่ แพะ และช้าง เดินเข้ามาในพรุ ซึ่งเป็นพื้นที่เนอะเนอะ เมื่อไก่เดินมาก็เกิดรอยเท้าไก่ เมื่อแพะเดินมารอยเท้าแพะก็กลบรอยเท้าไก่ และเมื่อโครงการใหญ่ซึ่งเปรียบเสมือนช้างตามมาอีกก็กลบรอยเท้าแพะและไก่หมด สุดท้ายก็คือตรวจสอบอะไรไม่ได้ ชาวบ้านก็ต้องรับกับผลกระทบไปตามยถากรรม”⁹

ความพยายามในการแก้ปัญหาพรุลานควาย : สภาพรุ

ปัญหาพรุลานควายเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับชีวิตและโครงสร้างเหมือนกับที่ชาวบ้านบอกว่าปัญหาพรุเป็นปัญหาที่มีสาเหตุมาจากการพัฒนาตั้งแต่สมัยผู้ใหญ่วีรดิกลองประชุม ชาวบ้านถูกล้างสมองจนควายและวัว พรุ หายไปจากความคิด และกลายเป็นเหยื่อของกระแสบริโภคนิยม และใช้เงินทุนอย่างขาดความเข้าใจ ชาวบ้านที่มีความห่วงใยอนาคตของพรุที่ร่วมกันคิดเพื่อหาทางออกสำหรับปัญหาโดยเสนอกรอบคิดว่า การแก้ปัญหาพรุลานควายต้องแก้ที่ความคิดของคน ต้องรู้ความคิดของคน ต้องตามหาความคิด วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนทางสังคมและมีคุณค่าต่อความมั่นคงของชุมชนกลับคืนมาให้ได้ เมื่อได้แนวคิดเบื้องต้นแล้ว ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันคิดต่อไปว่าจะใช้วิธีการอย่างไร ก็ได้กลุ่ที่ว่าควรเดินคุยเรื่องควายไปตามหมู่บ้านรอบพรุเพื่อสร้างกลุ่มเครือข่าย และได้เรียนรู้หมู่บ้านกับพรุไปพร้อม ๆ กัน การคุยเรื่องควายสามารถเชื่อมโยงไปกับเรื่องอาชีพ ปัญหาของพรุ และความเข้าใจเกี่ยวกับพรุ รวมไปถึงความต้องการของชุมชนและทิศทางการพัฒนาพื้นที่พรุในอนาคตด้วย ความคิดเรื่องการเดินตามหาควายกลายเป็นโครงการควายหายเดินตามหาควาย ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านหลายหมู่บ้าน จนในที่สุดพัฒนาเป็นโครงการวิจัยท้องถิ่น เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์พรุลานควาย เพื่อค้นหาคำตอบภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพรุลานควาย รวมทั้งปัญหาสาเหตุของพรุ ความต้องการของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนการสร้างควมเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้โจทย์ที่เกี่ยวข้องกับพรุ ผลการดำเนินโครงการทำให้เกิดเครือข่ายพรุลานควายที่ประกอบไปด้วยตัวแทนจากหมู่บ้านอย่างน้อย 14 หมู่บ้าน ซึ่งมีความคาดหวังกันว่าจะพัฒนาไปสู่การเกิดสภาพรุอย่างเป็นรูปธรรม ที่มีบทบาทในการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายและมาตรการในการจัดการพรุให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

⁹ ชาวบ้านพรุลานควาย (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม)

ผลจากการทำงานร่วมกันของเครือข่ายพฤษภาคมกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โรงเรียนทุ่งยางแดงวิทยาาคม เป็นต้น ทำให้ได้ฐานข้อมูลด้านทรัพยากรชีวภาพ ภูมิประเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติพื้นที่และชุมชน และองค์ความรู้ด้านต่างๆ รวมทั้งโจทย์ที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถพัฒนาไปเป็นงานและโครงการสำคัญได้ต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นโครงการด้านการพัฒนาอาชีพจากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญา และงานฟื้นฟูพืชมุขทำให้เกิดทุนและความจุเพิ่มขึ้น การเดินทางหาความคิดเกี่ยวกับควายที่หายไป อย่างน้อยทำให้ชาวบ้านที่บ้านแลแวง ตำบลตะโละมะนะนา อ.ทุ่งยางแดง จ.ปัตตานี หันมาสนใจทำปุ๋ยชีวภาพจากผักตบชวาเพื่อแก้ปัญหาวัชพืชน้ำในพื้ที่บ้านปาเซปูเต๊ะ ตำบลปากู อ.ทุ่งยางแดง จ.ปัตตานี คิดทำป่าสาธิตชุมชน ชุมชนบ้านกือเม็ง ตำบลอาซ่อง และบ้านจาร์จาดง ตำบลท่าธง อ.รามัน จ.ยะลา ทำวังปลาในแม่น้ำสายบุรี และอีกหลายหมู่บ้านในเครือข่าย ได้ร่วมกันทำกองทุนควายเป็นผลจากงานวิจัยช่วยสร้างจิตสำนึกมาตั้งแต่ต้น ความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพฤษภาคมคือ ความเข้าใจที่มองเห็นว่าพื้คือประเทศไทย เราสามารถเรียนรู้ประเทศไทยจากพื้ และทิศทางการฟื้นฟูและจัดการพื้ให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนได้ก็คือข้อเสนอของชาวบ้านในทิศทางของภาคใต้ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2545 ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีที่ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน ก็คือการหยุดพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน”

การพัฒนาและการจัดการพื้ที่ผ่านมา มีข้อสรุปชัดเจนแล้วว่า เกิดความเสียหายกับชาวบ้านมากกว่าได้ประโยชน์ ที่ผ่านมาชาวบ้านไม่เคยได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและหน่วยงานของรัฐไม่เคยจริงจัง ชาวบ้านจะขาดความเข้าใจและตกเป็นเหยื่อของความไม่เข้าใจมาโดยตลอด เสียขี้ริ้วกร่อง ณ เวลานั้น คือการขอเข้าไปมีส่วนร่วมและการใช้กลยุทธ์เพื่อเข้าไปครอบครองโดยสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ แต่พื้และที่สาธารณะส่วนใหญ่จะถูกครอบครองโดยกลุ่มที่สามารถเข้าถึงทรัพยากร กลายเป็นเนื้อในปากเสือ การยึดสิทธิของชุมชนคืนมาจึงเป็นเรื่องที่ยุ้งยาก ลำบาก ชาวบ้านเครือข่ายพฤษภาคมสร้างเครือข่าย สร้างความเข้าใจ สร้างงานและกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดบารมีและศรัทธาเป็นที่ยอมรับ ในทุกระดับบนฐานของความเคารพนับถือ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกิดเป็นสภาพพื้ซึ่งมีอำนาจในการต่อรองและผลักดันเชิงนโยบายได้ในอนาคตอันใกล้

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังยืนยันว่าทุกวันนี้พฤษภาคมก็ยังเป็นแหล่งฟอกเงินโครงการและเก็บผลประโยชน์เชิงนโยบาย การมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่เกิด การบูรณาการของภาคส่วนยังเป็นงานที่ยังวัดใจกันอยู่ พฤษภาคมยังมีภัยคุกคามมีความเป็นไปได้ว่าปัญหาความมั่นคงของภาคใต้ตอนล่างและของประเทศไทยมีคำตอบอยู่ที่พื้

ภาพที่ 58 กิจกรรมชาวบ้านในพยุหะควาย

2) ยุคกระแสสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2520 ถึง พ.ศ. 2539)

นับจากช่วงปีพ.ศ. 2520 เป็นต้นมา พบว่าภาครัฐได้มีการเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมาก โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ เพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชาติ

ขณะเดียวกันก็เริ่มมีกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีข่าวการทำลายป่าไม้ที่ผิดกฎหมาย ชาวภัยพิบัติภาคใต้ที่แผ่นดินถล่มในปีพ.ศ. 2531 การเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ที่จังหวัดชุมพร ในปีพ.ศ. 2532 ซึ่งทำให้เกิดการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนจำนวนมาก จึ่งทำให้สังคมเกิดความตระหนักถึงผลกระทบจากการเข้าไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติ อันส่งผลต่อระบบนิเวศวัฒนธรรม กระแสข่าวที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ได้ผลักดันให้เกิดขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รัฐบาลยกเลิกการให้สัมปทานป่าในปีพ.ศ. 2532 มีพรบ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 เป็นต้น และมีการคัดค้านโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในปีพ.ศ. 2525 และพ.ศ. 2529 การคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ในปีพ.ศ. 2532 และพ.ศ. 2538 การคัดค้านเขื่อนสายบุรี ในปีพ.ศ. 2535-2536 เหตุการณ์เหล่านี้มีส่วนในการกระตุ้น สร้างสำนึกและกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี มีการจัดตั้ง

กลุ่ม องค์การด้านอนุรักษ์ขึ้น ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ แต่ขณะเดียวกัน โครงการพัฒนาต่างๆของภาครัฐก็ยังคงดำเนินต่อไปตามแผนนโยบายการพัฒนาในแต่ละยุคสมัยด้วยการสร้างวาทกรรมการพัฒนาใหม่ๆ การพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศก็ยังคงเกิดขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1) การจัดการน้ำ

การจัดการน้ำในส่วนนี้เป็นการจัดการน้ำของภาครัฐ ประกอบด้วยโครงการที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ประกอบด้วยการทำประตูกั้นน้ำ การสูบน้ำ อ่างเก็บน้ำ โรงงานไฟฟ้า และโครงการชลประทานขนาดเล็ก แต่บางโครงการก็ไม่สามารถเริ่มได้ เช่น โครงการสร้างเขื่อนสายบุรี เพราะชุมชนไม่ให้การยอมรับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ประตูกั้นน้ำบางนารา หรือฝายญี่ปุ่น¹⁰

การดำเนินงานในระยะแรก กรมชลประทานได้ขุดคลองน้ำแบ่งและก่อสร้างประตูระบายน้ำที่ปากคลอง เพื่อระบายน้ำจากแม่น้ำบางนารา จังหวัดนราธิวาส ออกสู่อ่าวไทย โดยเริ่มงานก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2524 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2526 และ ในปี พ.ศ. 2531 ได้เริ่มสร้างประตูกั้นน้ำระยะที่ 1 มีงานก่อสร้างประตูกั้นน้ำบางนาราดอนบนและประตูกั้นน้ำบางนาราดอนล่าง แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2533 เพื่อเก็บกักน้ำจืดและป้องกันน้ำเค็มมิให้ไหลเข้าไปในแม่น้ำบางนารา โดยรัฐบาลแห่งประเทศไทยให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างอาคารทั้งสอง เป็นเงินรวมทั้งสิ้นประมาณ 812 ล้านบาท เพื่อมอบให้ประชาชนและรัฐบาลแห่งประเทศไทย เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 ส่วนการดำเนินงานในระยะที่ 2 กรมชลประทานจะทำการก่อสร้างระบบชลประทานและระบบระบายน้ำในเขตพื้นที่โครงการประมาณ 108,000 ไร่ ซึ่งในปัจจุบันมีงานบางส่วนได้ก่อสร้างไปบ้างแล้ว และวางแผนดำเนินการให้แล้วเสร็จทั้งโครงการในปีงบประมาณ 2555

2) โครงการเขื่อนสายบุรี

โครงการเขื่อนสายบุรี หรือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่าง เริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2521 โดยสำนักงานพลังงานแห่งชาติได้ทำการศึกษาในเบื้องต้น จากนั้นในปี พ.ศ. 2522 ได้ว่าจ้างให้บริษัท เทสโก้ จำกัด ศึกษาความเหมาะสมของโครงการ ซึ่งได้มีการเสนอให้สร้างเขื่อนหินทิ้งที่บ้านไอร์บือแยง ตำบลสะกอ อำเภอศรีสาคร จังหวัดนราธิวาส แต่เนื่องจากเป็นโครงการใหญ่และจะทำให้มีพื้นที่ถูกน้ำท่วมมากจึงต้องทำการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ในปีพ.ศ. 2524 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้บรรจุให้โครงการสายบุรีไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และมอบหมายให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิต เป็นผู้ดำเนินการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้พิจารณาเห็นว่าโครงการดังกล่าวจะสร้างผลกระทบมาก จึงย้ายตำแหน่งที่ตั้งเขื่อนไปที่บ้านไอร์บือแยง อำเภอยะ

¹⁰ กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, “โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลุ่มน้ำบางนารา,” (อัสสัมชัญ).

แนะ จังหวัดนราธิวาส แต่เนื่องจากเป็นโครงการใหญ่และมีความซับซ้อน จึงพยายามหาแหล่งช่วยเหลือจากต่างประเทศ

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเยี่ยมราษฎรในเขตจังหวัดยะลาและจังหวัดปัตตานี ในปีพ.ศ. 2528 ทรงดำริให้กรมชลประทานพิจารณาสร้างเขื่อนทดน้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเกษตรกรรมและเพื่ออุปโภคบริโภค

จากนั้นระหว่างปีพ.ศ. 2531-2532 กรมชลประทานได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำการรังวัดที่ดินและปักหลักเขตที่ดินของชาวบ้านโดยไม่ได้ชี้แจงให้ชาวบ้านทราบ ชาวบ้านได้สอบถามไปยังอำเภอ แต่ทางอำเภอปฏิเสธไม่ทราบเรื่อง ต่อมาเริ่มมีการเวนคืนที่ดิน ในขั้นแรกมีการต่อรองโดยเพิ่มอัตราค่าชดเชย แต่ชาวบ้านไม่ยินยอม จึงเปลี่ยนวิธีการใหม่โดยการดึงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือต่อรอง และข่มขู่ว่าเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หากชาวบ้านไม่ยินยอมจะส่งฟ้องศาล ชาวบ้านบางส่วนจึงยินยอมให้เวนคืนที่ดิน

การคัดค้านเขื่อนสายบุรีเกิดขึ้นด้วยความตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านจึงได้มีการรวมตัวกันของกลุ่ม องค์กร ต่าง ๆ จำนวนมาก ได้แก่ เครือข่ายองค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี กลุ่มสอนศาสนา ศูนย์ประสานงานยุวมุสลิมจังหวัดปัตตานี ผู้นำธรรมชาติปาละเหือ กลุ่มครูโรงเรียน สภานักศึกษา ศูนย์ศึกษาผลกระทบโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำสายบุรีตอนล่าง เป็นต้น เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยกับโครงการสร้างเขื่อนสายบุรี โดยทำหนังสือร้องเรียนต่อประธานสภาจังหวัดปัตตานี

จากนั้น อาจารย์ นักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ร่วมกันสนับสนุนชาวบ้านในการคัดค้านเขื่อนสายบุรี และทำหนังสือถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดปัตตานี ถึงความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สั่งการให้จังหวัดยะลาพิจารณากำหนดมาตรการในการแก้ไขและป้องกันปัญหาความขัดแย้ง ขณะนี้นักวิชาการ นักศึกษา และองค์กรต่างๆร่วมกันเรียกร้องให้มีการทบทวนและศึกษาผลกระทบจากโครงการโดยละเอียด

จากนั้นชาวบ้านจึงชุมนุมประท้วงหน้าศาลากลางจังหวัดยะลา และทำให้ได้ข้อตกลงร่วมกัน คือ ให้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อศึกษาผลกระทบ และระหว่างการศึกษาให้กรมชลประทานยุติการดำเนินการในพื้นที่โดยเด็ดขาด แต่ก็พบว่าตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2539 เป็นต้นมา กรมชลประทานได้มีการเคลื่อนไหวต่อไป และแกนนำชาวบ้านบางคนถูกข่มขู่ในพื้นที่ ซึ่งทำให้แกนนำชาวบ้านยื่นหนังสือต่อศอ.บต. ขอให้ตรวจสอบความเคลื่อนไหวของกรมชลประทาน ซึ่งขัดต่อข้อตกลงร่วมกันในวันที่ 7 มกราคม 2536

ต่อมาในวันที่ 21 พฤศจิกายน 2539 แกนนำชาวบ้านจึงได้ประสานงานกับประธานสภาจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ประธานสภาทั้งสามจังหวัดจึงทำหนังสือต่อศอ.บต. ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2539 เพื่อขอให้ยกเลิกโครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่าง ขณะเดียวกันชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นก็ได้ร่วมกันลงนามหนังสือคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนสายบุรีด้วย

กรอบที่ 12

การก่อตั้งองค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี

เมื่อพ.ศ. 2535 แม่น้ำสายบุรี ซึ่งเป็นเสมือนเส้นเลือดในชุมชน รับทราบข่าวว่าจะมีโครงการสร้างเขื่อนสายบุรีด้วยความกลัวว่าชุมชนจะพังพินาศ ชาวบ้านสายบุรีที่ใจตรงกันช่วยกระจายข่าวเตือนชุมชนถึงอันตรายของโครงการ โครงการนี้จะทำให้ชาวสายบุรี ซึ่งได้รับการปกป้องมาเนิ่นนานจากความห่างไกลและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เริ่มตระหนักว่า พวกเขาไม่อาจดำเนินชีวิตอยู่ในโลกใบเล็ก ๆ ของตนได้อีกต่อไปแล้ว จึงร่วมกันก่อตั้งองค์กรพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี และเริ่มแสวงหาความช่วยเหลือภายนอกจากแวดวงวิชาการและกลุ่มทำงานด้านสิ่งแวดล้อม ใน พ.ศ. 2540 ชาวบ้านสายบุรีรอนแรมจากหมู่บ้านของตนไปเข้าร่วมกับสมัชชาคนจนในการปักหลักประท้วงครั้งประวัติศาสตร์ 99 วัน หน้าทำเนียบรัฐบาลพร้อม ๆ กับชาวบ้านจากทั่วทุกสารทิศที่เดือดร้อนจากโครงการของรัฐ การชุมนุมทำให้ได้เรียนรู้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการต่อสู้ได้เรียนรู้การเจรจา

รัฐบาลของพลเอกชวลิต ประกาศหยุดโครงการสร้างเขื่อนสายบุรี ชาวบ้านจึงกลับบ้านด้วยชัยชนะ

ประวัติศาสตร์ภาคใต้นั้นเต็มไปด้วยการต่อสู้ของคนท้องถิ่นกับการควบคุมของอำนาจรัฐส่วนกลาง บ่อยครั้งที่ต้องถึงเลือดตกยางออก ชัยชนะในกรณีเขื่อนสายบุรีจึงนับเป็นชัยชนะครั้งประวัติศาสตร์ เพราะเป็นชัยชนะของชาวบ้านที่ได้มาด้วยสันติวิธี พวกเขากลับบ้านด้วยพลังความเชื่อมั่นไม่เพียงแต่ในเรื่องสันติวิธี แต่ในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ทำนุบำรุงธรรมชาติและวิถีชีวิตอย่างพอเพียงด้วย

สิ่งสำคัญที่พวกเขาได้เรียนรู้จากการเป็นส่วนหนึ่งในขบวนการประชาชนก็คือ การทำเกษตรธรรมชาติและการอยู่อย่างพอเพียงไม่ใช่เรื่องของคนล้าสมัย แต่เป็นสิ่งที่ทั่วโลกได้ตระหนักแล้วเป็นวิถีทางที่จะกอบกู้โลกให้รอดจากความเสื่อมทรามของสภาพแวดล้อมได้ ความเชื่อมั่นนี้ทำให้องค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรีเริ่มฟื้นฟูวิถีการทำสวนปาล์มในชุมชน โดยเจริญรอยตามวิถีการทำสวนโบราณดูซง

มะปอสี่ มาอีซา หนุ่มใหญ่วัย 37 ปี เป็นหนึ่งในสมาชิกองค์กรฯ สองปีก่อน เริ่มปลูกไม้ผล ผักสวนครัวและสมุนไพรหลายชนิดบนที่ดินสวนยางขนาดสองไร่ โดยมีกฎเกณฑ์ง่าย ๆ คือ ปลูกทุกอย่างที่ครอบครัวต้องกินต้องใช้ จะได้ไม่ต้องไปซื้อหามา เขาบอกว่าตอนนี้เขามีความสุขที่สุด แม้ว่าสวนยางเขาถูกรง รัง แต่แตกต่างกันสวนของเพื่อนบ้านที่ต้นยางเข้าแถวเป็นระเบียบ บนพื้นดินเตียนโล่ง แต่ได้น้ำยางพอ ๆ กัน แกมมะปอสี่ ยังไม่ต้องใช้เงินซื้ออาหารจากตลาดด้วย

ระหว่างที่กลุ่มอนุรักษ์สายบุรีกำลังขยายการทำสวนปาล์มแบบสวนดุษงในป่าต้นน้ำของสายบุรีก็พบข่าวร้ายว่า ชาวบ้านหลายหมู่บ้านกำลังเดือดร้อนอย่างหนักจากการที่กรมป่าไม้ประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติสุโขทัย-ป่าดึกดำบรรพ์และที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้ผิดกฎหมายและอาจถูกขับไล่ได้ทุกเมื่อ

แต่เพราะการทำงานของกลุ่มสภาผู้นำชุมชนได้เสนอต่อรัฐบาลว่าหมู่บ้านชุมชนมุสลิมภาคใต้ควรได้รับอนุญาตให้อยู่กับป่าและทำสวนดุษงต่อไป แต่กรรมสิทธิ์ในที่ดินควรโอนให้เป็นของชุมชนเพื่อเป็นหลักประกันว่าจะไม่มีการเปลี่ยนมือ

“วิถีชีวิตของเราในจังหวัดชายแดนภาคใต้เรียบง่ายและพอเพียง ปัญหาจะหมดไปถ้าชุมชนจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเราเองได้” ตีอราแม ดาราแม ให้คำอธิบาย

(แหล่งข้อมูล : http://www.southwatch.org/special_report.php?id=4.)

3) โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าลุ่มน้ำสายบุรี¹¹

โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าลุ่มน้ำสายบุรี มีพื้นที่โครงการ 15,000 ไร่ และพื้นที่ส่งน้ำ 10,650 ไร่ สามารถจำแนกตามชื่อสถานี ดังนี้

ตารางที่ 33 สถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าลุ่มน้ำสายบุรี

ชื่อสถานี	แหล่งน้ำจาก	พื้นที่โครงการ (ไร่)	พื้นที่ส่งน้ำ (ไร่)	ก่อสร้างเมื่อ	ส่งน้ำได้เมื่อ
บ้านปาโวะ ตำบลมะนังคาลำ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี	แม่น้ำสายบุรี	3,400	1,750	2524	2526
บ้านหุแตมาแฉ ตำบลกะดุนง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี	แม่น้ำสายบุรี	2,500	2,500	2525	2529

¹¹ นาวิก ดาราพงษ์ และคณะ, “แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำสายบุรี แม่น้ำบางนรา แม่น้ำโก-ลก,” กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2544. น. 96.

ชื่อสถานี	แหล่งน้ำจาก	พื้นที่ โครงการ (ไร่)	พื้นที่ส่ง น้ำ (ไร่)	ก่อสร้าง เมื่อ	ส่งน้ำ ได้เมื่อ
บ้านกัมปงบารู ตำบลกะรุปี อำเภอเกาะพ้อ จังหวัดปัตตานี	แม่น้ำสายบุรี	1,000	1,000	2535	
บ้านแซะโมะ ตำบลตะบิง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี	แม่น้ำสายบุรี	1,500	1,500	2537	2540
บ้านสะโต ตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	แม่น้ำสายบุรี	2,700	1,010	2525	2529
บ้านละแอ ตำบลกาลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	แม่น้ำสายบุรี	2,500	1,490	2525	2529
บ้านกัมปงบูเกะ ตำบลตะโล๊ะ หะลอ อำเภอรามัน จังหวัด ยะลา	แม่น้ำสายบุรี	700	700	2535	
บ้านปูเราะะ ตำบลท่าสาป อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	แม่น้ำปัตตานี	700	700	2535	

4) ประตูกั้นน้ำชลประทานพรุแมแม¹²

ประตูกั้นน้ำชลประทานพรุแมแม เป็นโครงการสูบน้ำจากแม่น้ำสายบุรีไปเลี้ยงที่พรุแมแม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี มีประตูสูบน้ำที่สายบุรี ซึ่งในปี พ.ศ. 2536 กรมชลประทานเริ่มดำเนินการก่อสร้างคลองระบายน้ำและเก็บกักน้ำ ในพรุแมแมสายตะวันออกไปเชื่อมกับคลองแมแม ความยาว 14.7 กม. และขุดลอกคลองแมแม ก่อสร้างคันคลอง ก่อสร้างอาคารบังคับน้ำปลายคลองแมแม สถานีสูบน้ำและท่อผันน้ำจากแม่น้ำสายบุรี ก่อสร้างระบบส่งน้ำ ลักษณะเป็นคันคูน้ำจำนวน 27 แปลง ส่งน้ำโดยการสูบน้ำจากคลองแมแม รวมพื้นที่ 5,512 ไร่

การต่อสู้เพื่อชีวิตชุมชนที่พรุแมแม สืบเนื่องจากการสร้างประตูกั้นน้ำชลประทานพรุแมแม ซึ่งเป็นการผันน้ำชลประทานโดยการขุดคลองสร้างแนววางท่อผันน้ำจากแม่น้ำสายบุรีที่ตำบลตะบิง อำเภอสายบุรี ไปพรุแมแม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ซึ่งชาวบ้านตำบลตะบิง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เล่าให้ฟังว่า ประมาณปี พ.ศ. 2539 ได้มีเจ้าหน้าที่ของชลประทานกับผู้ใหญ่บ้านมาบอกและพูดคุยขอร้องให้ชาวบ้านเจ้าของที่ดินในเขตโครงการเซ็นชื่อยินยอมขายที่ดินในราคาประเมินประมาณ 70,000 บาท/ไร่ ก่อนหน้านั้นชาวบ้านไม่มีใครรู้ว่าจะมีโครงการของชลประทานในพื้นที่ ไม่มีการประชุมหรือการพูดคุยทำความเข้าใจกับ

¹² ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ,

<http://www.idd.go.th/web_study_center/pikulthong/1i/index02989.asp> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 22 พฤศจิกายน 2551)

ชาวบ้านเลย ชาวบ้านสับสน ไม่เข้าใจ และมีความวิตกกังวลมาก เกรงว่าโครงการจะสร้างผลกระทบต่อการทำมาหากินและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ชาวบ้านเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่จึงไม่ยอมขาย ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน ผู้นำ และกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากชลประทาน ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านสันนิษฐานว่าชลประทานคงเข้ามาประสาน พูดคุยตกลงกับผู้นำในหมู่บ้านโดยไม่บอกชาวบ้านในหมู่บ้าน แล้วสืบหาเจ้าของที่ดินในแนววางท่อแล้วเข้าไปเจรจาโดยตรงเพื่อซื้อที่ดินเชิงบังคับ

ต่อมาชาวบ้านจึงได้รู้ว่าโครงการนี้คือโครงการชลประทานเพื่อสร้างท่อผันน้ำจากแม่น้ำสายบุรีไปที่พรุแหม แด่บลดน้ำบ่อ อำเภอบะนาระ จังหวัดปัตตานี ตามโครงการจะต้องสร้างโรงสูบน้ำบริเวณบ้านโตะทองกับบ้านลาคอ ตำบลตะบึง แต่มีการคัดค้านจากชาวบ้าน ชลประทานเลยย้ายสถานที่สร้างโรงสูบน้ำมาอยู่บริเวณเชิงสะพานข้ามแม่น้ำสายบุรีในเขตบ้านลาคอ และมีแนววางท่อส่งน้ำผ่านบ้านกูแบบาเตะ บ้านตะบึง ตำบลตะบึง ถึงบ้านมาเลาะ ตำบลปะเสียวอน้ำจากท่อก็จะส่งลงคลองที่บ้านแหม แด่บลดน้ำบ่อ อำเภอบะนาระ ซึ่งเป็นพรุ แล้วส่งต่อพื้นที่ทำนาในโครงการพระราชดำริ ชาวบ้านเล่าให้ฟังต่อไปว่า ขนาดของท่อส่งน้ำมีเส้นผ่าศูนย์กลางไม่ต่ำกว่า 4 เมตร ขนาดซีเมนต์คอนกรีตวิ่งเล่นในท่อได้ ท่อทำจากวัสดุมีคุณสมบัติคล้ายยาง

หลังจากที่ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการดังกล่าวแล้วจึงได้มีการเรียกประชุมชาวบ้าน 3 หมู่บ้านที่เกี่ยวข้องคือ บ้านตะบึง บ้านกูแบบาเตะ และบ้านลาคอ เพื่อรับทราบความเห็นร่วมกัน ได้ข้อสรุปว่าจะไม่ยอมขายที่ดินให้กับโครงการ เนื่องจากแนววางท่อผ่านพื้นที่ทำนาและสวนของชาวบ้าน ชาวบ้านมีข้อเสนอให้ชลประทานหลีกเลี่ยงไปใช้เส้นทางอื่นที่ไม่ผ่านพื้นที่นาและสวนของชาวบ้าน แต่ชลประทานไม่ยอมอ้างว่าเส้นทางนี้เป็นเส้นทางวางท่อที่ประหยัดงบประมาณก่อสร้างมากที่สุด และจะเป็นประโยชน์กับชาวบ้าน ชาวบ้านสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในสวน ในนาได้อย่างสะดวกสบายตลอดทั้งปี

หลังจากที่ชาวบ้านได้ทำการคัดค้าน มีชาวบ้านที่เป็นแกนนำและเป็นเจ้าของที่ดินหลายคนถูกข่มขู่ คุกคามจากผู้มีอิทธิพลที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการ จนชาวบ้านเจ้าของที่ดินหลายคนต้องเซ็นยินยอมในที่สุด ยกเว้นนายหามู แหะมาะ (ปัจจุบันอายุ 81 ปี) คนเดียวเท่านั้นที่ไม่ยอมเซ็นชื่อ ต้องหนีการคุกคามไปอยู่ที่ อำเภอบะนาระ จังหวัดยะลา เป็นเวลาหลายเดือน ลูกหลานและเครือญาติต้องมาขอรับรองให้ทางอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่นายหามู แหะมาะนับถือไปช่วยนำกลับมาอยู่บ้าน อย่างไรก็ตาม นายหามู ก็ยังไม่ยอมกลับไปอยู่ที่ตะบึง ขออยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เพราะเกรงจะถูกรังควาญและถูกบังคับให้เซ็นชื่อ จนในที่สุดได้มีการเปิดเวทีเจรจาระหว่างชลประทานกับชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วย โดยมีอาจารย์ประพันธ์ วิเศษรัฐกรรม รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ทำหน้าที่เป็นคนกลาง เพื่อหาทางออกตามแนวสันติวิธี ผลสรุปของการเจรจาก็คือทางชลประทานต้องเปลี่ยนเส้นทางของท่อส่งน้ำให้เลี่ยงที่ดินที่ชาวบ้านทำประโยชน์ไปใช้

เส้นทางใหม่ ซึ่งชาวบ้านไม่ขัดข้อง เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ในที่สุดชลประทานก็สามารถวางท่อส่งน้ำได้โดยไม่ต้องผ่านที่นาและที่สวนของชาวบ้าน ซึ่งเมื่อก่อนเคยบอกว่าไม่ได้

ภาพที่ 59 นายหามู แซ่เมาะ

นายหามู แซ่เมาะ ยอมกลับบ้านหลังจากที่ทางชลประทานสัญญาว่าจะเปลี่ยนเส้นทางท่อส่งน้ำ และไม่ต้องเซ็นต์ซื้อยินยอมขายที่ดิน นายหามู จึงกลายเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และเป็นศักดิ์ศรีของชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้

โรงสูบน้ำและท่อส่งน้ำของชลประทานในปัจจุบันกลายเป็นอนุสาวรีย์ไปแล้ว เพราะใช้งานไม่ได้มา 2-3 ปีแล้ว กลายเป็นโรงสูบน้ำร้าง ไม่มีคนดูแลรักษา ชาวบ้านสังเกตพบว่าเวลาสูบน้ำใช้มอเตอร์ขนาดใหญ่ 4 ตัว ดูดน้ำแรงมาก อาจติดเอาสัตว์น้ำเข้าไปด้วย และอาจทำให้ตลิ่งพัง เท้าที่ผ่านมาชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์ตามที่ชลประทานบอก เพราะ 1 ปีได้ใช้เพียง 2 ชั่วโมง คือ ตอนที่มีการตรวจเยี่ยมโครงการเท่านั้น

ภาพที่ 60 โครงการชลประทานผันน้ำ ตำบลตะบึง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

ชาวบ้านบอกว่าชลประทานกำลังสร้างโรงสูบน้ำใหม่อีก 1 แห่งในบริเวณใกล้เคียงกัน ชาวบ้านสันนิษฐานว่าอาจนำไปใช้ในโครงการฮาลาล บริเวณบ้านกำปองอาตะ ตำบลปะเสียว อำเภอสายบุรี แต่ยังไม่แล้วเสร็จ ไม่มีการดำเนินงานต่อ ชาวบ้านไม่ทราบสาเหตุว่าเป็นเพราะอะไร และเป็นความกังวลของชาวบ้านที่ตำบลตะบึงอีกวาระหนึ่ง

5) โครงการชลประทานขนาดเล็ก

ในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี มีโครงการจัดการและพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐเป็นจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่จะเป็นโครงการชลประทานขนาดเล็กซึ่งดำเนินการเสร็จแล้วระหว่างปี พ.ศ. 2521-2539 รวม 114 โครงการ อยู่ในเขตจังหวัดนราธิวาส 53 โครงการ ยะลา 21 โครงการ และจังหวัดปัตตานี 40 โครงการ

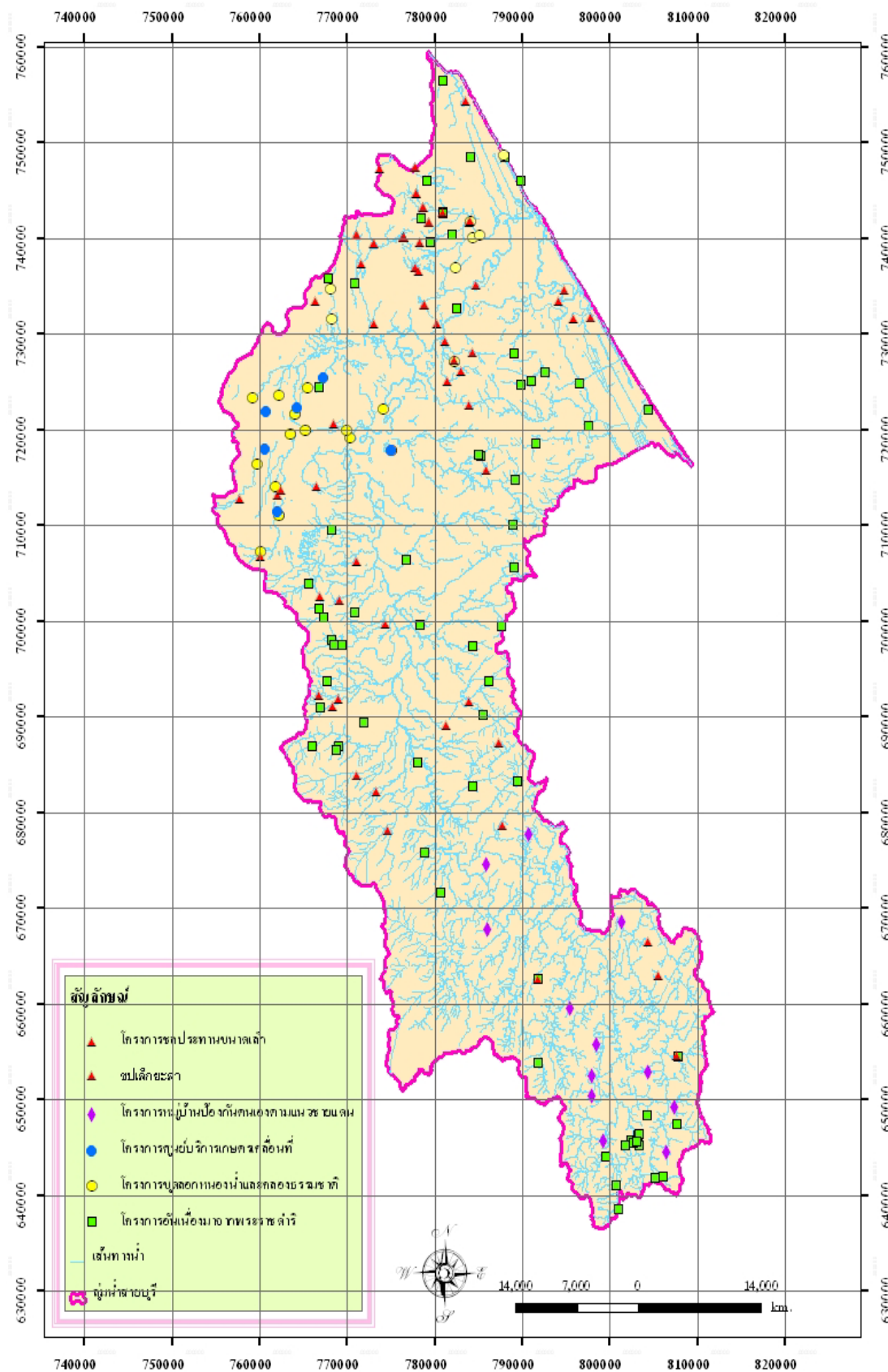
ลักษณะโครงการส่วนใหญ่เป็นการทำฝาย การขุดลอกแหล่งน้ำ หนอง คลอง บึง การสร้างสระและอ่างเก็บน้ำ ระบบส่งน้ำ และคลองชลประทาน การทำคันกันน้ำ ทางระบายน้ำ คันดินป้องกันน้ำเค็ม เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดหาน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภค บริโภค การทำประปา อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว แยกงานออกเป็นโครงการต่างๆ เช่น โครงการขุดลอกหนองน้ำและคลองธรรมชาติ โครงการตามพระราชดำริ โครงการศูนย์บริการการเกษตรเคลื่อนที่ โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองตามแนวชายแดน โครงการชลประทานขนาดเล็กและ

โครงการก่อสร้างแหล่งน้ำ ซึ่งมีหลายโครงการที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์และมีหลายโครงการที่สร้างผลกระทบกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ โดยชาวบ้านต้องการให้ผู้รับผิดชอบเข้าไปช่วยแก้ไข ด้วยการปรึกษาหารือจัดทำแผนและร่วมปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้าน สำหรับปัจจุบันนั้นทางกรมชลประทานได้ถ่ายโอนหน้าที่ให้แก่อบต. แล้ว

ตารางที่ 34 จำนวนโครงการชลประทานขนาดเล็กที่ดำเนินการเสร็จแล้วในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี ระหว่างปีพ.ศ. 2521-2539

จังหวัด	โครงการ					รวม
	พระราชดำริ	ขุดลอกหนองน้ำและคลองธรรมชาติ	ศูนย์บริการเกษตรเคลื่อนที่	หมู่บ้านป้องกันตนเองตามแนวชายแดน	ชลประทานขนาดเล็ก/การก่อสร้างแหล่งน้ำ	
ปัตตานี	10	4	7	-	19	40
ยะลา	1	8	6	-	6	21
นราธิวาส	33	-	-	4	16	53
รวม	44	12	13	4	41	114

แหล่งข้อมูล : สำนักชลประทานที่ 17 กรมชลประทาน,
โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี

ภาพที่ 61 โครงการชลประทานขนาดเล็ก ในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี ระหว่างปีพ.ศ. 2521-2539

6) อ่างเก็บน้ำ รพช. และประตูน้ำชลประทาน

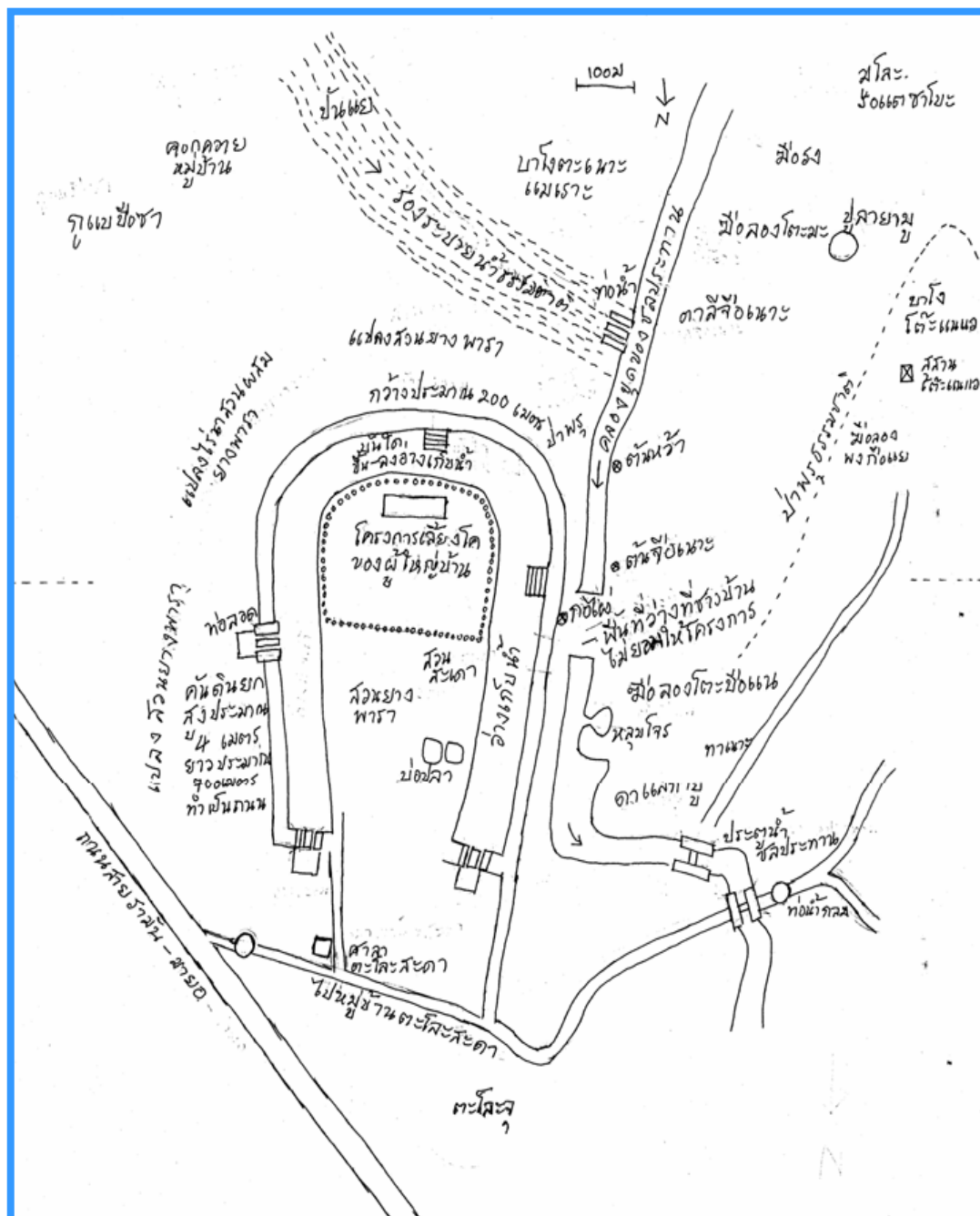

ภาพที่ 62 อ่างเก็บน้ำ รพช. พรุโต๊ะแนแว ตำบลลาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา

ก่อนปีพ.ศ. 2536 มีโครงการจากหน่วยงานรัฐลงมาในพรุโต๊ะแนแว เป็นโครงการขุดลอกหนองน้ำล้าคลองธรรมชาติ ชื่อโครงการขุดลอกบึงโต๊ะแนแว ตำบลลาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ของกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สร้างให้ราษฎรใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชาวบ้านจำได้ว่าเป็นสมัยนายอำเภอรามันชื่อนายอุทัย (จำนามสกุลไม่ได้) นอกจากนั้น ยังมีโครงการขุดลอกหนองน้ำบึงโต๊ะแนแวของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) กระทรวงมหาดไทย ได้สร้างอ่างเก็บน้ำรูปตัวยู (U) ขนาดความจุ 72,000 ลูกบาศก์เมตร ในบริเวณใกล้เคียงกัน ตอนที่โครงการเข้ามาชาวบ้านไม่เข้าใจและไม่เคยรู้เรื่องมาก่อนว่าโครงการมีความเป็นมาอย่างไร เวลานั้นชาวบ้านมีความสับสนวิตกกังวลกันมาก มีการพูดคุยปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรดี ชาวบ้านมีความไม่พอใจผู้ใหญ่บ้าน (นายมานะ อาตา ผู้ใหญ่บ้าน บ้านกือเม็งคนปัจจุบัน) ที่ไม่ได้ปรึกษาหารือกับชาวบ้านให้ดีกว่าที่จะรับโครงการเข้ามา ชาวบ้านบางส่วนเห็นว่าทั้ง 2 โครงการเป็นโครงการที่ไม่มีประโยชน์กับชาวบ้าน แต่เป็นผลประโยชน์ของเจ้าของโครงการร่วมกับผู้เกี่ยวข้อง ไม่โปร่งใส ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ตอนนั้นชาวบ้านกือเม็งได้รวมตัวกันประท้วงโครงการที่มีสยิดตะโลละสตาร์ และต้องการให้ผู้ใหญ่บ้านลาออกจากตำแหน่ง นายอำเภอรามันส่งปลัดอำเภอมาไกล่เกลี่ย มีการใช้ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นนอกพื้นที่เข้ามาคุกคามและกดดันชาวบ้านให้ยุติเรื่องราว ให้โครงการดำเนินต่อไปได้ ชาวบ้านเล่าว่ามีชาวบ้านเดือดร้อนมาก เพราะพื้นที่บริเวณที่ใช้ทำโครงการคือ บริเวณบาโงกู

แบบบือซา เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจำนวนมากใช้ทำนาหว่านปลูกข้าวเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านหลายคนสูญเสียพื้นที่ทำนาไม่ได้รับแม้แต่ค่าเวนคืนที่ดิน มีบางคนเท่านั้นที่ได้รับบ้างแต่ไม่คุ้มกันเท่าที่จำได้ ชาวบ้านที่ทำนาอยู่ในพื้นที่บริเวณนาโงกูแบบบือซา บางคนยังมีชีวิตอยู่ บางคนเสียชีวิตแล้ว เช่น แซ่ม๊ะ (จำนามสกุลไม่ได้) อยู่ หมู่ 2 ตำบลอาซ่อง, ดือราแม ยามาชิ, สการียา มาแฉ, วาละ สะระมุติ, มาหะมะ แม่แล, มะดาโอ๊ะ แม่แล, อาแว ซี้เซ็ง, นาแว สะเตะ (เปาะอิง), เจ๊ะโซ๊ะ (จำนามสกุลไม่ได้ เสียชีวิตแล้ว), ยูโซ๊ะ สะดีแม, เมะเยะ (จำนามสกุลไม่ได้), เมะเยะ (จำนามสกุลไม่ได้) วามะ ปะดอรัส, สือน๊ะ สะดีแม, เจะแซ เจะเย๊ะ, รือเซะ แมมมอ เป็นต้น ส่วนชาวบ้านที่ทำประมงหาปลาในพื้นที่เท่าที่จำได้ เช่น ดอเลาะ จิเซ็ง, อาลียะ ซิเย๊ะ, ตอเย๊ะ เปาะมะแอ, เตาะดอ มาละ, ดอเลาะ ซาเต๊ะ, มะแอ ซิเย๊ะ, เปาะวอ กิเยะ เป็นต้น

หลังจากโครงการสร้างเสร็จไม่นาน ชาวบ้านเริ่มสังเกตเห็นผลกระทบจากโครงการ เช่น น้ำในพรุเริ่มแห้ง เพราะน้ำส่วนใหญ่จะระบายลงไปในอ่างเก็บน้ำซึ่งเป็นที่ต่ำ ปศุสัตว์ต้องสูญเสียพื้นที่และเส้นทางหากินเดิม สัตว์เลี้ยงและเจ้าของต้องเปลี่ยนเส้นทางหากินใหม่ ชาวบ้านเล่าว่ามีวัวควายลงไปกินน้ำในพื้นที่โครงการ แล้วขึ้นไม่ได้ตกไปตายเกือบทุกปี เท่าที่จำได้ไม่ต่ำกว่า 10 ตัวแล้ว เนื่องจากบ่อน้ำของรพช. และร่องน้ำของชลประทานมีความลึกและชันมาก สัตว์ลงไปกินน้ำแล้วขึ้นมาลำบาก ชาวบ้านบางส่วนที่สูญเสียที่ทำกินและนกฉวยโอกาสบางคนเริ่มมีการบุกรุกพื้นที่สาธารณะปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันเนื่องจากทำนาแบบเดิมไม่ได้แล้ว ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันมากขึ้น สัตว์ป่า สัตว์น้ำลดน้อยถอยลงมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของชาวบ้านทุกคนที่ชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยพรุ ชาวบ้านมีความต้องการให้มีการฟื้นฟูพรุโต๊ะแฉให้มีความเป็นธรรมชาติมากขึ้น ลดความกดดันจากภัยคุกคามต่างๆ และปลอดจากโครงการพัฒนาที่ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม

ภาพที่ 63 อ่างเก็บน้ำรูปตัวยู (U) ของ รพช.

7) การจัดการน้ำ: โรงไฟฟ้าพลังงานน้ำที่บ้านไฮร์กาเปาะ อำเภอสุดิริน จังหวัดนราธิวาส

โรงไฟฟ้าพลังงานน้ำที่บ้านไฮร์กาเปาะ เป็นโครงการตามพระราชดำริ ดำเนินการโดยกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน กระทรวงพลังงาน ตั้งอยู่ที่บ้านไฮร์กาเปาะ อำเภอสุดิริน จังหวัดนราธิวาส เป็นบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ยังเป็นป่าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีน้ำไหลผ่านลำธารไฮร์กาเปาะตลอดทั้งปี แต่เดิมพื้นที่ของบริเวณนี้เคยเป็นโรงไฟฟ้าของ

บริษัทต่างประเทศที่รับสัมปทานทำเหมืองทอง เมื่อการทำเหมืองทองยุติลง โรงไฟฟ้าก็ถูกทิ้งร้างเอาไว้ มีหลักฐานคือเครื่องกำเนิดไฟฟ้าที่ถูกทิ้งไว้ในพื้นที่ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จเยี่ยมพื้นที่จึงมีพระราชดำริให้ฟื้นฟูปรับปรุงให้เป็นโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำขนาดเล็ก เพื่อประโยชน์กับ 2 หมู่บ้าน คือบ้านโตะโม๊ะ กับ บ้านไฮร์กาเปาะ ซึ่งทางกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานได้เข้ามาดำเนินการทำเป็นโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำมีกำลังประมาณ 200 กิโลวัตต์ ปัจจุบันยังมีไฟฟ้าเหลือใช้ เจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาพลังงานทดแทนฯ ซึ่งรับผิดชอบดูแลโรงไฟฟ้าให้ความเห็นว่า แม้ปัจจุบันจะมีไฟฟ้าเหลือใช้แต่มีแนวโน้มการใช้ไฟฟ้าเพิ่มขึ้นและมีต้นทุนการผลิตไฟฟ้าต่อหน่วยค่อนข้างสูง แต่ถ้ามองในระยะยาวและคุณค่าทางสังคมก็จะคุ้มค่าและได้กำไร การรักษาไฟฟ้าเอาไว้ต้องรักษาน้ำ การรักษาน้ำไว้ก็ต้องดูแลรักษาป่าให้สมบูรณ์จึงจะเกิดความยั่งยืน

ภาพที่ 64 โรงไฟฟ้าพลังงานน้ำ บ้านไฮร์กาเปาะ อ.สุคีริน จ.นราธิวาส

2.2) การประกาศป่าสงวนแห่งชาติ¹³

ในช่วงระยะเวลา 8 ปี ลุ่มน้ำสายบุรีมีป่าสงวนแห่งชาติเพิ่มขึ้นอีก 5 แห่ง มีเนื้อที่รวมทั้งหมด 12,989 ไร่ ซึ่งหากรวมกับยุคที่ผ่านมา ก็จะทำให้ลุ่มน้ำสายบุรีมีป่าสงวนแห่งชาติ 15 แห่ง มีเนื้อที่ 328,669 ไร่ หรือร้อยละ 16.41 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ และมีการอนุญาตให้ทำไม้ป่าบกในรูปสัมปทานทำไม้จนถึงปี 2532 ก็ต้องยุติลงอันเนื่องมาจากนโยบายปิดป่า แต่ยังคงอนุญาตให้ทำไม้ป่าชายเลนในรูปแบบสัมปทานได้ต่อไปจนถึงราวปี 2544-2545 ก็ไม่มีการต่อการอนุญาตอีก

¹³ “รายงานพื้นที่ป่าไม้” ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดปัตตานี <http://poc.pattani.go.th/report.php?report_id=114> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 21 ตุลาคม 2551)

ตารางที่ 35 การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติเพิ่มเติม

ชื่อป่าไม้	เนื้อที่ (ไร่)	ครอบคลุมท้องที่	ปีที่ประกาศ
ป่าชายเลนยะหริ่ง แปลงที่ 2	1,250	อ.ยะหริ่ง	2527
ป่าชายเลนยะหริ่ง แปลงที่ 3	375	อ.ยะหริ่ง	2536
ป่าไม้แก่น	4,020	อ.ไม้แก่น	2530
ป่าดอนนา	4,844	อ.หนองจิก	2530
ป่ากระบุรี	2,500	อ.กะป้อ	2523

นอกจากนี้ยังพบว่า ในช่วงยุคสมัยนี้ได้มีองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนในการแสวงหาแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ส่วนกลางและภูมิภาค นักศึกษา ชาวบ้านจากชุมชนพรุกลุ่มน้ำสายบุรี ผู้สื่อข่าวส่วนกลางและภูมิภาค หรือการประสานความร่วมมือกันอย่างน้อย 3 ภาคส่วน ได้แก่ รัฐ เอกชน และประชาชน ซึ่งพบว่า การร่วมมือกันอย่างหลากหลายนั้นยังไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน ซึ่งหากย้อนกลับไปในปีพ.ศ. 2538 พบว่า สืบเนื่องจากโครงการศึกษาพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำสายบุรี¹⁴ ได้มีการระดมสมองจากหลายภาคส่วนของสังคม และทำให้ได้ข้อสรุปเป็นยุทธศาสตร์และแผนการจัดการ 6 ประการ คือ (1) ให้มีการศึกษาสำรวจและประเมินคุณค่าระบบพรุในเขตลุ่มน้ำทั้งหมด เพื่อสร้างความเข้าใจและนำสู่แผนการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม (2) ให้มีการทบทวนตรวจสอบโครงการทั้งหมดอย่างรอบคอบ โดยองค์กรกลางซึ่งอาจประกอบด้วย นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย องค์กรชาวบ้าน สำนักงานสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม (3) กระจายอำนาจและสิทธิให้กับชุมชนในการจัดการพรุ และสนับสนุนสร้างองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น (4) ให้ออกกฎหมายรองรับพรุเป็นป่าชุมชนเพื่อคุ้มครองสิทธิชุมชนในพื้นที่สาธารณะ (5) นโยบายหรือแนวทางการพัฒนาระบบเกษตรกรรมภายในพื้นที่ควรเพิ่มความเป็นธรรมชาติ ความหลากหลาย การพึ่งพาตนเอง ความมั่นคงทางสังคมและระบบนิเวศ (6) ควรตั้งหน่วยงานหรือคณะกรรมการร่วมขึ้นมาดูแลจัดการพรุ โดยเฉพาะ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ แต่ข้อสรุปดังกล่าวก็ยังไม่เห็นรูปธรรมในการจัดการ และไม่มีการติดตามประเมินผล อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมก็ทำให้เห็นแนวทางการทำงาน แนวทางการพัฒนาต่อไปในอนาคตว่า ทุกภาคส่วนจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

¹⁴ นุกุล รัตนดากุล และคณะ, “พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำสายบุรี: ปัญหาและทางรอด,” (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา “ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี”, คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2538) น. 56-65.

3) ยุคการมีส่วนร่วมของประชาชน (พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2550)

ยุคการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นยุคสมัยที่ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับการยอมรับมากขึ้น มีขบวนการภาคประชาชน เกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร ที่นักวิชาการพยายามแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้สำคัญในการใช้เพื่อดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันนโยบายการพัฒนาต่างๆก็ยังคงเกิดขึ้นท่ามกลางความคิดเห็นที่แตกต่าง และปรากฏว่ายังมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งมีอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้ขบวนการภาคประชาชนไม่สามารถทำหน้าที่ปกป้องทรัพยากรต่างๆได้อย่างปกติ โดยสามารถทำความเข้าใจผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น โครงการชลประทานขนาดเล็ก โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสาบบุรี โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยา การพัฒนาคลองไส้ไก่ การขุดลอกคูคลอง การสร้างถนน การจัดการพื้นที่การเกษตร การจัดการป่า และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆได้ เช่น การค้าสัตว์ป่า ธุรกิจไม้วัดหลา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1) โครงการชลประทานขนาดเล็ก

โครงการชลประทานขนาดเล็กหรือโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรีได้ดำเนินการต่อเนื่องจากยุคการตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งในปีพ.ศ. 2540-2550 ได้มีโครงการที่ดำเนินการเสร็จแล้ว จำนวน 77 โครงการ อยู่ในเขตจังหวัดนราธิวาส 35 โครงการ ยะลา 14 โครงการ และจังหวัดปัตตานี 28 โครงการ ลักษณะของงานมีลักษณะเช่นเดียวกับยุคที่ผ่านมา คือ เป็นการทำฝาย การขุดลอกแหล่งน้ำ หนอง คลอง บึง การสร้างสระและอ่างเก็บน้ำ ระบบส่งน้ำ และคลองชลประทาน การทำคันกันน้ำ ทางระบายน้ำ คันดินป้องกันน้ำเค็ม เป็นต้น มีวัตถุประสงค์ในการจัดหาเพื่อการเกษตร การอุปโภค บริโภค การทำประปา อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว โดยแยกงานออกเป็นโครงการต่างๆ เช่น โครงการขุดลอกหนองน้ำและคลองธรรมชาติ โครงการตามพระราชดำริ โครงการศูนย์บริการการเกษตรเคลื่อนที่ โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองตามแนวชายแดน โครงการชลประทานขนาดเล็กหรือโครงการก่อสร้างแหล่งน้ำ โดยปัจจุบัน ทางกรมชลประทานได้ถ่ายโอนหน้าที่ให้แก่อบต. แล้ว

ตารางที่ 36 จำนวนโครงการชลประทานขนาดเล็กที่ดำเนินการเสร็จแล้วในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรีของจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ระหว่างปีพ.ศ. 2540-2550

จังหวัด	โครงการ					รวม
	พระราชดำริ	ขุดลอกหนองน้ำ / คลองธรรมชาติ	ศูนย์บริการเกษตรเคลื่อนที่	หมู่บ้านป้องกันตนเองตามแนวชายแดน	ชลประทานขนาดเล็ก/การก่อสร้างแหล่งน้ำ	
ปัตตานี	3	4	-	-	21	28
ยะลา	2	11	-	-	1	14
นราธิวาส	24	-	-	8	3	35
รวม	29	15	-	8	25	77

แหล่งข้อมูล : สำนักชลประทานที่ 17 กรมชลประทาน

3.2) โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรี

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่างและพหุบาเจาะ-ไม้แก่น หรือโครงการเขื่อนสายบุรีเดิม¹⁵ มีพื้นที่ดำเนินการครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส จำนวน 84 ตำบล ลักษณะการดำเนินงานเป็นโครงการประตูละบายน้ำและทดน้ำ ทำหน้าที่ทดน้ำเข้าสู่คลองส่งน้ำสายใหญ่ ฝั่งขวา เข้าสู่คลองซอยและคลองแยกซอยไปยังพื้นที่เพาะปลูก พร้อมอาคารประกอบ งบประมาณโดยรวมประมาณ 3,000 ล้านบาท โดยใช้ระยะเวลาก่อสร้าง 8 ปี (พ.ศ. 2553 -2560) ที่ตั้งโครงการอยู่ที่บ้านกะดุนง ตำบลลาซ้อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา

สถานการณ์ในปัจจุบันนั้นได้ผ่านการศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้วเมื่อเมษายน พ.ศ. 2543 ซึ่งได้ออกแบบรายละเอียดเสร็จแล้วในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2536 และได้มีการจัดหาที่ดิน ปักหลักเขตและจ่ายเงินทดแทนแล้วเฉพาะหัวงานโครงการ โดยคาดหวังว่าจะเกิดประโยชน์หลายประการคือ สามารถส่งน้ำให้กับพื้นที่ชลประทานโครงการสายบุรีตอนล่าง 39,530 ไร่ และพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันโครงการพหุบาเจาะ-ไม้แก่น 20,000 ไร่ สามารถป้องกันและบรรเทาอุทกภัยในเขตพื้นที่โครงการทั้งสอง สามารถป้องกันไฟไหม้พรุในพื้นที่โครงการชลประทานพหุบาเจาะ-ไม้แก่น สามารถป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่าง และสามารถลดปัญหาดินเปรี้ยวและน้ำเปรี้ยวในพื้นที่โครงการทั้งสอง ตลอดจนทั้งเพิ่มผลผลิตจากการเลี้ยงปลาน้ำจืดในเขตโครงการสายบุรี และการเลี้ยงปลาในกระชังของโครงการพหุบาเจาะ-ไม้แก่น โดยมีโครงการย่อย 2 โครงการ คือ

1) โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่าง ประกอบด้วย

- 1.1) ประตูระบายน้ำ คสล. ขนาดช่องบานระบาย 12.50 X 6.00 ม. จำนวน 8 ช่อง
- 1.2) ประตูระบายน้ำปากคลองส่งน้ำฝั่งขวา ขนาด 6.00 x 3.50 ม. จำนวน 1 ช่อง ส่งน้ำผ่านท่อระบายน้ำ ขนาด 2-2.85 x 3.00 ม. สามารถระบายน้ำได้ 13.00 ลบ.ม./วินาที
- 1.3) ทางระบายน้ำฉุกเฉิน ขนาดความยาวเส้นทางระบายน้ำล้น 650 ม. สามารถระบายน้ำได้ 400 ลบ.ม./วินาที
- 1.4) ทำนบกั้นดินปิดกั้นลำนน้ำเค็ม ชนิด Homogeneous type ความยาว 220 ม. สูง 17.00 ม.
- 1.5) ระบบส่งน้ำและระบายน้ำ สำหรับพื้นที่ชลประทาน 39,530 ไร่ ประกอบด้วยคลองตาดคอนกรีต 25 สาย ความยาวรวมประมาณ 140.00 กม. คลองระบายน้ำ 13 สาย ความยาวรวมประมาณ 42 กม.
- 1.6) คันกั้นน้ำเค็ม จำนวน 7 สาย ความยาวรวม 1.50 กม.

¹⁵ “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่างและพหุบาเจาะไม้แก่น จ.ยะลา/ปัตตานี/นราธิวาส,”

<http://kromchol.rid.go.th/lproject/con_project/preparation%20project/13saiburi/saiburi.html> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 8 ตุลาคม 2551)

3.3) อ่างเก็บน้ำลำพะยา

กรมชลประทานได้มีโครงการอ่างเก็บน้ำลำพะยา (พ.ศ. 2546-2547)¹⁶ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่หลายประการ ได้แก่ มีน้ำช่วยชาวสวนชาวนาได้ 8,100 ไร่, เป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ, เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด, ช่วยบรรเทาอุทกภัยและภัยแล้ง

อย่างไรก็ตาม พบว่าชาวบ้านได้ยื่นหนังสือร้องเรียนคณะกรรมการสมานฉันท์ เพื่อให้ตรวจสอบโครงการสร้างเขื่อนลำพะยา ที่จะส่งผลกระทบต่อสวนยางพารา สวนทุเรียน ลองกอง และไม้ยืนต้นที่เป็นมรดกของชาวบ้านหลายหมู่บ้านในตำบลลำพะยา จังหวัดยะลา ขณะที่คณะอนุกรรมการสิทธิในทรัพยากรน้ำ ชายฝั่ง และแร่¹⁷ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับกรณีเขื่อนลำพะยาว่า

- 1) การดำเนินการดังกล่าวเป็นการละเมิดสิทธิชุมชน เนื่องจากชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข
- 2) การทำประชาพิจารณ์ของกรมชลประทาน บอกแต่เพียงประโยชน์ที่ได้รับจากการสร้างเขื่อน โดยไม่ชี้แจงผลกระทบและการสูญเสียที่ดิน
- 3) การดำเนินโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยา กรมชลประทานอ้างเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำให้เกิดความสับสนต่อประชาชนที่อยู่ในพื้นที่น้ำท่วม ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นและคัดค้าน
- 4) ปัจจุบันสภาพการใช้ที่มีลักษณะการทำเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งอาศัยน้ำจากธรรมชาติก็เพียงพอ ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อเพิ่มผลผลิต
- 5) สถานการณ์สามจังหวัดภาคใต้อยู่ในภาวะวิกฤติ ดังนั้น กรมชลประทานไม่ควรเพิ่มความขัดแย้งใดๆ ยิ่งขึ้นอีก

3.4) คลองไส้ไก่

คลองไส้ไก่เป็นคลองระบายน้ำจากลำน้ำสายหลักไปในไร่นา ส่วนใหญ่สร้างด้วยคอนกรีตและสนับสนุนโดยหน่วยงานของรัฐ

ในอดีตพื้นที่ตำบลบ้านกลาง ตำบลท่าข้าม และตำบลอื่นๆ ในเขตอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ซึ่งอยู่กับระบบนิเวศพรุและป่าสนทราย เคยเป็นพื้นที่ทำนาที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก พื้นที่ใช้ทำนาหน้าฝนและรับน้ำหลากที่น้ำตะกอนมาจากภูเขาเมฆะรวดและภูเขาทำน้ำ พื้นที่ทำนาบริเวณนี้เคยมีพันธุ์ข้าวท้องถิ่นไม่ต่ำกว่า 17 สายพันธุ์ เช่น จอหนุง ชื่อรีบู บาโง๊ะ เมาะโนะ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านใช้ปลูกตามความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศมาตั้งแต่โบราณ

¹⁶ “สิทธิชุมชน กรณีโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา,” คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550. น. 14. (อัดสำเนา).

¹⁷ “สิทธิชุมชน กรณีโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา,” คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550, น. 14. (อัดสำเนา)

และเป็นพื้นที่ที่มีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ ตัวชีวิตที่เป็นหลักฐานสำคัญก็คือเรือยาวที่ใช้แข่งขันตามประเพณีของทุกปีจะมีอยู่ทุกวัดและมีคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ แต่ในปัจจุบันเรือเหล่านี้ถูกเก็บไว้เป็นวัตถุโบราณไม่ได้ใช้อีกต่อไป เพราะงานประเพณีการแข่งขันเรือยาวระหว่างชุมชนต่างๆ สูญหายไปหลายสิบปีแล้ว สายน้ำลำธารที่เคยมีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันมีน้ำน้อยลงและตื้นเขิน นาข้าวที่เคยให้ผลผลิตพอกินเหลือขายบัดนี้กลายเป็นนาร้างจำนวนมาก

ชาวบ้านหลายคนตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุหนึ่งในหลายสาเหตุมาจากโครงการชลประทานที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการน้ำภายในพื้นที่โดยชุมชนในท้องถิ่นไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ขาดการปรึกษาร่วมกับชาวบ้านภายในพื้นที่ เมื่อเกิดผลกระทบตามมาชาวบ้านปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ระบบการจัดการน้ำใหม่ซึ่งชาวบ้านไม่คุ้นเคยได้เข้าไปทำลายกลไกทางสังคมดั้งเดิมจนพังทลายและสูญเสียระบบการพึ่งพาตนเองไปโดยสิ้นเชิง

กรณีคลองไส้ไก่ที่บ้านทุ่ง ตำบลท่าข้าม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี เป็นตัวอย่างหนึ่งในหลายๆ ตัวอย่าง ชาวบ้านที่บ้านทุ่งเรียกร้องให้ชลประทานช่วยทำคลองไส้ไก่ส่งน้ำเข้าพื้นที่นา ทางชลประทานส่งเจ้าหน้าที่ลงมาทำให้ตามที่ชาวบ้านร้องขอแต่ไม่ได้มีการพูดคุยปรึกษาร่วมกับชาวบ้าน หลังจากทำโครงการเสร็จถึงฤดูทำนา ปรากฏว่าน้ำท่วมขังนา ระบายออกไม่ทันเนื่องจากติดคันคลองไส้ไก่ ช่องระบายน้ำเล็กเกินไปและมีจำนวนน้อย ชาวบ้านต้องระดมกันออกมาขุดคันคลองไส้ไก่เพื่อเปิดช่องให้น้ำระบายออกไป ทั้งๆ ที่รู้ว่ามีผิดกฎหมาย ซึ่งเรื่องนี้ถ้าชลประทานได้เปิดเวทีพูดคุยปรึกษาร่วมกันก่อนจัดทำโครงการโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำแผนมาตั้งแต่ต้นปัญหานี้ก็คงไม่เกิด

ภาพที่ 66 คลองไส้ไก่

3.5) การขุดลอกคูคลอง

นอกจากการจัดการน้ำที่หน่วยงานชลประทานเป็นผู้ดูแลจัดสรรเป็นหลักแล้ว ในช่วงเวลาของยุคนี้ก็พบว่า การจัดการน้ำหรือแก้ไขปัญหาโดยการขุดลอกคูคลองธรรมชาติต่างๆก็มีอยู่มาก ซึ่งประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับหนึ่ง แต่ก็มีประชาชนอีกส่วนหนึ่งเห็นว่าไม่สอดคล้องกับความต้องการ และเกิดผลกระทบอย่างกว้างขวาง

ภาพที่ 67 การขุดลอกคลองลุดง ตำบลน้ำดำ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดปัตตานี

คลองลุดงเป็นคลองเล็กๆ มีต้นน้ำจากภูเขาพินเทโนในตำบลพินเทโน อำเภอยางชุมน้อย ไหลผ่านตำบลปากูและตำบลน้ำดำ ลงสู่ตำบลน้ำดำบริเวณวังลุดงโบะบุตรในพรุน้ำดำ ตำบลน้ำดำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพรุลานควายในเขตอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดปัตตานี

คลองลุดงไม่เคยขาดน้ำแม้ในฤดูแล้ง สายน้ำจะมีการขาดบ้างบางตอนของลำน้ำ คลองมีความลึกประมาณ 3-4 เมตร กว้าง แลบ สลับกันไป บางช่วงอาจกว้างถึง 30-40 เมตร บางช่วงแคบประมาณ 5-10 เมตร ยาวประมาณ 7 กิโลเมตร มีลักษณะคดเคี้ยวริมคลองมีป่าและไม้ยืนต้นที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น สาครู มะเดื่อ จิก หว้า ไข่ เป็นต้น นอกจากใช้น้ำในคลองเพื่อการเกษตร ทำไร่ ทำสวน ทำนา เลี้ยงสัตว์แล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังใช้เป็นแหล่งทำประมงน้ำจืด โดยชาวบ้านใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น งวย (เบ็ด) บวบ (ไซ) ปูกะ (อวน) ปาโก (ยอ) แห (ยาลอ) เป็นต้น ปลาที่จับได้ในคลองเป็นปลาที่สามารถพบได้ในแม่น้ำสายบุรี และในพรุลานควาย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ไม่นานมานี้เคยมีชาวบ้านจับปลาบึกได้หนักถึง 17 กิโลกรัม มีปลาหลายชนิดใช้คลองลุดงเป็นแหล่งวางไข่และหลบภัยตามฤดูกาล ชาวบ้านจาก

ตำบลพิเทน ตำบลปากู และตำบลน้ำดำ เมื่อถึงฤดูแล้งของทุกปีจะลงไปกวหาปลาเป็นจำนวนมาก เฉพาะชาวบ้านจากบ้านน้ำดำเพียงบ้านเดียวมีมากกว่า 20 คนที่หาปลาในคลองลูตงในฤดูแล้ง ช่วงระยะเวลาประมาณ 1 เดือนปี เป็นประจำ ได้ปลาประมาณ 2-10 กิโลกรัม/คน/วัน

ประมาณปี พ.ศ. 2540 -2541 มีหน่วยราชการจากอำเภอทุ่งยางแดง โดยการประสานงานกับผู้นำท้องถิ่นในหมู่บ้าน จัดทำโครงการขุดลอกคลองลูตง เพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมซึ่งชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วม ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้เนื่องจากเห็นว่าไม่ได้ประโยชน์ เพราะน้ำท่วมเป็นปรากฏการณ์ปกติของพื้นที่ แต่ที่น้ำท่วมผิดปกติเป็นเพราะสาเหตุอื่น เช่น การทำถนนสูง และการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆที่ไม่เข้าใจธรรมชาติของสภาพพื้นที่ น้ำท่วมไม่ได้เกิดจากคลองลูตง ชาวบ้านเล่าว่าการขุดลอกคลองตามแบบราชการจะใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ขุดลอกทำลายป่าต้นไม้อ่างๆ รวมทั้งต้นสาครที่อยู่ริมคลอง รวมทั้งขอบที่นา ที่สวนก็เสียหาย นอกจากนั้น การขุดลอกคลอง ผู้รับเหมาก็จะใช้เกณฑ์ความสะดวกเป็นหลัก มักจะขุดให้ลึก ให้ตรง ให้เรียบ ให้เตียน เพื่อให้ได้ปริมาตรตามข้อตกลงในโครงการ ซึ่งทำให้ได้คลองที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ ผลที่กระทบตามมาคือสัตว์น้ำในคลองลดลง และมีหลายชนิดสูญหายไปเพราะต้นไม้ที่เป็นแหล่งอาหาร แหล่งหลบภัย แหล่งผสมพันธุ์ วางไข่และเลี้ยงดูตัวอ่อนถูกทำลาย ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในลำดับต่อมา ชาวบ้านมีบทเรียนจากโครงการในลักษณะนี้มาหลายครั้งแล้ว ต่างมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นโครงการที่ไม่โปร่งใส ขาดการปรึกษาหารือกับชาวบ้านในท้องถิ่น มีนักแอบแฝงผลประโยชน์ ชาวบ้านน้ำดำและตำบลปากู อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี จึงได้รวมตัวกันประท้วง ในที่สุดสามารถยุติโครงการนี้ได้สำเร็จ

3.6) การสร้างถนน

โครงการก่อสร้างถนน เป็นโครงการที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น การตัดถนนรอบพรุ จนกลายเป็นคันดินปิดกั้นทางระบายน้ำ โดยเฉพาะถนนสายปัตตานี-สายบุรี ที่ได้สร้างผลกระทบอย่างกว้างขวาง

สำหรับที่บ้านโต๊ะเกียะ ตำบลปากู อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี ก็เดือนร้อนเพราะน้ำท่วมหมู่บ้านเหมือนกัน ชาวบ้านได้ช่วยกันออกมาขุดถนน เพื่อเปิดทางให้น้ำไหลผ่านโดยสะดวก แก้ปัญหาน้ำท่วมหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อกันว่าน้ำท่วมเพราะถนนปิดกั้นทางเดินของน้ำตามธรรมชาติ และมีช่องทางระบายน้ำไม่เพียงพอ

กรอบที่ 13

โครงการสร้างถนนสายปัตตานี-สายบุรี

สมัยก่อน ตำบลปากู อำเภอทุ่งยางแดง ในฤดูฝน น้ำหลากท่วมเป็นประจำทุกปี ต่อมา กรมทางหลวงมีโครงการสร้างถนนลาดยาง สายปัตตานี-สายบุรี พอถึงฤดูน้ำหลาก น้ำป่าจาก ภูเขาพิเทนไหลป่าลงมาท่วมบ้านเรือนชาวบ้านเดือดร้อนไปทั่ว

ชาวบ้านปากูปรึกษาหารือกัน และตัดสินใจส่งผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนไปเจรจากับกรม ทางหลวง แขวงปัตตานี แต่ไม่ได้ผล เพราะเจ้าหน้าที่กรมทางหลวงมาสำรวจพบว่าไม่ได้ท่วม ถนน จึงไม่ใช้ความรับผิดชอบของกรมทางหลวง เมื่อฟังพาผู้ใหญ่บ้านไม่ได้ ชาวบ้านก็ไปขอ ความช่วยเหลือจากทหารที่ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านป่าแดง ตำบลปากู อำเภอทุ่งยางแดง ให้ไปช่วย เสร็จจากกรมทางหลวงใหม่เพื่อหาหนทางแก้ปัญหา น้ำท่วมพื้นที่ แต่ก็ไม่ได้ผลเช่นเดียวกัน ชาวบ้านรอคอยการแก้ปัญหามาหลายปี จนในที่สุดก็ได้ข้อสรุปว่า เมื่อไม่มีหน่วยงานของรัฐมา ช่วยเราก็ต้องช่วยตัวเอง โดยการลักลอบขุดถนนเพื่อเปิดทางระบายน้ำ กรมทางหลวงมาเห็นคิด ว่าถนนขาดเพราะน้ำท่วมก็ทำการซ่อมแซมใหม่เอาดินมาถมและลาดยางใหม่ทุกปี วิธีการนี้ก็ไม่ ได้ผลอีก

วันเกิดเหตุการณ์ฝนตกหนักตอนเช้า พอถึงช่วงบ่ายทำให้น้ำที่ไหลลงมาจากภูเขาพิ เทนลงไปที่พูลานควายผ่านบ้านปากูไหลแรงมาก ชาวบ้านวิตกกังวลมากพากันไปดูน้ำที่ล้น ผ่านถนน คอยจนกระทั่งน้ำท่วมบ้านเรือนสูงประมาณ 2 เมตร มีชาวบ้าน 3 คนตัดสินใจชน ชะแลง พลั่วขุดถนนและจอบขุดถนนที่ลาดยางมะตอยซึ่งแข็งมากกลายเป็นร่องน้ำเล็ก ๆ ให้น้ำ ไหลผ่านสะดวก และในที่สุดน้ำก็เซาะถนนจนเป็นช่องใหญ่ ปลัดอาวุโสถามชาวบ้านว่าเมื่อ ขุดแล้วจะทำอะไรต่อไป ชาวบ้านจึงร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมทางหลวง ได้ร่วมกันทำคำร้องเรียน และแผนขอสะพานขนาด 6 เมตร 1 สะพาน ผ่านนายวันนอร์ มะทา ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรของพื้นที่ โดยเล่าเหตุการณ์และขอเท็จจริงให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจ ปรากฏว่าโครงการได้รับ การอนุมัติอย่างรวดเร็วโดยใช้เวลาไม่ถึง 1 เดือน ชาวบ้านขอไปเพียง 1 สะพาน ขนาด 6 เมตร แต่ได้มาถึง 2 สะพาน ขนาด 9 เมตร ชาวบ้านยืนยันต้องการเพียงสะพานเดียวเท่านั้น อีก สะพานหนึ่งไม่จำเป็นเพราะน้ำไม่ได้ไหลผ่านจึงไม่ควรสร้างให้เปลืองงบประมาณของแผ่นดิน หลังจากสร้างสะพานเรียบร้อยแล้ว การไหลของน้ำก็เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เกิดปัญหาน้ำท่วมหนัก และนานผิดปกติอีกเลย

3.7) การจัดการพื้นที่การเกษตร

การจัดการพื้นที่ใช้ประโยชน์ ได้แก่ พื้นที่พรุ พื้นที่นา พื้นที่รกร้าง ซึ่งพบว่าในช่วงปี 2540-2550 ได้มีโครงการส่งเสริมด้านการเกษตรที่สำคัญ เพื่อสร้างอาชีพให้กับประชาชนด้วยการรื้อฟื้นหรือปรับปรุงพื้นที่รกร้างว่างเปล่า

- การส่งเสริมปาล์มน้ำมัน

โครงการส่งเสริมปลูกปาล์มน้ำมันซึ่งรัฐบาลสนับสนุนเป็นวาระสำคัญแห่งชาติในการส่งเสริมให้นำมาผลิตเป็นแหล่งพลังงานทดแทน “ไบโอดีเซล” เพื่อลดภาระการนำเข้าพลังงานเชื้อเพลิงจากต่างประเทศ ดังนั้น กระทรวงพลังงานได้กำหนดเป้าหมายในการใช้ไบโอดีเซลทดแทนน้ำมัน ดีเซล ในปี พ.ศ. 2555 วันละ 8.5 ล้านลิตร หรือ 3,100 ล้านลิตรต่อปี โดยมีการส่งเสริมให้ขยายพื้นที่ปลูกปาล์มตามแผนยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันปีพ.ศ. 2549 – 2552 เพิ่มขึ้นเป็น 6 ล้านไร่ โดยเป็นพื้นที่ปลูกใหม่ 4 ล้านไร่¹⁸

สำหรับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และบริเวณลุ่มน้ำสายบุรี ก็พบว่าได้มีโครงการให้การสนับสนุนการปลูกพืชพลังงานปาล์มอย่างต่อเนื่อง เฉพาะเขตพื้นที่นิคมสหกรณ์บาเจาะ จังหวัดนราธิวาส (พ.ศ. 2547-2551)¹⁹ ก็มีการส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่พรุบางส่วนของ 13 ตำบล 4 อำเภอ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนราธิวาส ในท้องที่ตำบลโคกเคียน และตำบลลำภู อำเภอเมือง, ตำบลบาเจาะ, ตำบลบาเรไต้, ตำบลบาเรเหนือ, ตำบลปะลุกาสาเมาะ และตำบลลูโบะสาวอ อำเภอบาเจาะ, ตำบลยี่งอ, ตำบลลูโบะบือซา, ตำบลตะปาเยาะ และตำบลละหาร อำเภอยี่งอ และจังหวัดปัตตานี ในท้องที่ตำบลไทรทอง และตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น ที่ค้ำจากโครงการเดิม โดยมีเป้าหมาย 35,000 ไร่ และมีเกษตรกรสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 1,750 ราย และจะส่งเสริมการปลูกในพื้นที่ใหม่เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง ที่จะเข้ามาป้อนผลผลิตสู่นิคมสหกรณ์บาเจาะซึ่งเป็นโรงงานขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดนราธิวาส สามารถรองรับการผลิตได้ถึง 45 พันทลายต่อชั่วโมง

ในปัจจุบันตามนโยบายของภาครัฐกำลังขยายพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ต่อจากโครงการเดิมเพื่อให้ได้พื้นที่ 100,000 ไร่ ภายในปีพ.ศ. 2553 โดยใช้พื้นที่พรุ นาร้าง พื้นที่รกร้างต่าง ๆ โดยดำเนินการสนับสนุนร่วมกันหลายหน่วยงาน ได้แก่ นิคมสหกรณ์บาเจาะ นิคมสหกรณ์ปีเหล็ง และหน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

¹⁸ ทิพย์อักษร มั่นปาดิ, “ปาล์มน้ำมันกับการหายไปของป่าพรุ,” กรุงเทพธุรกิจ (วันอังคารที่ 11 กรกฎาคม 2549)

¹⁹ กรมส่งเสริมสหกรณ์, “โครงการเพิ่มพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันในเขตนิคมสหกรณ์,”

<<http://www.geocities.com/Plancpd/index1.htm>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 9 ตุลาคม 2551)

- การจัดการนาข้าว

การจัดการนาข้าวนั้น ปรากฏว่าได้มีโครงการส่งเสริมจำนวนมาก เช่น โครงการปรับปรุงและฟื้นฟูนาไร่เพื่อปลูกข้าวปลอดสารพิษ ข้าวอินทรีย์²⁰ ซึ่งศอ.บต. และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้กำหนดเป้าหมายที่จะดำเนินการตามโครงการการส่งเสริมอาชีพ ช่วยเหลือและยกระดับความเป็นอยู่ของพี่น้องประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามศักยภาพและความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ จำนวนทั้งสิ้น 29,195 ไร่ โดยอยู่ในพื้นที่จังหวัดนราธิวาส 3,200 ไร่ จังหวัดยะลา 8,495 ไร่ และจังหวัดปัตตานี 17,500 ไร่ ใช้งบประมาณรวม 48,806,600 บาท โดยเป็นงบประมาณของ ศอ.บต. จำนวน 23,583,600 บาท และงบประมาณของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จำนวน 25,223,000 บาท แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 8 โครงการย่อย คือ

- 1) โครงการปรับปรุงพื้นที่นาไร่เพื่อผลิตข้าวจังหวัดนราธิวาส พื้นที่เป้าหมาย 3,000 ไร่ งบประมาณ 10,300,000 บาท
- 2) โครงการจัดทำแปลงสาธิตการฟื้นฟูนาไร่เพื่อปลูกข้าวอินทรีย์ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนราธิวาส พื้นที่เป้าหมาย 200 ไร่ งบประมาณ 2,000,000 บาท
- 3) โครงการฟื้นฟูพื้นที่นาไร่เพื่อปลูกข้าว จังหวัดยะลา พื้นที่เป้าหมาย 2,000 ไร่ งบประมาณ 3,240,000 บาท
- 4) โครงการส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกรในพื้นที่นาไร่ จังหวัดยะลา พื้นที่เป้าหมาย 6,495 ไร่ งบประมาณ 2,400,000 บาท
- 5) โครงการฟื้นฟูนาไร่เพื่อผลิตข้าวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดปัตตานี พื้นที่เป้าหมาย 5,000 ไร่ งบประมาณ 21,183,600 บาท
- 6) โครงการฟื้นฟูนาไร่เป็นนาข้าวแบบยั่งยืน จังหวัดปัตตานี พื้นที่เป้าหมาย 10,000 ไร่ งบประมาณ 1,683,000 บาท
- 7) โครงการพัฒนาการผลิตข้าวปลอดสารพิษและข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรจังหวัดปัตตานี พื้นที่เป้าหมาย 2,000 ไร่ งบประมาณ 6,000,000 บาท
- 8) โครงการฟื้นฟูนาไร่เพื่อผลิตข้าวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเกษตรกรจังหวัดปัตตานี พื้นที่เป้าหมาย 500 ไร่ งบประมาณ 2,000,000 บาท

นอกจากนี้ ยังมีโครงการศึกษาแนวทางการฟื้นฟูการทำนาในพื้นที่พรุปลายของชุมชนตำบลกะตุนง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี²¹ พื้นที่ 5 หมู่บ้านที่ติดกับพรุปลาย ได้แก่ หมู่ที่ 2

²⁰ อรจินดา บุรสมบุญ (ผู้รายงาน), “ศอ.บต. เตรียมทุ่มงบฯ เกือบ 50 ล้านบาท ฟื้นฟูนาไร่ในพื้นที่ จ. ชายแดนใต้,” สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์,

<http://thainews.prd.go.th/previewnews.php?tb=NEWS&m_newsId=255102290069> (เข้าถึงข้อมูล 8 ตุลาคม 2551)

²¹ “แนวทางการฟื้นฟูการทำนาในพื้นที่พรุปลายของชุมชนตำบลกะตุนง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี,” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ้ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น,

บ้านกุแวน, หมู่ที่ 3 บ้านปายอโน, หมู่ที่ 4 บ้านกะดุนง, หมู่ที่ 7 บ้านบือแนปาแด และหมู่ที่ 8 บ้านปายอนอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับพรุ และการทำงานในพื้นที่พรุ เพื่อศึกษาข้อมูลการทำงานในพื้นที่พรุของชุมชนทั้งด้านกายภาพและภูมิปัญญา สาเหตุ/ผลกระทบที่เกิดขึ้น และสภาพความเปลี่ยนแปลงของป่าพรุจากอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาทางเลือกการฟื้นฟูการทำงานในพื้นที่พรุปายอของคนที่ตำบลกะดุนง และเพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนในการรักษาฟื้นฟูพรุปายอ

3.8) การกำหนดเขตป่าอนุรักษ์

เขตป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำสายบุรีมีเนื้อที่ประมาณ 816,069 ไร่ หรือ ร้อยละ 40.74 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีการจัดการทรัพยากรป่าตามนโยบายของรัฐ ดังนี้

- อุทยานแห่งชาติ

มีอุทยานแห่งชาติเพียงแห่งเดียว คือ อุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี ประกาศเมื่อวันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ.2542 มีเนื้อที่ประมาณ 213,125 ไร่ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี 106,370 ไร่ หรือ ร้อยละ 5.31 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ อำเภอกะป้อ จังหวัดปัตตานี มีเนื้อที่ 8,607 ไร่²² อำเภอรามัน จังหวัดยะลา อำเภอบาเจาะ อำเภอเจาะไอร้อง อำเภอระแงะ อำเภอศรีสาคร อำเภอเย็งอ อำเภอสุไหงปาดี และอำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและเกิดความขัดแย้งอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นกรณีศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่น่าศึกษาอีกกรณีหนึ่ง

<http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projID=PDG46S0011> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 8 ตุลาคม 2551)

²² “รายงานพื้นที่ป่าไม้” ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดปัตตานี <http://poc.pattani.go.th/report.php?report_id=114> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 21 ตุลาคม 2551)

กรอบที่ 14

การแก้ปัญหาความขัดแย้งอุทยานทับที่เชิงบูรณาการ: กรณีเทือกเขาบูโด-สุไหงปาดี

หลังจากประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าเทือกเขาหรือเสาะ ป่ายิงอ ป่าบาเจาะ ป่ากระบุรี ป่าจะกระวะ ป่าบูเกะตาแว ซึ่งครอบคลุมพื้นที่อำเภอบาเจาะ รือเสาะ ยิงอ เจาะไอร้อง สุไหงปาดีและอำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส อำเภอกะพ้อ จังหวัดปัตตานี อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ.2542 หรือที่พูดกันโดยทั่วไปว่า “อุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี” มีพื้นที่โดยประมาณ 96,216 ไร่ ซึ่งการประกาศพระราชกฤษฎีกาเป็นการประกาศทับที่ดินทำกินชาวบ้าน ซึ่งได้มีการสำรวจการถือครองที่ดินของชาวบ้าน เมื่อปี 2547 (ตามโครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้) ดังนี้

จังหวัด	ครัวเรือน	การถือครองที่ดิน			เฉลี่ยพื้นที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)
		ไร่	งาน	ตารางวา	
ปัตตานี	216	2,570	2	24	11.90
ยะลา	272	4,608	-	-	16.94
นราธิวาส	6,497	89,038	1	43	13.70
รวม	6,985	96,216	3	67	14.18

ปรากฏว่าจำนวนชาวบ้านผู้เดือดร้อนจากการประกาศเขตอุทยานฯ จำนวน 6,985 ครัวเรือน ครอบคลุมพื้นที่ 96,216 ไร่ 3 งาน 67 ตารางวา มีลักษณะการใช้ประโยชน์คือ 1) การทำสวนผลไม้ ยางพารา ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี มีหลักฐานภาพถ่ายดาวเทียมยืนยันได้ไม่น้อยกว่า 25 ปีขึ้นไป การที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในพื้นที่เหล่านี้มาอย่างยาวนาน แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และการใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรที่มีความหลากหลาย เช่น การทำสวนทุเรียน เป็นต้น 2) การบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ปลูกสวนผลไม้ สวนยางพารามีน้อยเพราะมีการใช้ประโยชน์เต็มพื้นที่มานานแล้ว รวมทั้งสภาพภูมิประเทศทำให้ไม่สามารถขยายได้มากกว่านี้แล้ว 3) การทำสวนผลไม้ผสมผสาน สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินและสิ่งแวดล้อมได้ไม่น้อยกว่าการรักษาพันธุ์ไม้เดิมของป่า

วิธีการแก้ปัญหาในอดีต

หลังจากการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตอุทยาน เมื่อวันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2542 สมัยนายชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรี มีการขยายเขตอุทยานเพิ่มเติมครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนตามประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติเดิม ทำให้เกิดผลกระทบและสร้างความวิตกกังวลต่อประชาชนที่ครอบครองพื้นที่ทำกินในพื้นที่ดังกล่าว ประชาชนในบริเวณเทือกเขาบูโด-สุไหงปาดี (โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพิทักษ์เทือกเขาบูโด-สุไหงปาดีซึ่งตั้งกลุ่มมาตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ.2537) ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชนภาคใต้และเครือข่ายชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรีที่ประสบปัญหาเดียวกัน ได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกันหลายครั้งในพื้นที่ต่างๆ เช่น ที่อำเภอแว้งและยิงอ จังหวัดนราธิวาส อำเภอรามัน จังหวัดยะลา เป็นต้น เพื่อรวบรวมข้อมูลผลกระทบในแต่ละพื้นที่ และในที่สุดทางเครือข่ายได้มีการจัดทำหนังสือร้องเรียนส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้พิสูจน์สิทธิ์โดยให้ชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมด้วย

ประมาณปี พ.ศ. 2543 เจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ ได้สั่งห้ามและตรวจจับชาวบ้านที่เข้าไปตัดต้นไม้ เช่น ยางพาราในสวนของชาวบ้านที่อุทยานฯประกาศเขตทับที่ ทำให้การสงเคราะห์สวนยางพารามีปัญหา ความขัดแย้งระหว่างอุทยานฯและชาวบ้านเริ่มรุนแรงมากขึ้น

ปี พ.ศ.2543-44 สมัยนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ที่ประกอบด้วยตัวแทนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการและตัวแทนของชาวบ้าน มีการประชุมร่วมกันหลายครั้งเพื่อวางแผนสำรวจและจัดทำแนวเขต แต่ไม่มีการสนับสนุนด้านงบประมาณจากทางราชการ ทำให้การดำเนินงานไม่มีความก้าวหน้า และในปี พ.ศ.2545 นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการเกษตรและสหกรณ์ การดำเนินงานของคณะกรรมการดังกล่าวก็ได้อยู่ติดบตาพองและไม่มีการดำเนินการต่อ

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างอุทยานฯกับชาวบ้านจึงยังไม่มีข้อยุติและคาราคาซังต่อมา หลังการเกิดสถานการณ์รุนแรงขึ้นในจังหวัด 3 ชายแดนภาคใต้ ทางคณะกรรมการอิสระเพื่อการสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ได้ร่วมประชุมกับองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ขัดแย้งเพื่อผ่อนคลายปัญหาดังกล่าว มีข้อเสนอถึงนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น (พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร) ทำให้เกิดมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2548 ผ่อนผันให้ตัดไม้ยางพาราเก่าในสวนเดิม เพื่อทำสวนยางพาราสงเคราะห์ตามที่ต้องการได้ แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติยังมีปัญหาเนื่องจากเจ้าหน้าที่อุทยานฯไม่กล้าปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเพราะขัดแย้งกับกฎหมายของประเทศ

ประมาณปี พ.ศ. 2548-49 นายดาราแม ดือราแม (เปาะจิ) แกนนำของเครือข่ายฯ ได้นำเสนอปัญหาและประสานกับทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การ พอช.) และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) เพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาอุทยานฯทับที่ ทางพอช.ได้เข้ามาช่วยพัฒนาโครงการเชิงบูรณาการ โดยมีการประสานงานและจัดตั้งภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้าน และช่วยสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน โดยถือเป็นโครงการนำร่องเพื่อเป็นต้นแบบของการแก้ปัญหาต่อไป มีการทำงานในรูปของคณะกรรมการประกอบด้วยตัวแทนชาวบ้านจากพื้นที่ต่างๆ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกอบต. สปก.จังหวัด ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ที่ดินอำเภอ อุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี หัวหน้าสำนักงานที่ดินจังหวัด สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด สกย.จังหวัด ป่าไม้เขตปัตตานี มีผู้ว่าราชการจังหวัดลงนามแต่งตั้ง

วิธีการแก้ปัญหากรณีอุทยานทับที่ทำกินเทือกเขาบูโด

เกิดกระบวนการ 3 ประสาน (ภาคประชาชน หน่วยงานท้องถิ่นและทีมไอที) ดังนี้

1. ทีมยุทธศาสตร์บูโด-สุไหงปาดี มีแกนนำผู้สูงอายุประมาณ 7 คนทำหน้าที่วางแผนขับเคลื่อนงานที่เดินร่วมกับหน่วยงานในท้องถิ่น โดยมีนายอำเภอบาเจาะ ปลัดอำเภอ ปลัดอาวุโส สมาชิกผู้นำหมู่บ้าน 75 คน จาก 15 หมู่บ้านๆ ละ 5 คน ร่วมเป็น “คณะทำงานแก้ไขปัญหที่ดินบูโด-สุไหงปาดี”

2. ทีมเทคนิคใช้ชื่อว่า “แก๊งเทวดา” ประมาณ 20 คน เรียนรู้กระบวนการแผนที่ทำมือขนาด 1:4,000 การลงสำรวจข้อมูลรายหมู่บ้าน การทำเวทีประชาคม การทำแผนที่ GIS โดยใช้โปรแกรม MAP WINDOWS และ ARCVIEW GIS และการทำแผนงานโครงการ

- ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี

ลุ่มน้ำสายบุรีมีป่าไม้ตามมติคณะรัฐมนตรี ได้แก่ ป่าไม้แก่น อำเภอยะนิง อำเภอยะนิง จำนวน 4,934 ไร่ ป่าเทือกเขายี่โถ๊ะ อำเภอยะนิง, อำเภอยะนิง จำนวน 5,685 ไร่, ป่าเบญจเกตุมา ยะนิง จำนวน 656 ไร่, ป่ากะรุปี อำเภอยะนิง จำนวน 3,200 ไร่

ตารางที่ 37 การประกาศเขตพื้นที่ป่าไม้ ในเขตลุ่มน้ำสายบุรี

ประเภทป่า	ชื่อป่าไม้	เนื้อที่ (ไร่)	ครอบคลุมท้องที่
อุทยานแห่งชาติ	อุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี	8,607	กะพ้อ
ป่าไม้ถาวรตามมติ คณะรัฐมนตรี	ป่าไม้แก่น	4,934	ยะนิง
	ป่าเทือกเขายี่โถ๊ะ	5,685	ยะนิง, ยะนิง
	ป่าเบญจเกตุมา	656	ยะนิง
	ป่ากะรุปี	3,200	กะพ้อ
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	ป่าฮาลา-บาลา	270,725	

แหล่งที่มา : สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มปฏิบัติการกิจในราชการบริหาร ส่วนภูมิภาค (ด้านป่าไม้) จังหวัดปัตตานี

- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฮาลา-บาลา มีเนื้อที่ประมาณ 270,725 ไร่ ซึ่งมีพื้นที่อยู่ในลุ่มน้ำสายบุรีประมาณ 94,283 ไร่ หรือร้อยละ 4.71 ของพื้นที่ลุ่มน้ำสาขา

- วนอุทยาน

มีวนอุทยานปราสาทนางผมหมอม อยู่ทางตอนบนของพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ ตำบลพิเทน อำเภอยะนิง จังหวัดปัตตานี มีเนื้อที่ 2,500 ไร่ หรือร้อยละ 0.12 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ

3.9) การค้าสัตว์ป่า

บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตเทือกเขาสันกาลาคีรี อำเภอยะนิง จังหวัดนราธิวาส โดยเฉพาะป่าฮาลา บาลา เป็นพื้นที่ที่ยังมีความหลากหลายทางชีวภาพ พืชพันธุ์และสัตว์ป่ายังมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่ไอร์จูโจ๊ะ อำเภอยะนิง เคยเห็นฝูงช้างป่ามากกว่า 10 เชือก ลงมาเหยียบย่ำพื้นที่ไร่และทำลายขนา ชาวบ้านเคยจับกวางหลงป่าเข้ามาในหมู่บ้าน และมีนายพรานยิงเสื่อลายพาดกลอนที่เข้ามาขโมยกินวัวชาวบ้านเมื่อไม่นานมานี้ ทุกวันนี้ชาวบ้านเดือดร้อนมากกับหมู่ป่าที่เข้ามาทำลายพืชผลของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น

ชาวบ้านที่ตำบลศรีบรรพต อำเภอยะนิง เล่าให้ฟังว่าที่ อำเภอยะนิง มีการล่าสัตว์ป่ากันมาก มีพรานล่าสัตว์จากนิคมควนกาหลงถูกฆ่าตัดคอ 2 ศพ ขณะล่าสัตว์ในป่า แต่พรานล่าสัตว์ก็ยังไม่กลัว มีการล่าสัตว์กันเป็นปกติเนื่องจากมีแรงจูงใจสูง มีสัตว์ป่าหลายชนิดที่ถูกล่า

เช่น ลิ่น กระเจง หมูป่า กวาง เม่น ลิง นก ตะกวด แอ้ เป็นต้น สัตว์ที่พรานล่าสัตว์นิยมล่ากันมาก คือ ลิ่น เพราะล่าได้ง่ายได้ราคาสูงมาก ขายส่งตลาดศรีนครราคาดะประมาณ 1,000 – 2,000 บาท/กิโลกรัม โดยมีคนกลางมารับซื้อส่งต่อตลาดกรุงเทพฯ ชาวบ้านที่นิคมควนกาหลงประกอบอาชีพเป็นพรานล่าสัตว์กันเป็นจำนวนมากเพราะได้เงินดี มีการรวมกันล่าสัตว์เป็นกลุ่มๆ โดยมีสุนัขล่าสัตว์ที่รับการฝึกฝนมาอย่างดีเป็นผู้ช่วย สุนัขล่าสัตว์ที่มีคุณภาพราคาซื้อขายกันตัวละตั้งแต่ 30,000-100,000 บาท แต่ก็คุ้มค่าเพราะการล่าสัตว์แต่ละครั้งจะมีรายได้ให้เจ้าของตกราวๆ 50,000-60,000 บาท/ครั้ง พรานผู้ล่าสัตว์รู้ว่าการล่าสัตว์ผิดกฎหมาย มีเจ้าหน้าที่ออกตรวจจับแต่นักล่ารู้ทางหนีทีไล่และชำนาญป่าดีกว่าจึงยอมกล้าเสี่ยงเพราะรายได้สูงเป็นแรงจูงใจ

ภาพที่ 68 สัตว์ป่าที่ถูกลักลอบล่าเพื่อการค้า

3.10) ธรรมชาติไม้วัดหลา

ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีกล่าวว่า ทุกวันนี้เยาวชนในท้องถิ่นไม่รู้จักต้นหว้า ต้นพลูดันทำข่า ต้นสะทอน ต้นมะเดื่อ และต้นไม้ท้องถิ่นอื่นๆ อีกแล้ว เพราะว่าต้นไม้เหล่านี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่สาธารณะซึ่งเสี่ยงต่อการถูกทำลายจากภัยคุกคามและไม่มีอำนาจกฎหมายที่เข้มแข็งช่วยคุ้มครอง หรือแม้ว่าต้นไม้เหล่านี้จะอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีเจ้าของก็เชื่อว่าจะปลอดภัย เพราะพืชท้องถิ่นเหล่านี้แม้มีคุณค่าทางสังคมและนิเวศ แต่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจน้อย คนส่วนใหญ่จะไม่เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญมากนัก

เมื่อก่อนธุรกิจไม้วัดหลาเป็นธุรกิจไม้ยางพาราเป็นหลัก แต่ปัจจุบันความต้องการเพื่อทำเป็นเชื้อเพลิง ทำเฟอร์นิเจอร์และวัสดุประสงค์อื่นๆ มีมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ลำพังไม้ยางพาราอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ ธุรกิจไม้วัดหลาจึงขยายความต้องการไปสู่ไม้ชนิดอื่นๆ ในท้องถิ่นแบบไม่เลือกและนับวันจะรุนแรงมากขึ้น จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจไม้วัดหลา ที่บ้านแลวะ ตำบลตะโล๊ะมะนะ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี พบว่าหากบรรทุกด้วยรถกระบะตอนเดียว จะต้องตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ประมาณ 3-4 ต้น แต่ถ้าต้นเท่าเสาไฟฟ้าขนาดเล็กต้องตัดต้นไม้ประมาณ 8-10 ต้น ราคาซื้อขายต้นไม้จะขึ้นอยู่กับขนาดและการตกลงกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย (เจ้าของสวน) ราคาประมาณ 500-700 บาท/ต้น ส่วนราคาขายส่งหน้าโรงงานจะแตกต่างกันขึ้นกับชนิดของไม้ เช่น ไม้ยางพารา ราคา กิโลกรัมละ 1.30 บาท ส่วนไม้ชนิดอื่นๆ ราคา 50-70 สตางค์/กิโลกรัม

ภาพที่ 69 ธุรกิจไม้วัดหลา

แม้ว่าธุรกิจไม้วัดหลาจะสร้างงาน สร้างอาชีพในท้องถิ่นได้ส่วนหนึ่ง แต่หากมีการขยายตัวมากเกินไป ไม่มีการควบคุมและการจัดการที่เหมาะสมก็จะเกิดผลกระทบด้านลบกับท้องถิ่นอย่างแน่นอน

สรุป

กล่าวโดยสรุป การศึกษาข้อมูลสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรลุ่มน้ำสาบบุรี และการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสาบบุรี ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่า ในกระบวนการจัดการลุ่มน้ำสาบบุรีนั้นได้มีผู้เข้ามาเกี่ยวข้องหลายฝ่าย ส่วนมากแล้วแต่ละฝ่ายยังทำงานแบบแยกส่วน และมองปัญหาแบบเชิงเดี่ยว จึงยังมองไม่เห็นการทำงานอย่างบูรณาการ แม้แต่ละฝ่ายมักกล่าวถึงการบูรณาการการทำงานของตนก็ตาม ได้แก่ ภาครัฐ เช่น ทหาร ตำรวจ มหาดไทย ศอ.บต. ก็หันมาเน้นงานพัฒนา หน่วยงานอื่นๆ เช่น เกษตร การศึกษา สาธารณสุข ก็ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในฐานะพลเมืองของชาติ แต่ก็ยังขาดการทำงานที่ เข้าใจ เข้าถึง แล้วพัฒนา อย่างแท้จริง จึงทำให้เกิดเสียงสะท้อนไม่เห็นด้วยจากประชาชนในฐานะพลเมืองของชาติอยู่เสมอ

สำหรับภาคประชาชน เช่น เครือข่ายองค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสาบบุรี เครือข่ายพฤษภาคมควาย และอีกหลาย ๆ กลุ่มเครือข่ายที่ทำงานอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ก็ทำงานอย่างอิสระ บางกรณีมีการตอบโต้ขัดแย้งอย่างชัดเจนกับรัฐ เพื่อแสดงจุดยืนถึงความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องในฐานะผู้ได้รับผลกระทบ และเพื่อไม่ให้เกิดความเข้าใจว่าเป็นสัญลักษณ์คู่ตรงข้ามกับฝ่ายก่อความไม่สงบ ซึ่งเป็นลักษณะการต่อสู้ของภาคประชาชนที่ต้องรักษาความปลอดภัยให้แก่ตนเองด้วยการแสดงอิสรภาวะจากความเป็นฝ่ายรัฐ ขณะเดียวกัน พบว่าภาคประชาชนมักทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่เป็นตัวผลักดันสำคัญในการสร้างกลไกการทำงานภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรุนแรง ก็ทำให้การเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้ยากลำบาก บางปรากฏการณ์มีองค์ความรู้ ความเข้าใจที่คลุมเครือ และขาดพลังในการอธิบาย จึงเป็นงานหนักที่ต้องทำงานต่อไป ขณะเดียวกันภาคประชาสังคมหรือองค์กรพัฒนาเอกชนต่างก็หวาดหวั่นที่จะทำงานเชิงลึกและต่อเนื่อง จึงยังมองไม่เห็นภาพการพัฒนาที่ชัดเจนมากนัก เพราะมีขอบเขตจำกัดเฉพาะพื้นที่ที่มั่นใจในความปลอดภัยเท่านั้น

ในด้านผู้นำซึ่งเป็นกลไกและเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของฝ่ายรัฐ โดยเฉพาะผู้นำท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้ง ได้แก่ อบจ. กำนัน เทศบาล อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ก็มีความคลุมเครือว่า จะอยู่ฝ่ายประชาชนด้วยหรือไม่ เพราะบ่อยครั้งได้สร้างความขัดแย้งขึ้นภายในท้องถิ่นของตนในฐานะผู้สมรู้ร่วมคิดอันเชื่อมโยงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาต่างๆ

นอกจากนี้ ภาคสื่อมวลชนก็ยังมีส่วนในการกระจายข้อมูลข่าวสารซึ่งบางครั้งไม่อาจพิสูจน์ข้อเท็จจริงต่างๆให้เข้าใจทั่วถึงกันได้ และได้ส่งผลเชิงจิตวิทยาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเกิดภาพความรุนแรง น่าหวาดกลัว เกิดอคติอย่างกว้างขวาง ก็ยิ่งซ้ำเติมสถานการณ์ให้เลวร้ายมากขึ้นโดยเฉพาะในเชิงจิตวิทยาที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่างมีอาจประเมินค่าความสูญเสียได้

บทที่ 5

ทัศนคติของประชาชนลุ่มน้ำสายบุรี

ในส่วนของทัศนคติที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามและการสนทนากลุ่มกับชาวบ้านในแต่ละภูมิภาค ที่สะท้อนให้เห็นระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหา 2 ส่วน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจต่อประเด็นปัญหา และทัศนคติของประชาชนต่อแนวนโยบายการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ

5.1 ความรู้ความเข้าใจต่อประเด็นปัญหา

ทัศนคติเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจของประชาชนมีประเด็นที่ทำการสอบถาม 3 เรื่อง ได้แก่ ความยากจน น้ำท่วม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผลการศึกษาได้จากการรวบรวมคำตอบของคำถามปลายเปิดและปลายปิด ในส่วนที่เป็นคำถามปลายเปิด จะนำคำตอบมาจัดกลุ่ม และคำนวณร้อยละของกลุ่มคำตอบทั้งหมด ร้อยละจึงเป็นของจำนวนคำตอบ มิใช่ร้อยละของผู้ตอบคำถาม ซึ่งทำให้สังเกตได้ว่า จำนวนคำตอบส่วนมากจะมีปริมาณมากกว่าผู้ตอบคำถาม เนื่องจากผู้ตอบคนหนึ่งๆ มักจะมองเรื่องราวต่างๆ หลายลักษณะ จึงมักจะตอบคำถามนั้นๆ ในหลายกลุ่มคำตอบ ยังมีจำนวนคำตอบมากก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างมีการมองประเด็นปัญหาที่หลากหลายอันเนื่องมาจากลักษณะปัญหาที่ซับซ้อนเชื่อมโยงกับปัจจัยต่างๆ มากมายจนไม่อาจสรุปความเห็นจากปัจจัยหนึ่งปัจจัยใดได้ ทำให้คำตอบของผู้นั้นสามารถจัดกลุ่มคำตอบออกได้หลายกลุ่ม ดังจกัอธิบายต่อไป

1) ความยากจน

ความยากจน เป็นประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่มีคนนำมาเป็นเหตุผลของงานพัฒนาทั่วโลก เพื่อสร้างโครงการพัฒนาต่างๆ ที่จะแก้ไขความยากจน ขณะเดียวกันก็มีประเด็นคำถามอยู่เสมอว่า ความยากจนนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร ความรู้สึกของกลุ่มคนที่ถูกกล่าวถึงว่าจนนั้น แท้ที่จริงแล้วพวกเขามีความรู้สึกและเข้าใจเรื่องราวเหล่านั้นอย่างไร คำอธิบายต่อไปนี้จะทำให้เข้าใจได้ในเบื้องต้นว่า ประชากรตัวอย่างในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนอย่างไรบ้าง

1.1) คำอธิบายเรื่องความยากจน

ความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนของประชากรตัวอย่างมีอย่างหลากหลาย แต่เป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสามภูมิภาค โดยแบ่งคำตอบออกเป็น 19 กลุ่มคำตอบ ภูมิภาคตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 454 คน มีคำตอบ 611 คำตอบ ภูมิภาคตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 584 คน มีคำตอบ 805 คำตอบ ภูมิภาคตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 284 คน มีคำตอบ 394 คำตอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ประชากรตัวอย่างมี

คำอธิบายเรื่องความยากจนอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหลายประการ จึงทำให้จำนวนคำตอบมีมากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

คำอธิบายเรื่องความยากจนของประชากรตัวอย่างส่วนมาก ร้อยละ 16.89-26.65 เข้าใจว่า ความยากจนหมายถึง การไม่มีงานทำ การมีงานทำแต่ไม่มั่นคง การมีรายได้น้อย การหาเข้ากินค่า การมีปัญหาเกี่ยวกับการเงิน และความไม่เพียงพอกับความต้องการ ส่วนอันดับรองลงมาเป็นคำอธิบายว่า ความยากจน คือ ความไม่ขยัน ไม่ประหยัด ไร้ความคิด คิดเป็นร้อยละ 3.30-7.69 ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่มีมิติในเรื่องความจนที่สัมพันธ์กับ 2 ปัจจัย คือ งาน และ เงิน เป็นหลัก ซึ่งน่าจะเกิดว่า ประชากรตัวอย่างไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและอาชีพ ทั้งนี้แสดงให้เห็นได้ว่า กระแสการพัฒนาที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นหลัก อาจทำให้คนส่วนใหญ่ที่ไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่กับฐานทรัพยากรเห็นความสำคัญของเงินเป็นประการแรกของการดำเนินชีวิต เพราะต้องซื้อของกินของใช้ทุกอย่าง เมื่อขาดเงินหรือมีเงินรายได้น้อยพอซื้อสิ่งของที่จำเป็นแก่การครองชีพจึงเป็นความยากจน ส่วนคนที่ทำมาหากินอยู่กับฐานทรัพยากรที่สมบูรณ์ มีอยู่มีกิน มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัวได้ แม้จะไม่มีเงินเดือนหรือรายได้เป็นเงินประจำ แต่ก็ไม่ได้คิดว่าเป็นคนจน

ตารางที่ 38 คำอธิบายความยากจน

	กลุ่มคำตอบ	ทัศนคติ (ร้อยละ)		
		ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง
1.	ไม่มีงานทำ งานไม่มั่นคง	22.59	19.50	17.51
2.	มีปัญหาเกี่ยวกับการเงิน	21.12	22.73	20.56
3.	รายได้น้อย หาเข้ากินค่า	18.66	18.88	26.65
4.	ไม่เพียงพอกับความต้องการ	12.93	16.89	20.05
5.	ไม่ขยัน ไม่ประหยัด ไร้ความคิด	7.69	7.08	3.30
6.	ขาดความรู้	2.95	3.48	0.51
7.	ไม่มีทุกสิ่งทุกอย่าง	2.95	2.11	2.03
8.	สินค้าราคาแพง ผลผลิตราคาตกต่ำ	2.78	0.87	1.52
9.	ลำบาก กลุ้มใจ	2.13	2.11	3.81
10.	ครอบครัวมีบุตรมาก	2.13	2.11	0.76
11.	ขาดโอกาส	1.31	0.87	1.52
12.	ไม่สามารถมีการศึกษาที่ดี	0.98	0.99	0.51
13.	ปัญหาสังคม	0.49	0.25	0.51
14.	เล่นการพนัน อบายมุข	0.33	0.25	0.25
15.	พอกินพอใช้	0.82	0.62	0.00
16.	ไม่มีน้ำใจ	0.16	0.25	0.00

	กลุ่มคำตอบ	ทัศนคติ (ร้อยละ)		
		ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง
17.	ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ถูกต้อง	0.00	0.75	0.00
18.	บททดสอบของมนุษย์	0.00	0.00	0.51
19.	เป็นไปตามหลักศาสนา	0.00	0.25	0.00
	รวม	100.00	100.00	100.00

นอกจากนี้ ประชากรตัวอย่างยังมีคำอธิบายเกี่ยวกับความยากจนอีกหลายลักษณะอย่างแตกต่างกัน คิดเป็นร้อยละ 0.00-3.48 โดยส่วนมากเห็นว่า ความยากจน คือ การขาดความรู้ ไม่มีทุกสิ่งทุกอย่าง สินค้าราคาแพง ผลผลิตตกต่ำ ลำบาก กลุ่มใจ ครอบครัวยากจนมาก นอกนั้นเป็นเรื่องของการขาดโอกาส ไม่สามารถมีการศึกษาที่ดี ปัญหาสังคม เล่นการพนัน อบายมุข พอกินพอใช้ ไม่มีน้ำใจ ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ถูกต้อง เป็นบททดสอบของมนุษย์ และเป็นไปตามหลักศาสนา

2.2) จนหรือไม่จน

สำหรับความเข้าใจเรื่องจนหรือไม่จนนั้น ประชากรตัวอย่างตอบได้อย่างตรงไปตรงมา จึงทำให้จำนวนผู้ตอบแบบสอบถามเท่ากับจำนวนคำตอบที่ได้ ซึ่งภูมิภาคตอนบนมีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 452 คน ภูมิภาคตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 577 คน ภูมิภาคตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 287 คน โดยแบ่งคำตอบได้ 3 กลุ่มคำตอบ คือ จน ไม่จน และปานกลาง โดยทั้งสามภูมิภาคเห็นว่า ฐานะของครอบครัวอยู่ในระดับที่ไม่จน คิดเป็นร้อยละ 36.25 ฐานะปานกลาง ร้อยละ 33.72 และรู้สึกว่ารวย ร้อยละ 28.90 แต่น่าสังเกตว่า เฉพาะภูมิภาคตอนล่าง ประชากรตัวอย่างรู้สึกว่าครอบครัวของตนเองจนและปานกลาง ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ตรงกันข้ามกับภูมิภาคตอนบนและตอนกลางที่เห็นว่าครอบครัวของตนไม่จนและปานกลาง

ตารางที่ 39 ในปัจจุบัน ท่านจนหรือไม่ เพราะอะไร

กลุ่มคำตอบ	ทัศนคติ (ร้อยละ)			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
ไม่จน	37.39	44.89	26.48	36.25
ฐานะปานกลาง	35.62	27.21	38.32	33.72
จน	25.00	26.86	34.84	28.90
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00

ความรู้สึกที่ไม่จนนั้น ประชากรตัวอย่างมีคำอธิบายที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

- 1) แต่ละบ้านมีครบทุกอย่าง เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น โทรทัศน์ และที่สำคัญคือ อย่างน้อยมีจักรยานยนต์ อย่างน้อย 1 คันขึ้นไป
- 2) ความยากจนในความคิดเป็นสภาพที่ไม่มีจะกิน คือ หาเข้ากินค่า
- 3) เพราะว่าพยายามทำงานให้ได้เงินได้ใช้จ่ายครบถ้วน เมื่อตัวเราสบายปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ เราต้องขยันทำงาน และรู้ว่าในแต่ละวันใช้จ่ายหมดไปเท่าไร สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้ ไม่ใช้จ่ายเกินความสามารถของตนเอง ไม่เป็นหนี้
- 4) ที่อยู่ก็ไม่ได้เช่า มีที่ดินทำกิน และไม่ได้ติดหนี้ ยังได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เพราะใช้อย่างพอเพียง แบบเศรษฐกิจพอเพียง
- 5) มีคนที่จนกว่าเราหลายเท่า เรายังสามารถดิ้นรนหาเงินเลี้ยงชีพได้
- 6) มีเงินเก็บและสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ดี
- 7) ทุกอย่างมีวิธีแก้ไขและยังอยู่รอดมาจนถึงทุกวันนี้
- 8) ไม่จน แต่ไม่ถึงกับรวย พอมีพอใช้
- 9) พอมีพอกิน มีรถใช้ ส่งลูกเรียนได้ แต่ไม่ได้รวย
- 10) หากดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาอิสลามจะไม่มีคนจน เพราะคนจนจะได้รับการช่วยเหลือจากการบริจาคตามหลักศาสนาอิสลาม
- 11) มีมือมีเท้ามีมันสมองครบถ้วน ทำงานได้ ใช้ความคิด ความขยัน ขจัดความจน
- 12) อยู่ในชนบทปลูกข้าวกินเอง ปลูกผัก มีสวนมะพร้าว มีสวนผลไม้ ใช้จ่ายไม่มาก

ความรู้สึกว่าตนเองมีฐานะปานกลางนั้นก็ก็มีลักษณะคำอธิบายที่คล้ายคลึงกันดังนี้

- 1) ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง
- 2) พอมีกินมีใช้ ไม่มีเงินมากพอที่จะซื้อของราคาแพง
- 3) ฐานะปานกลาง ไม่จนไม่รวย เพราะมีที่อยู่เป็นของตัวเอง มีงานทำ มีสวนยาง
- 4) พออยู่พอกิน เหลือเก็บไว้เพื่อเวลาเจ็บป่วย มีที่ทำงาน สวนยาง ทำนา ก็อยู่ได้
- 5) พอมีพอกิน เพราะมีอาชีพค้าขาย แต่ไม่รวย เพราะยังมีหนี้และเงินไว้งทุน
- 6) ดำรงชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียง
- 7) พอกินพอใช้ เนื่องจากลูกได้ทำงานเป็นของตัวเองหมดแล้ว

สำหรับความรู้สึกว่าจน ประชากรตัวอย่างมีคำอธิบายที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

- 1) รายได้น้อย มีอาชีพไม่มั่นคง ต้องทำงานทุกวัน ถ้าวันไหนหยุดงานก็ไม่มีกิน
- 2) ค่าครองชีพสูง รายจ่ายมากกว่ารายรับ ข้าวของแพงไปหมด เงินไม่เหลือเก็บ
- 3) ไม่สามารถใช้ของฟุ่มเฟือย สิ่งที่ต้องการจะได้ ยังไม่ได้ดังหวัง
- 4) ขาดปัจจัยสี่ เช่น สิ่งอำนวยความสะดวก ที่อยู่อาศัย

- 5) ต้องทำงานทุกวันเพื่อให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายและส่งเสียลูกเรียน ไม่สามารถหยุดพักผ่อนได้
- 6) จน เพราะลูก 3 คนกำลังเรียนหนังสือ
- 7) จน เพราะอยู่กันหลายคน และพิการ 3 คน ทำงานไม่ได้
- 8) หาเข้ากินค่า อุดบ้าง ลูกหยุดเรียนบ้าง เพราะไม่มีเงินส่งเรียน
- 9) ไม่มีเรือประมง ต้องออกเรือของเก่าแก่ พอได้ปลามาต้องแบ่งกับเก่าแก่
- 10) ไม่มีทรัพย์สิน และมีหนี้สิน

จากคำอธิบายเกี่ยวกับฐานะดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า ประชากรตัวอย่างมีความรู้สึกกว่าตนเองไม่จน-ปานกลาง เนื่องจากมีกินมีใช้ แม้บางรายมีหนี้สินแต่ก็อยู่ในระดับที่สามารถควบคุมได้ ขณะที่ผู้ที่รู้สึกกว่าตนเองจน-ปานกลาง ให้เหตุผลว่าเพราะมีกินมีใช้ไม่เพียงพอ มีอาชีพไม่มั่นคง ทำให้มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ

อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนน่าที่จะทำการศึกษาข้อมูลเชิงลึกต่อไปว่าเพราะเหตุใดภูมินิเวศตอนล่างซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาทางธุรกิจการค้ามากกว่าพื้นที่อื่นจึงรู้สึกกว่าตนเองจน-ปานกลาง มากกว่าภูมินิเวศตอนบนและตอนกลางที่เห็นว่าเป็นไม่จน-ปานกลาง

2.3) การจัดการความยากจน

การจัดการความยากจนของประชากรตัวอย่างมีวิธีการอย่างหลากหลาย แต่เป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสามภูมินิเวศ โดยแบ่งคำตอบออกเป็น 14 กลุ่มคำตอบ ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 453 คน มีคำตอบ 780 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 572 คน มีคำตอบ 997 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 278 คน มีคำตอบ 405 คำตอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ประชากรตัวอย่างมีวิธีการจัดการความยากจนอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหลายประการ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีวิธีการจัดการความยากจนหลายวิธีต่อประชากรตัวอย่างหนึ่งคน จึงทำให้จำนวนคำตอบมีมากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

การจัดการความยากจนของประชากรตัวอย่างส่วนมากอยู่ระหว่างร้อยละ 3.91-34.81 ที่จัดการความยากจนด้วยการขยันทำงาน ความประหยัด อยู่อย่างพอเพียง ทำอาชีพเสริม ส่วนวิธีการอื่น ๆ มีเป็นส่วนน้อย เช่น การเก็บบอมน ไม่เลิกงาน และลดค่าใช้จ่าย ส่วนวิธีการอื่น ๆ นั้น คิดเป็นร้อยละ 0.00-2.22 ได้แก่ การวางแผน ไม่ทำอะไร ขอความช่วยเหลือจากรัฐ กู้เงิน ทำงานต่างถิ่น และขอพรจากพระเจ้า

ตารางที่ 40 การจัดการความยากจน

ที่	กลุ่มคำตอบ	ร้อยละ			
		ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
1.	ขยันทำงาน	28.08	29.69	34.81	30.86
2.	ประหยัด	22.56	20.96	20.74	21.42
3.	อยู่อย่างพอเพียง	16.15	14.14	9.63	13.31
4.	ทำอาชีพเสริม	9.87	11.03	13.83	11.58
5.	เก็บออม	9.74	6.72	5.43	7.30
6.	ไม่เลิกงาน	5.00	7.42	3.70	5.37
7.	ลดค่าใช้จ่าย	4.23	3.91	3.70	3.95
8.	วางแผน	1.28	1.50	2.22	1.67
9.	ขอความช่วยเหลือจากรัฐ	2.05	1.40	0.99	1.48
10.	ไม่ทำอะไร	0.26	0.30	2.22	0.93
11.	ขอพรจากพระเจ้า	0.64	1.10	0.00	0.58
12.	กู้เงิน	0.00	0.10	0.49	0.20
13.	ทำงานต่างถิ่น	0.00	0.60	0.00	0.20
	รวม	100.00	100.00	100.00	100.00

อย่างไรก็ตาม การขยันทำงานและประหยัด จัดเป็นวิธีการจัดการความยากจนที่ทุกภูมินิเวศให้ความสำคัญมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 22.56-34.81 หรือโดยเฉลี่ยร้อยละ 30.86 ส่วนการอยู่อย่างพอเพียง และทำอาชีพเสริมนั้น ภูมินิเวศตอนบนและตอนกลาง ให้ความสำคัญอันดับรองลงมา คิดเป็นร้อยละ 9.87-16.15 ขณะที่ภูมินิเวศตอนล่างให้ความสำคัญกับการทำอาชีพเสริมเป็นอันดับรองลงมา คิดเป็นร้อยละ 13.83 แต่ให้ความสำคัญกับการอยู่อย่างพอเพียงเป็นอันดับที่สาม คิดเป็นร้อยละ 9.63 ส่วนการจัดการความยากจนด้วยวิธีการอื่นๆ ให้ความสำคัญในทิศทางเดียวกัน ซึ่งทำให้เป็นที่น่าสังเกตว่า ภูมินิเวศตอนล่างมักมีทิศทางแตกต่างจากภูมินิเวศตอนบนและตอนกลางในการให้ความสำคัญกับปัจจัยแรกๆ ในบางประการ อยู่เสมอ ซึ่งน่าจะทำการศึกษาต่อไปว่าเป็นเพราะเหตุใด

2) น้ำท่วม

น้ำท่วมจัดเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรี โดยเฉพาะพื้นที่ตอนกลางที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ตอนล่าง ซึ่งต้องเผชิญกับปรากฏการณ์น้ำท่วมทุกปี มากบ้าง น้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตกในแต่ละช่วงเวลา และเงื่อนไขทางกายภาพและการบริหารจัดการที่ปรากฏอยู่ในแต่ละพื้นที่ การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับน้ำท่วมจึงมิได้เก็บสถิติน้ำท่วมหรือ

ผลกระทบจนก่อให้เกิดความเสียหายจากน้ำท่วม แต่เป็นการสร้างความเข้าใจในเบื้องต้นว่า น้ำท่วมที่ชาวบ้านเข้าใจนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร และสภาพน้ำท่วมดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาหรือไม่อย่างไร ดังข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามต่อไปนี้

2.1) คำอธิบายน้ำท่วม

ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคอย่างกระจายประชากรตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจเรื่องน้ำท่วมหลากหลายลักษณะแต่เป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งสามภูมิภาค โดยแบ่งคำตอบออกเป็น 8 กลุ่ม ภูมิภาคลุ่มน้ำตอนบนมีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 467 คน มีคำตอบ 492 คำตอบ ภูมิภาคลุ่มน้ำตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 586 คน มีคำตอบ 559 คำตอบ สำหรับภูมิภาคลุ่มน้ำตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 287 คน มีคำตอบ 559 คำตอบ

ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่อธิบายให้เข้าใจว่า น้ำท่วมคือน้ำที่มีปริมาณมาก (43.70-52.05 %) นอกจากนั้นอธิบายว่า น้ำท่วมเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (17.35-20.57 %) เป็นปัญหา (15.74-17.03 %) เป็นการทำลายธรรมชาติ (9.66-12.80 %) 4) ทางระบายน้ำไม่สะดวก (2.52-4.47 %) 6) ไม่เป็นปัญหา (1.26-3.46 %) 7) แก้ไขปัญหาผิดพลาด (0.89-1.89 %)

ตารางที่ 41 ความเข้าใจเรื่องน้ำท่วม

กลุ่มคำตอบ	ร้อยละ		
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง
1. น้ำมีปริมาณมาก	43.70	47.23	52.05
2. ปรากฏการณ์ธรรมชาติ	18.09	20.57	17.35
3. เป็นปัญหา	15.85	15.74	17.03
4. ทำลายธรรมชาติ	12.80	9.66	7.57
5. ทางระบายน้ำไม่สะดวก	4.47	3.76	2.52
7. แก้ไขผิดพลาด	1.63	0.89	1.89
6. ไม่เป็นปัญหา	3.46	1.97	1.26
8. ตอบไม่ตรงคำถาม	0.00	0.18	0.32
รวม	100.00	100.00	100.00

สรุปค่านิยามน้ำท่วม

จากกลุ่มคำตอบทั้งหมดดังกล่าว ประชากรตัวอย่างได้มีคำอธิบายอย่างหลากหลาย ซึ่งสามารถสรุปให้เข้าใจได้ดังนี้

- **ปริมาณน้ำมาก** หมายถึง น้ำที่ไหลลงมาทำให้ปริมาณน้ำเพิ่มมากขึ้น ซึ่งโดยปกติในชุมชนจะมีน้ำขังจำนวนมากที่เกิดจากน้ำฝน ซึ่งถ้าน้ำขังอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว ถึงแม้ว่าจะมีปริมาณ

มากก็ได้เรียกว่าน้ำท่วม แต่เรียกว่าน้ำขัง แต่ น้ำท่วม หมายถึง น้ำฝนหรือน้ำป่าไหลลงมา
อาจมารวมกับน้ำขังหรือไม่ก็ได้ แต่ทำให้เกิดปริมาณน้ำในพื้นที่เพิ่มขึ้น เรียกว่า น้ำท่วม

- **น้ำท่วมเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ** หมายถึง ในแต่ละปีนั้นจะมีฤดูกาลต่างๆ เช่น
ฤดูแล้ง ฤดูฝน และเมื่อฝนตกลงมาหรือเกิดน้ำท่วม จึงทำให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องปกติ น้ำท่วมก็
เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ได้คาดการณ์ไว้ และเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี

- **เป็นปัญหา** หมายถึง การที่น้ำท่วมเป็นอุปสรรคในการเดินทาง การขนส่งผลผลิต
ทางการเกษตร เนื่องจากน้ำท่วมถนน ทำให้น้ำท่วมพืชสวนไร่นาเสียหาย เกิดผลกระทบเป็น
วงจรที่เกิดจากการทำลายธรรมชาติ

- **ทำลายธรรมชาติ** หมายถึง เป็นคำอธิบายปรากฏการณ์ น้ำท่วมที่เชื่อมโยงกับการ
ทำลายธรรมชาติ ซึ่งส่วนมากอธิบายว่ามีสาเหตุมาจากการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อค้าขายและใช้
พื้นที่ทำกิน บางคนก็กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดน้ำท่วมอันเนื่องมาจากการตัดต้นไม้ทำลายป่าว่า
“เมื่อมีการตัดไม้ทำลายป่ามาก ๆ ก็ไม่มีต้นไม้ที่จะช่วยในการซึมซับน้ำ ทำให้น้ำไหลลงไปใน
หมู่บ้านอย่างรวดเร็วก็จะทำให้เกิดน้ำท่วม” บางคนก็กล่าวว่า “ป่าไม้เปรียบเสมือนเขื่อนและเป็น
ตัวชะลอน้ำ ถ้าไม่มีต้นไม้ น้ำก็จะไหลเร็วขึ้น เพราะไม่มีอะไรช่วยขวางกั้น จึงทำให้เกิดน้ำท่วม
ได้ง่าย” นอกจากนี้ ยังอธิบายว่าการทำลายธรรมชาตินั้นยังเกิดจากการสร้างถนน มนุษย์เห็นแก่
ตัว ซึ่งส่งผลให้ธรรมชาติแปรปรวนไม่แน่นอน สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง ทำให้ดินพังทลาย ระบบ
นิเวศขาดสมดุล สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่มาของน้ำท่วม

- **ทางระบายน้ำไม่สะดวก** หมายถึง การที่มีสิ่งกีดขวาง เช่น ถนนไปขวางกั้นทางไหล
ของน้ำ ทำให้น้ำไม่สามารถไหลผ่านไปได้ จึงทำให้เกิดน้ำท่วม บางหมู่บ้านชาวบ้านมีความ
จำเป็นต้องทำการขุดถนนบางส่วนออกเพื่อเป็นช่องทางในการระบายน้ำ

- **ไม่มีปัญหา** หมายถึง เมื่อเวลาเกิดน้ำท่วม ประชากรตัวอย่างส่วนหนึ่งมองเห็นว่าเป็น
เรื่องธรรมชาติและจะต้องเตรียมตัวไว้ให้ทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยหาวิธีป้องกัน เพราะ
ต่างก็รู้ว่าในแต่ละปีปรากฏการณ์นี้จะเกิดขึ้น หรือเรียกว่า โลกก็จะต้องมีการอาบน้ำ เพื่อพัดพา
สิ่งสกปรกออกไปบ้าง เหมือนกับคนที่ต้องอาบน้ำ

- **แก้ไขผิดพลาด** หมายถึง การแก้ไขไม่ตรงสาเหตุของปัญหา เช่น ไม่ตรงความ
ต้องการของชาวบ้าน การพัฒนาที่เกิดสิ่งกีดขวางทางน้ำ เช่น การขุดคูยกทรงปลูกยางพารา
ปลูกปาล์มน้ำมัน การทำฝาย ทำนบ ประตุน้ำ ประตูกันน้ำ ขุดลอก การถมดินยกระดับ
ถนนที่ไม่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพภูมินิเวศ ซึ่งส่งผลให้เกิดน้ำท่วม

คำอธิบายเกี่ยวกับน้ำท่วมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างมีความรู้ความ
เข้าใจน้ำท่วมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันหลายด้าน เพราะจากจำนวนคำตอบที่มีมากกว่าผู้ให้คำตอบ
แสดงให้เห็นว่า คนๆหนึ่งมีการมองเรื่องน้ำท่วมอย่างเชื่อมโยงหลายลักษณะ เช่น น้ำท่วมคือน้ำ
มีปริมาณมาก ขณะเดียวกันน้ำท่วมก็คือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ก่อให้เกิดปัญหา การทำลาย
ธรรมชาติ การที่ทางระบายน้ำไม่สะดวก ไม่เป็นปัญหา และเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาที่
ผิดพลาด

2.2) น้ำท่วมก่อให้เกิดปัญหาหรือไม่

ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องน้ำท่วมเป็นปัญหาหรือไม่นั้น ประชากรตัวอย่างมีความเห็นอย่างหลากหลายเช่นกัน และเป็นไปในลักษณะเดียวกันทั้งสามภูมิภาค โดยแบ่งคำตอบออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ เป็นปัญหา และไม่เป็นปัญหา กรณีที่เป็นปัญหานั้น เป็นการกล่าวถึงปัญหารวมๆ ร้อยละ 9.79-10.88 และมีลักษณะปัญหา 9 ประการ (1.46-20.08 %) ได้แก่ คมนาคม ผลผลิต เตือดร้อน อาชีพ โรคภัย บั๊จยี่สี่ สัตว์เลี้ยง ทรัพย์สิน ที่ดิน ขณะที่ไม่เป็นปัญหาโดยกล่าวถึงอย่างรวมๆ ร้อยละ 2.93-4.05 และสามารถแยกลักษณะความไม่เป็นปัญหาได้ 2 ลักษณะ คือ เกิดประโยชน์ และเป็นธรรมชาติ ร้อยละ 0.30-1.10

ทั้งนี้ สามารถจัดกลุ่มคำตอบดังกล่าวทั้งหมดได้ 13 กลุ่ม โดยภูมิภาคตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 455 คน มีคำตอบ 766 คำตอบ ภูมิภาคตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 578 คน มีคำตอบ 1,002 คำตอบ ภูมิภาคตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 286 คน มีคำตอบ 478 คำตอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาที่เกี่ยวกับน้ำท่วมนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างหลากหลาย โดยประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่อธิบายว่า น้ำท่วมก่อให้เกิดปัญหา และสามารถเรียงจากมากไปหาน้อยได้ โดยเฉพาะปัญหาในลำดับที่ 1-4 คือ ปัญหาด้านการคมนาคม ผลผลิต สร้างความเดือดร้อนโดยทั่วไป และอาชีพ ลำดับต่อจากนี้อาจมีการสลับตำแหน่งบ้าง แต่มีลักษณะความมากน้อยที่คล้ายคลึงกัน คือ การประกอบอาชีพไม่เป็นไปตามปกติ เกิดโรคภัย มีปัญหาด้านบั๊จยี่สี่ไม่พอเพียง สัตว์เลี้ยงลำบาก ทรัพย์สินสูญเสียชีวิตินเสียหาย

ในขณะที่การแสดงความคิดเห็นว่าน้ำท่วมไม่เป็นปัญหานั้นมีจำนวนน้อย โดยกล่าวว่า น้ำท่วมจะก่อให้เกิดประโยชน์และเป็นเรื่องธรรมชาติ กล่าวคือ น้ำท่วมเกิดขึ้นตามฤดูกาลของธรรมชาติ เกิดขึ้นไม่นาน เป็นประโยชน์ต่อบางอาชีพ เพราะน้ำท่วมตามธรรมชาติจะนำปุ๋ยอินทรีย์มากระจายในพื้นที่ลุ่ม และเป็นแหล่งรวมของสัตว์น้ำหลายชนิด ทำให้เกิดอาชีพการประมงในช่วงน้ำท่วมและหลังน้ำท่วม

ตารางที่ 42 น้ำท่วมเป็นปัญหา และ ไม่เป็นปัญหา

กลุ่มคำตอบ	ร้อยละ		
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง
1. เป็นปัญหา	9.79	10.78	10.88
- คมนาคม	15.54	18.16	20.08
- ผลผลิต	13.84	16.57	15.69
- เตือดร้อน	12.14	10.98	9.00
- อาชีพ	10.44	11.08	11.72
- โรคภัย	10.70	4.89	11.30
- บั๊จยี่สี่	9.53	6.29	7.32

กลุ่มคำตอบ	ร้อยละ		
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง
- สัตว์เลี้ยง	4.57	6.79	4.81
- ทรัพยากร	4.57	6.79	4.81
- ที่ดิน	3.52	2.50	1.46
2. ไม่เป็นปัญหา	4.05	3.79	2.93
- เกิดประโยชน์	0.78	1.10	0.00
- เป็นธรรมชาติ	0.52	0.30	0.00
รวม	100.00	100.00	100.00

2.3) การแก้ไขปัญหาน้ำท่วม

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ประชากรตัวอย่างมีความเห็นอย่างหลากหลายมาก แต่เป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสามภูมิภาค ซึ่งสามารถแบ่งคำตอบออกได้ 13 กลุ่มคำตอบ โดยภูมิภาคตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 473 คน มีคำตอบ 540 คำตอบ ภูมิภาคตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 592 คน มีคำตอบ 650 คำตอบ ภูมิภาคตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 281 คน มีคำตอบ 310 คำตอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ประชากรตัวอย่างคิดถึงวิธีการแก้ไขสภาพน้ำท่วมอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหลายประการ จึงทำให้จำนวนคำตอบมีมากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

สำหรับการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมนั้น ประชากรตัวอย่างส่วนมากให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาธรรมชาติ การปลูกต้นไม้ และการทำระบบป้องกัน ปล่อยตามธรรมชาติ/ไม่ต้องแก้ไข และการเตรียมความพร้อม ทั้งนี้ การทำระบบป้องกันถือว่าเป็นวิธีการที่ประชากรตัวอย่างให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ซึ่งการทำระบบป้องกันสามารถกระทำได้ในรูปแบบของการดูแลรักษาธรรมชาติ เช่น การปลูกต้นไม้ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า รักษาสมดุลของธรรมชาติ ให้มีโครงการอนุรักษ์ป่าไม้ สร้างจิตสำนึกให้รู้จักคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์ รักษาต้นน้ำลำธาร ยับยั้งการบุกรุกป่า ไม่ทิ้งขยะลงในคูคลอง ส่งเสริมคนรุ่นหลังรักษาป่า เป็นต้น

การสร้างระบบป้องกันอื่น ๆ ก็มีความสำคัญ เช่น การลอกคูคลองที่มีอยู่แล้วให้น้ำไหลลงสู่แม่น้ำสายบุรีได้สะดวก ช่วยบอกชาวบ้านไม่ให้ทิ้งขยะในคูน้ำ ทิ้งขยะให้เป็นที่เป็นทาง ขุดถนนที่ขวางทางน้ำแล้วทำท่อสี่เหลี่ยมในจุดที่ท่วมขังเพื่อระบายน้ำให้เร็วขึ้น การปลูกป่า ปลูกไม้ทดแทนในพื้นที่เพื่อให้เป็นเขื่อนธรรมชาติ ปลูกหญ้าแฝก เก็บกักน้ำในคูน้ำใกล้บ้าน กันกระสอบทราย ร่วมมือกับหน่วยงานรัฐเพื่อสร้างฝายกั้นน้ำและเตรียมการป้องกันน้ำท่วมตั้งแต่เนิ่น ๆ สร้างระบบชลประทานที่มีคุณภาพ ขุดร่องระบายน้ำเพื่อให้น้ำไหลลงในท่อโดยเร็ว เป็นต้น

ความคิดเห็นต่อวิธีการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมข้างต้นแสดงให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างทั้งสามภูมิภาคให้ความสำคัญกับวิธีการแก้ไขสภาพน้ำท่วมโดยการทำระบบป้องกันดังกล่าวเป็นอย่างมากรวมถึงร้อยละ 46.61 ถึง 53.87

สำหรับการปล่อยหรือไม่ต้องแก้ไข หมายถึง ประชากรตัวอย่างเห็นว่า สภาพน้ำท่วม เป็นการเกิดขึ้นตามธรรมชาติ การปล่อยหรือไม่ต้องแก้ไข เป็นความเชื่อที่เห็นว่าธรรมชาติจะ กลับคืนสู่สภาวะปกติเองโดยไม่ต้องเข้าไปแก้ไข เพราะมนุษย์ไม่สามารถเข้าไปแก้ไขธรรมชาติ ได้ ทำได้แต่การเตรียมความพร้อมที่จะรับมือเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย การแก้ไขโดยวิธีเข้าไปจัดการธรรมชาติจึงไม่ถูกต้อง เพราะมนุษย์ไม่สามารถห้ามฝนได้ สรรพสิ่งเกิดขึ้นด้วยอัลเลาะห์ และเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

การเตรียมความพร้อม หมายถึง การเตรียมตัวรับมือกับสภาพน้ำท่วมที่กำลังจะมาถึง ซึ่งก่อนที่จะเกิดน้ำท่วมหรือใกล้จะถึงฤดูกาลน้ำท่วมนั้น ประชากรตัวอย่างมีวิธีการแก้ไขสภาพ น้ำท่วมด้วยการเตรียมความพร้อมกันหลายประการ เช่น เตรียมเสบียง เตรียมเก็บของไว้ที่สูง เตรียมนำสัตว์เลี้ยงไปไว้ให้พ้นพื้นที่น้ำท่วม ประหยัดให้มากขึ้นเมื่อเข้าใกล้ฤดูฝน ยกบ้านให้สูงกว่าระดับน้ำท่วม ทำทางระบายน้ำไว้ล่วงหน้า ทำความสะอาดคูคลองระบายน้ำ หลีกเลี่ยงการให้ปุ๋ยก่อนฤดูน้ำท่วม เตรียมของไว้ใช้ตอนฤดูฝน เตรียมความพร้อมเมื่อทางราชการแจ้งข่าวน้ำท่วม เตรียมกระสอบทราย เตรียมไม้เพื่อทำสะพาน เตรียมเรือท้องแบนใช้สัญจรไปมา เตรียมเวชภัณฑ์ต่างๆ เตือนชาวบ้านให้พร้อม เอากระสอบทรายมาด้านที่น้ำเคยท่วม กำจัดขยะ ปลูกป่า เป็นต้น

ตารางที่ 43 การแก้ไขปัญหาน้ำท่วม

กลุ่มคำตอบ	ร้อยละ		
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง
รักษาธรรมชาติ/ปลูกป่า	30.74	22.15	22.26
ทำระบบป้องกัน	22.78	24.46	31.61
ปล่อย/ไม่ต้องแก้ไข	18.52	19.69	23.55
เตรียมพร้อม	11.67	16.77	6.13
ช่วยเหลือกัน	3.52	0.92	0.97
ขอความช่วยเหลือ	2.59	2.77	3.23
ข้อเสนอแนะ	3.89	2.15	3.23
ระวัง สังเกต	1.67	1.38	0.32
ดูแลตัวเอง	0.93	1.54	3.23
ให้ความรู้	0.93	0.15	0.32
แก้ไขไม่ได้	0.93	3.38	1.29
ปลูกพืชใหม่	0.37	0.00	0.32
ไม่มีส่วนร่วม	0.19	0.15	0.65
รวม	100.00	100.00	100.00

นอกจากนี้ ยังให้ความเห็นต่อการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมด้วยวิธีอื่นๆ ได้แก่ การขอความช่วยเหลือ การระวัง สังเกต ดูแลตัวเอง ให้ความรู้ ปลูกพืชใหม่ทดแทนพืชที่ตายไป คิดเป็นร้อยละ 0.00 ถึง 3.52 และมีประชากรตัวอย่างจำนวนน้อยที่เห็นว่าปัญหาน้ำท่วมแก้ไขไม่ได้ และไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไข คิดเป็นร้อยละ 0.15 ถึง 3.38

3) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวบรวมจากการตอบคำถามทั้งที่เป็นคำถามปลายปิดและปลายเปิด โดยมีคำถาม 6 ข้อ ดังนี้

3.1) ท่านเข้าใจคำว่า ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น (หรือตอเกือตอยอแอตือปะเต) ในชุมชนของท่านอย่างไร (คำถามปลายเปิด)

3.2) ท่านมีความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ/และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับธรรมชาติในเรื่องอะไรบ้าง (คำถามปลายปิด ให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

3.3) เท่าที่พบเห็น ใครเป็นผู้จัดการทรัพยากรส่วนรวมในชุมชน (คำถามปลายปิด ให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) และแยกตอบในแต่ละชนิดทรัพยากรซึ่ง ได้แก่ ป่า ที่ดิน พรุ น้ำ สัตว์ป่า

3.4) ท่านมีการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างไร (เป็นคำถามปลายเปิดที่ไม่ได้กำหนดคำตอบ)

3.5) ท่านต้องการเห็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ป่า น้ำ ดิน ภูเขา พรุ นา พื้นที่สาธารณะ พื้นที่สำคัญ (วักฟุ) สัตว์ต่างๆ เป็นอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

3.6) ท่านปรารถนาที่จะให้ผู้ใดจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นสาธารณะของชาติ เช่น ป่า น้ำ ดิน ภูเขา พรุ นา พื้นที่สาธารณะ พื้นที่สำคัญ (วักฟุ) สัตว์ต่างๆ เป็นอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

3.1) ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

ครั้งแรกที่ได้มีการสัมภาษณ์ ประชากรตัวอย่างและผู้สัมภาษณ์มีข้อถกเถียงเกี่ยวกับคำว่าทรัพยากรธรรมชาติ และมีความเข้าใจแตกต่างกัน บางคนขาดความเข้าใจที่ชัดเจนว่า ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่ถามนั้นคือสิ่งใด จึงได้ทำการเทียบเคียงด้วยภาษามลายูว่า “ฮารือตอเกือตอยอแอตือปะเต” ซึ่งทำให้ชาวบ้านทั้งผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์มีความเข้าใจตรงกัน

ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของประชากรตัวอย่างมีอย่างหลากหลาย และเป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสามภูมิภาค โดยแบ่งคำตอบออกเป็น 9 กลุ่มคำตอบ ภูมิภาคตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 449 คน มีคำตอบ 458 คำตอบ ภูมิภาคตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 578 คน มีคำตอบ 622 คำตอบ ภูมิภาคตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 280 คน มีคำตอบ 313 คำตอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า

ประชากรตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างกลุ่มคำตอบ จึงทำให้จำนวนคำตอบมีมากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

คำอธิบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของประชากรตัวอย่างส่วนมากอยู่ระหว่างร้อยละ 36.46 ถึง 47.28 เข้าใจว่า ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ได้แก่ สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และที่ทำมาหากินหรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่รอบตัวเรา เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ที่ดิน พืช หุ่น ภูเขา สิ่งของที่เกิดขึ้นเอง รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย ขณะที่สิ่งที่เป็นที่ทำมาหากินหรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน หมายถึง ทรัพยากรที่มีอยู่ในหมู่บ้าน พื้นที่ทำมาหากิน พื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทนในการดำเนินชีวิตและการทำงาน

คำอธิบายในลำดับรองลงมา ได้แก่ ทรัพยากรที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์และดูแลไว้ สิ่งนี้อัลเลาะห์ให้พึ่งพาอาศัย เป็นความอุดมสมบูรณ์ ความสมดุลในการดำรงชีวิต เฉลี่ยร้อยละ 2.69-4.94 ส่วนความเข้าใจว่าทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นหมายถึง สิ่งที่สามารถจากบรรพบุรุษ และทรัพยากรราชการ มีจำนวนน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0.07 ถึง 1.45

ตารางที่ 44 ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

ที่	คำตอบ	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
1.	สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ	40.17	43.57	47.28	43.67
2.	ที่ทำมาหากินหรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน	36.46	38.26	37.38	37.37
3.	ทรัพยากรที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์และดูแลไว้	6.33	2.41	6.07	4.94
4.	สิ่งที่อัลเลาะห์ให้พึ่งพาอาศัย	5.68	5.63	2.56	4.62
5.	เป็นความอุดมสมบูรณ์	3.71	3.22	2.88	3.27
6.	ความสมดุลในการดำรงชีวิต	4.37	2.09	1.60	2.69
7.	สืบทอดจากบรรพบุรุษ	1.31	2.09	0.96	1.45
8.	ทรัพยากรราชการ	0.22	0.00	0.00	0.07
	รวม	100.00	100.00	100.00	100.00

ความคิดเห็นต่อความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ จากการจัดกลุ่มคำตอบพบว่า ประชากรตัวอย่างมองทรัพยากรธรรมชาติใน 2 ลักษณะ คือ เป็นแหล่งที่มาจากธรรมชาติและมาจากอัลเลาะห์ และเป็นแหล่งทำกินหรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งมีนัยบอกถึงความเป็นเจ้าของ

จากกลุ่มคำตอบทั้ง 2 ลักษณะ ทำให้มองเห็นว่าแท้ที่จริงประชากรตัวอย่างเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิต ทำให้เขามีอยู่มีกินมีชีวิตแบบพอเพียงและไม่ยากจน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า การทำงานร่วมกับประชาชนจะต้องพิจารณาให้รอบคอบมากขึ้น เนื่องจากการสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องนั้นต้องอาศัยเวลาในการรับรู้และเรียนรู้กับ

ประชาชนให้มาก มิฉะนั้นแม้จะอ้างถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ แต่ก็ เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยังขาดความเข้าใจอย่างแท้จริง สุดท้ายผลกระทบที่เกิดขึ้นจะตกอยู่กับท้องถิ่นซึ่งกลายเป็นปัญหา และจะอยู่ในวังวนของปัญหาอย่างไม่จบสิ้น ดังนั้น การที่ ประชากรตัวอย่างให้ความสำคัญกับฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์ต่อการ ดำรงชีวิต จึงสามารถที่จะสรุปได้ว่า ความยากจนไม่เพียงแต่ การขาดเงิน ขาดงาน เท่านั้น แต่ ยังขาดฐานทรัพยากรหรือการเข้าถึงฐานทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมด้วย

3.2) ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับธรรมชาติ

ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับธรรมชาติ พบว่าเนื่องจากประชากร ตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 40.90 มีความเชื่อในอัลเลาะห์เป็นหลักซึ่งเป็นไปตามหลักคำสอนของ ศาสนาอิสลาม จึงทำให้ปรากฏความเชื่อในเรื่องอื่นนอกจากอัลเลาะห์มีจำนวนน้อย โดยส่วน ใหญ่เชื่อว่ามีวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับต้นไม้ แม่น้ำ เป็นอันดับแรกๆ คิดเป็นร้อยละ 8.80 ถึง 9.27 ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับท้องฟ้า อยู่ในลำดับรองลงมา คิดเป็นร้อยละ 3.80 ส่วน ความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ ที่นา ภูเขา สัตว์ป่า เจ้าที่ ผี ร้อยละ 5.93

ตารางที่ 45 ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ

ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ	ร้อยละ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	ทั้งลุ่มน้ำ
ไม่มีความเชื่อ	58.3	53.1	65.0	58.80
มีความเชื่อ	41.7	46.6	34.4	40.90
ต้นไม้	10.7	7.9	7.8	8.80
แม่น้ำ	9.4	7.2	11.2	9.27
ท้องฟ้า	4.2	3.8	3.4	3.80
อื่นๆ (ที่นา ภูเขา สัตว์ป่า เจ้าที่ ผี)	4.8	6.2	6.8	5.93

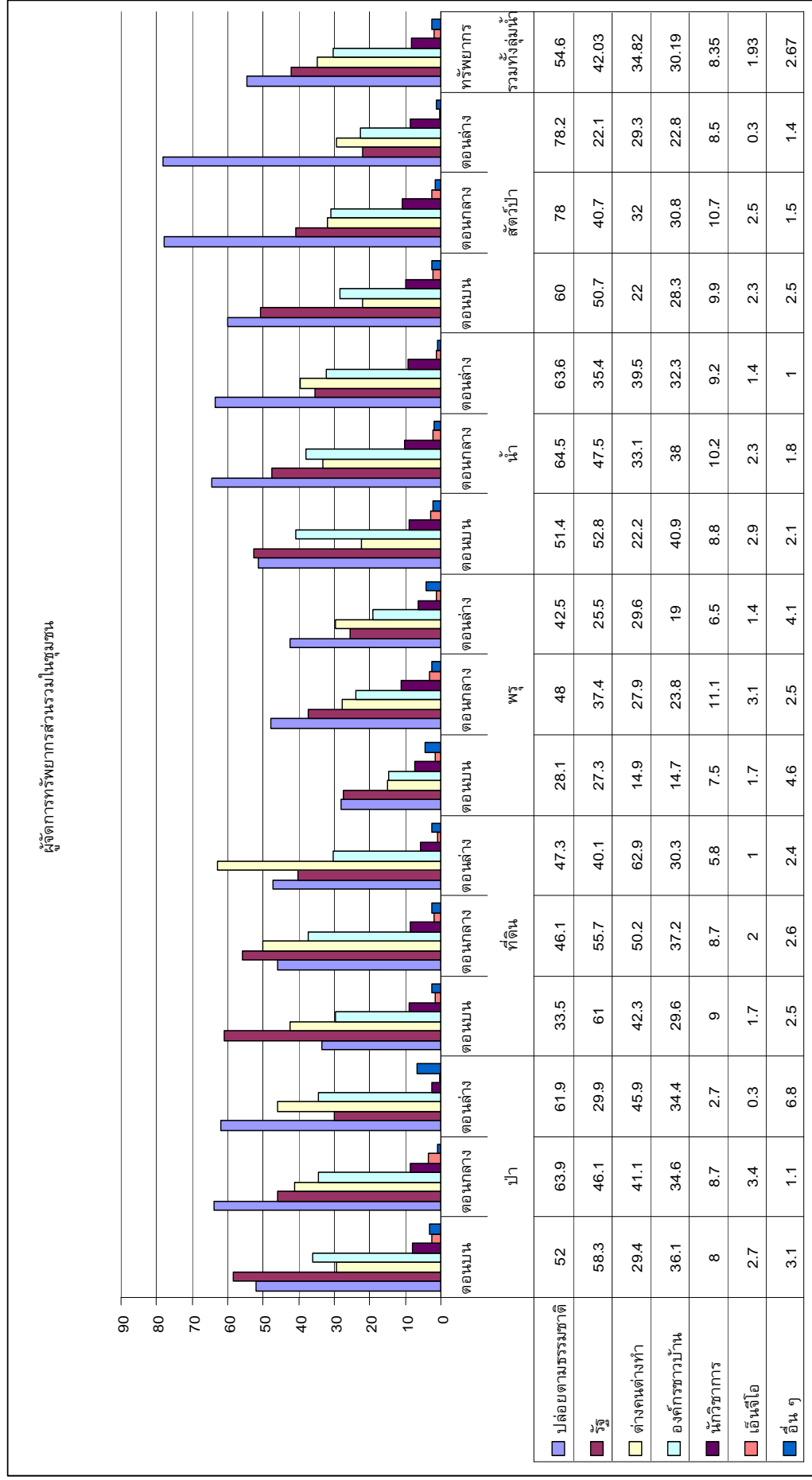
ในประเด็นคำถามเกี่ยวกับความเชื่อด้านวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาตินี้ ปรากฏผู้ เลือกตอบแบบสอบถามจำนวนมากถึงร้อยละ 58.80 ว่าไม่เชื่อเกี่ยวกับวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ที่ห้ามเชื่อสิ่งอื่นใดนอกจากอัลเลาะห์ ส่วนผู้ที่มีความเชื่อก็มีอัตราสูง ร้อยละ 40.90 แต่ยังไม่ได้ระบุว่าเชื่อในสิ่งใด ผู้ที่ตอบ แบบสอบถามโดยระบุว่าเชื่อเรื่องอะไรบางนั้นมีเพียงจำนวนน้อยดังกล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นที่ น่าสังเกตว่า ประเด็นเรื่องความเชื่อนี้ก็เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องใช้เวลาและใช้ความพยายาม ในการทำความเข้าใจ

3.3) ผู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ : ป่า ที่ดิน พรุ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า

ผู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นคำถามปลายปิด เพื่อให้ทราบว่าในแต่ละภูมิภาค ประชากรตัวอย่างรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมว่าที่ผ่านมามีใครเป็นผู้จัดการทรัพยากร โดยแยกถามถึงทรัพยากร 5 ประเภท ได้แก่ ป่า ที่ดิน พรุ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า โดยมีคำถามว่า “เท่าที่พบเห็น ใครเป็นผู้จัดการทรัพยากรส่วนรวมในชุมชน” ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่ทำให้เข้าใจสถานการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้อย่างดี

การจัดการทรัพยากรส่วนรวมในชุมชนเป็นลักษณะหนึ่งที่บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทหรือมีอำนาจเข้ามาดูแล อนุรักษ์ จัดสรร ควบคุมทรัพยากรอันเป็นสาธารณะสมบัติ โดยสิ่งที่ประชากรตัวอย่างมักพบเห็นในชีวิตประจำวัน คือ การปล่อยไปตามธรรมชาติของทรัพยากรป่า (61.9-63.9 %) พรุ (28.1-48 %) แหล่งน้ำ (61.4-64.5 %) สัตว์ป่า (60-78.2 %) มีเฉพาะทรัพยากรดินของภูมิภาคตอนบนและตอนกลาง (55.7-61 %) ภูมิภาคตอนบนของทรัพยากรป่า (68.3 %) และแหล่งน้ำ (52.8 %) ที่รัฐเป็นผู้จัดการสูงสุด โดยมีการปล่อยไปตามธรรมชาติรองลงมาซึ่งอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกันและเป็นลักษณะการจัดการหรือการดูแลรักษาอย่างหนึ่งที่สำคัญ ขณะที่น่าสังเกตว่าทรัพยากรดินในภูมิภาคตอนล่างมีลักษณะของต่างคนต่างทำมากที่สุด ร้อยละ 50.2 และการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ร้อยละ 40.1 เป็นลำดับรองลงมา ส่วนองค์กรชาวบ้าน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และอื่นๆ เช่น ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มอนุรักษ์ นักศึกษา ซึ่งเป็นอีกกลุ่มคนหนึ่งที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรในสัดส่วนที่น้อยตามลำดับ

น่าสังเกตว่า องค์กรชาวบ้านเป็นกลุ่มบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทไม่น้อยในการเข้ามาดูแลทรัพยากร ซึ่งอยู่ในสัดส่วนร้อยละ 14.7-40.9 จัดอยู่ในลำดับที่ 3 ปรากฏการณ์ดังกล่าวย่อมมีนัยสำคัญต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรในอนาคตอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นเกิดการต่อสู้ ต่อรอง ขัดแย้ง แย่งชิง หรือประสานความร่วมมือในลักษณะใด

ภาพที่ 70 ผู้จัดการทรัพยากรส่วนรวมในท้องถิ่น

ทั้งนี้ การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสายบุรีโดยภาพรวม ประชากรตัวอย่างเห็นว่า มักเป็นการปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ คิดเป็นร้อยละ 54.6 ขณะที่ตัวบุคคลหรือตัวองค์กรในนามของภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 42.03 การดูแลของชาวบ้านแบบต่างคนต่างทำ ร้อยละ 34.82 การเข้ามาดูแลขององค์กรชาวบ้าน ร้อยละ 30.19 การเข้ามามีบทบาทของนักวิชาการ ร้อยละ 8.36 บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ร้อยละ 1.93 และกลุ่มอื่นๆ 2.67 ซึ่งเป็นกลุ่มที่กระจายกระจายหลายกลุ่มดังกล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรยังคงมองเห็นไม่ชัดเจน ซึ่งคงต้องมีการเรียนรู้และพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง โดยสร้างพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ประชาชน องค์กรชาวบ้าน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มอื่นๆ บนพื้นฐานของความสมานฉันท์ ที่เข้ามาร่วมคิด ร่วมแก้ไข ร่วมหาทางออกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสอดคล้องความต้องการและความสมดุลของระบบนิเวศ

3.4) การดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

การดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นคำถามปลายเปิดที่ให้ประชากรตัวอย่างตอบอย่างอิสระ โดยมีคำถามว่า “ท่านดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นด้วยวิธีการอย่างไร” ซึ่งทำให้ได้คำตอบจำนวนมาก โดยแยกคำตอบออกเป็น 2 ประเภท คือ การดูแลในอดีต-ปัจจุบัน และการใช้ประโยชน์ในอดีต-ปัจจุบันเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น 5 ประเภท ได้แก่ ป่า ที่ดิน พรุ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า ซึ่งจำแนกกลุ่มคำตอบได้ตั้งแต่ 3-10 กลุ่มคำตอบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

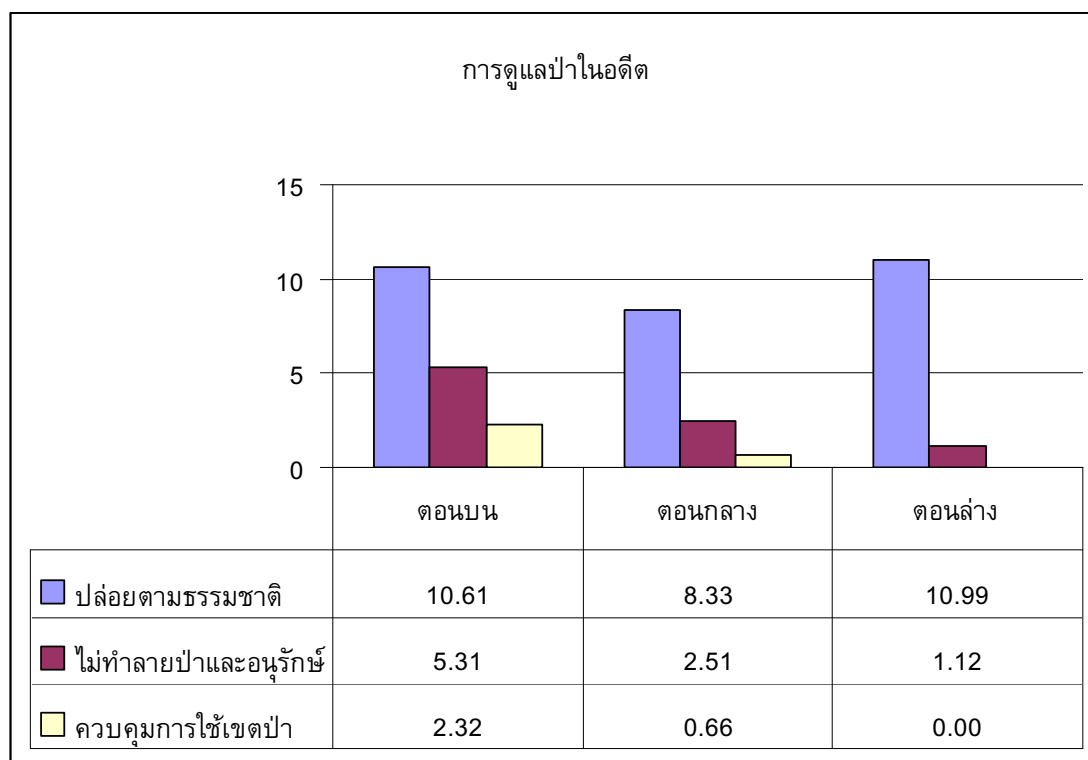
3.4.1) การดูแลและใช้ประโยชน์ป่าในอดีต-ปัจจุบัน

การดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าในอดีต ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 469 คน มีคำตอบ 603 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 566 คน มีคำตอบ 756 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 292 คน มีคำตอบ 446 คำตอบ ส่วนการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าในปัจจุบัน ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 469 คน มีคำตอบ 819 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 566 คน มีคำตอบ 957 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 292 คน มีคำตอบ 474 คำตอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างมองวิธีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ป่าหลายอย่างแบบเชื่อมโยงกัน จึงทำให้จำนวนคำตอบที่ได้มากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสามารถแบ่งคำตอบทั้งหมดได้ 12 กลุ่มคำตอบ ประกอบด้วย การดูแล 3 กลุ่ม คำตอบ ได้แก่ ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ไม่ทำลายป่าและอนุรักษ์ ควบคุมการใช้เขตป่า และการใช้ประโยชน์ 9 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ เป็นที่อยู่อาศัย ทำมาหากิน แหล่งอาหาร ก่อสร้าง แหล่งอาศัยของสัตว์ป่า สร้างถนนและไฟฟ้า ป่าสงวน แหล่งท่องเที่ยว ไม่ได้ใช้ประโยชน์

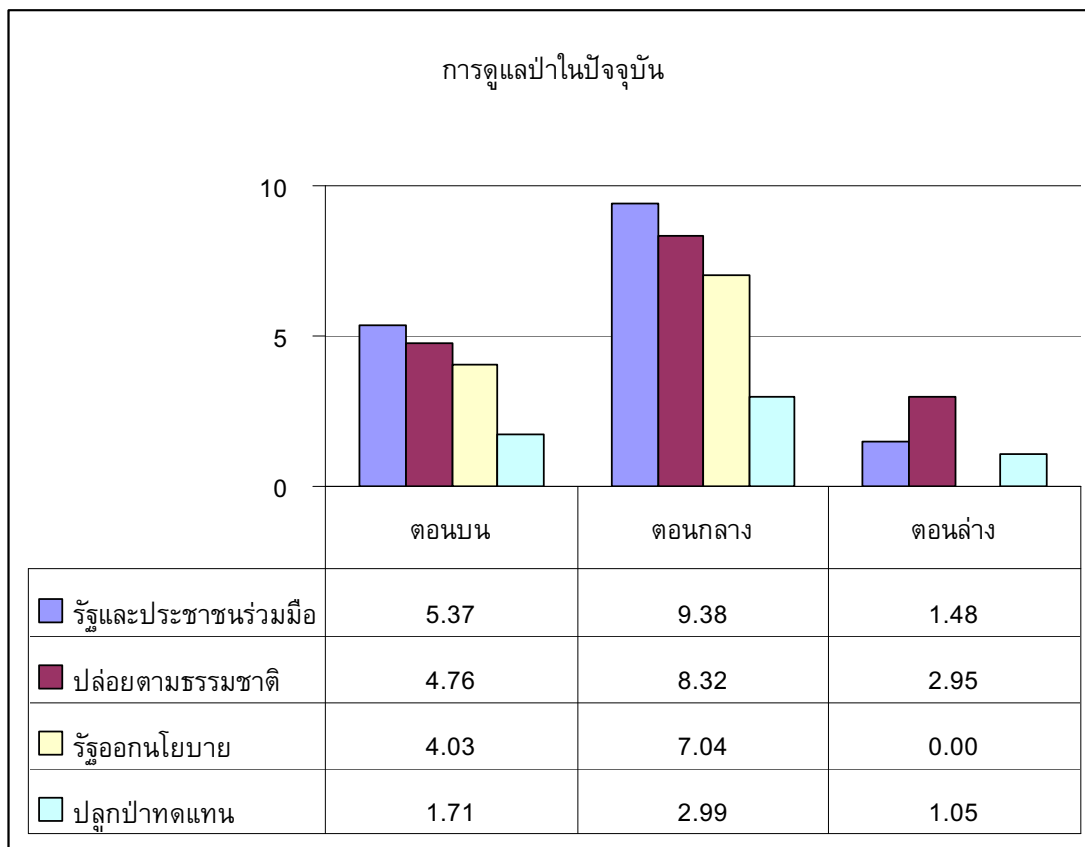
การดูแลป่าในอดีต ประชากรตัวอย่างทุกภูมินิเวศเห็นว่าการดูแลทรัพยากรป่ามักเป็นการปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ การปล่อยให้ไปตามธรรมชาติคือรูปแบบหนึ่งของการดูแลหรือ

อนุรักษ์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศในอดีต โดยประชากรตัวอย่างมีคำอธิบายอย่างหลากหลาย เช่น เพราะไม่มีธุรกิจตัดไม้ขาย เพราะป่าอุดมสมบูรณ์ เพราะไม่มีใครถือครอง เพราะสวนมีลักษณะเป็นป่าที่เรียกว่าป่ายาง สวนดุง เพราะชาวบ้านมักตัดต้นไม้เฉพาะที่ใช้และจำเป็น ขณะเดียวกัน การปล่อยไปตามธรรมชาติก็ก่อประโยชน์หลายประการ เช่น มีของป่า สัตว์ป่า พืชผัก ยาสมุนไพร ไม้สำหรับก่อสร้าง เป็นต้น

นอกจากนี้ การไม่ทำลายป่าและการอนุรักษ์ป่าก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ประชากรตัวอย่างให้ความสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับการปล่อยไปตามธรรมชาติ การไม่ทำลายป่าหรือตัดไม้เท่าที่ใช้ เท่าที่จำเป็น เป็นลักษณะหนึ่งของการทำป่ายางและสวนดุง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในอดีต วิถีดูแลป่าของชาวบ้านจึงมีความสอดคล้องกับรูปแบบของการประกอบอาชีพที่เน้นให้มีความเป็นธรรมชาติ ให้ระบบธรรมชาติจัดการตัวเอง ขณะเดียวกัน การควบคุมการใช้เขตป่า ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ประชากรตัวอย่างได้นำมาประกอบเข้าด้วยกันในเรื่องวิธีการดูแลรักษาป่าในอดีต ซึ่งแท้ที่จริงการควบคุมก็เป็นลักษณะหนึ่งของการอนุรักษ์ ซึ่งมีคำบอกเล่าว่า ชาวบ้านจะเชื่อฟังผู้อาวุโสที่ตนเคารพซึ่งได้ปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง ว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำ จึงทำให้พื้นที่ป่ามีการบุกรุกน้อย หากมีการจับจองที่ดินซึ่งเป็นป่าก็จะปล่อยให้อยู่อย่างรกร้าง ไม่มีการตัดทำลาย หากจะมีการใช้สอยเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยจะตัดเฉพาะไม้ที่โตอายุมาก จะไม่ตัดไม้ในช่วงต้นไม้ผลิบ เพราะเนื้ออ่อน หากนำมาแปรรูปไม้จะอยู่ไม่คงทน มอดจะกิน และบางเรื่องเล่าจะกล่าวถึงป่าว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครตัดไม้ทำลายป่าจะถูกลงโทษให้เป็นไปในทางร้ายๆ ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการอนุรักษ์หรือการควบคุมการใช้ในเขตป่าดังกล่าว

ภาพที่ 71 การดูแลป่าในอดีต

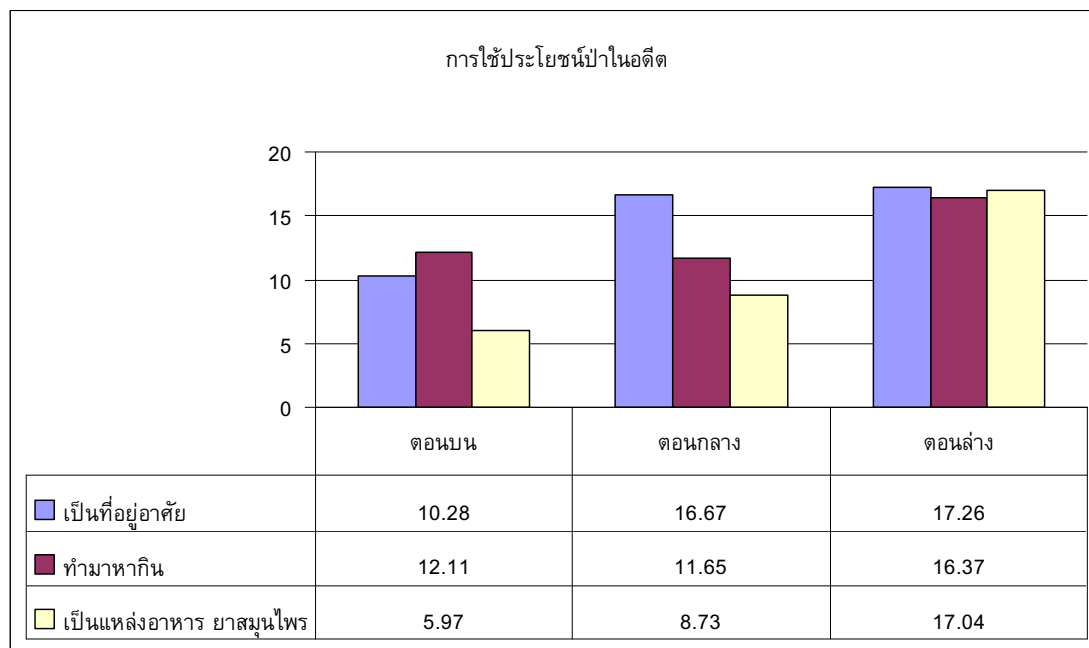

ภาพที่ 72 การดูแลป่าในปัจจุบัน

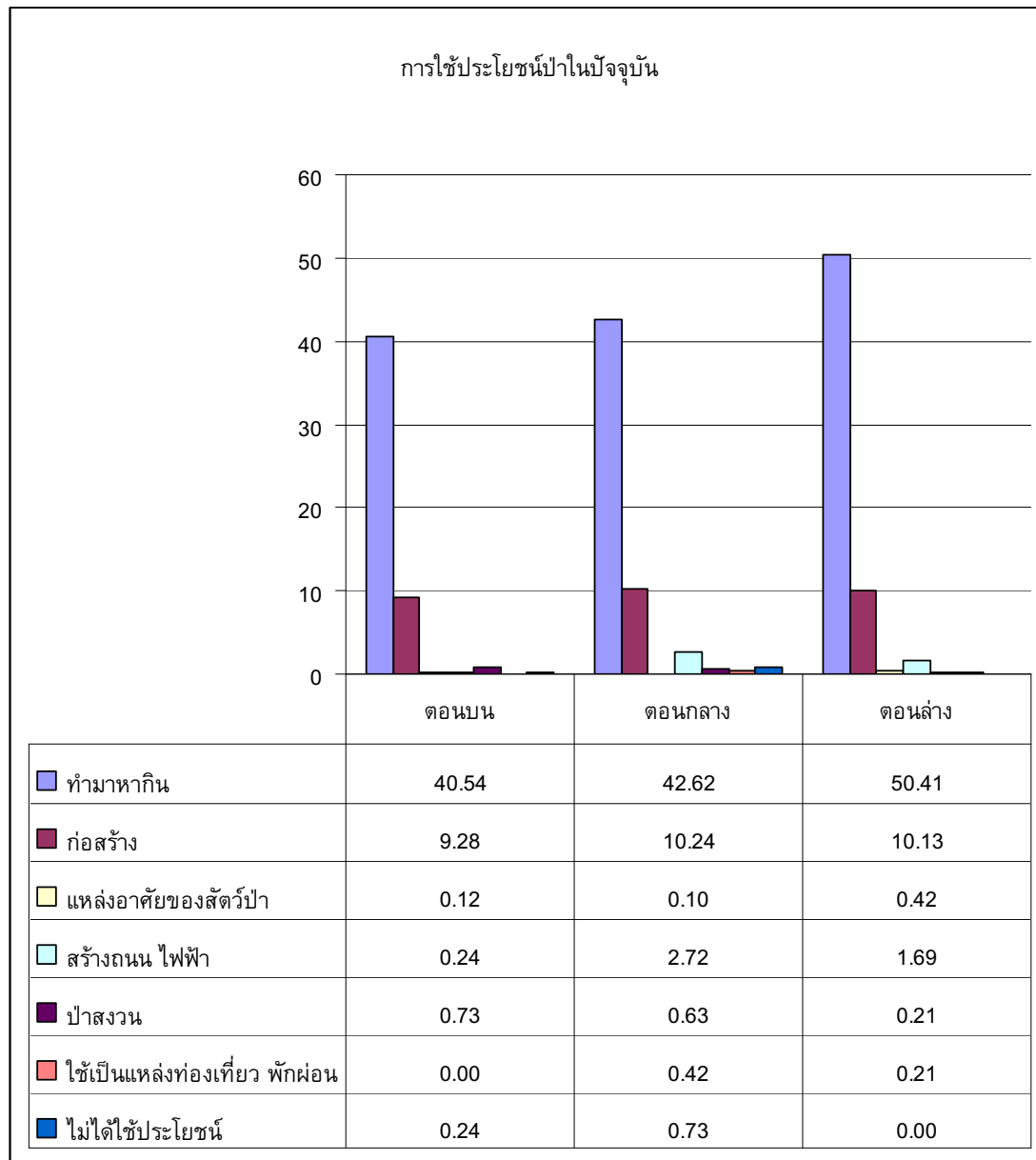
ส่วนการดูแลป่าในปัจจุบัน มีความเห็นว่าควรที่จะเป็นการดูแลโดยหน่วยงานรัฐ ร่วมมือกับประชาชนมากกว่าวิธีการเดิมที่เป็นการปล่อยไปตามธรรมชาติ เนื่องจากในปัจจุบัน ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำลายล้างผลาญ ทำให้ปริมาณลดลงอย่างมาก และภาครัฐได้เข้ามา จัดการทรัพยากรทุกประเภทโดยผ่านนโยบายหรือกฎหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมี ความจำเป็นมากที่จะทำให้การพัฒนา มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน วิธีการอีก อย่างหนึ่งที่เป็น การดูแลรักษาในภาวะการณ์ปัจจุบันก็คือ การปลูกป่าทดแทน ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไป ในทุกภูมิภาค แม้ยังมีปริมาณน้อยและในขอบเขตจำกัดก็ตาม การปลูกป่าทดแทนก็สะท้อนให้ เห็นเช่นกันว่า ในปัจจุบัน ทรัพยากรป่าไม้กำลังอยู่ในสถานการณ์น่ากังวล

สำหรับการใช้ประโยชน์ป่าในอดีต พบว่ามักใช้ประโยชน์ป่าโดยการตัดไม้มา สร้างที่อยู่อาศัย ขณะเดียวกันป่าก็เป็นที่ทำมาหากิน หรือประกอบอาชีพ เพราะเป็นแหล่งสร้าง รายได้และอาหาร เช่น ป่ามีพืชผักตามธรรมชาติจำนวนมาก มีพืช ไม้ ยาสมุนไพร สัตว์ และป่า ยังใช้เพื่อการเพาะปลูก ทำป่ายางพารา ทำสวนดง เป็นต้น ซึ่งมีเรื่องเล่าขานเกี่ยวกับป่ายาง สวนดง อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่กำลังเลือนหายไป เพราะในอดีต ป่ายาง สวนดง คือลักษณะของการปลูกพืชที่สอดคล้องกับภูมิโนที่ที่เป็นป่า

การมีป่ายางและสวนดงในอดีตรั้งสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการรักษาระบบป่าให้มีลักษณะเป็นธรรมชาติ

ภาพที่ 73 การใช้ประโยชน์ป่าในอดีต

ภาพที่ 74 การใช้ประโยชน์ป่าในปัจจุบัน

ส่วนการใช้ประโยชน์ป่าในปัจจุบันพบว่า ป่ายังคงเป็นที่ทำมาหากิน แต่มีลักษณะที่แตกต่างกับอดีต เพราะนอกจากการเข้าไปหาอาหารในป่าซึ่งมีจำนวนน้อยแล้ว ป่าไม่ใช่แหล่งสำคัญในการเข้าไปนำไม้มาใช้สร้างที่อยู่อาศัย และการทำมาหากินในที่นี้มักเป็นการบุกเบิกป่าโดยการตัดไม้เพื่อขายแล้วนำพื้นที่นั้นมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น สวนยางสงเคราะห์ สวนลองกอง สวนผลไม้ผสมผสาน ตลอดทั้งนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ป่าหลายพื้นที่

โดยเฉพาะปาพรุ และป่าเสื่อมโทรมทั้งหลายกำลังถูกบุกเบิกและถูกจัดสรรเพื่อให้ชาวบ้านปลูก ปาล์มน้ำมัน นอกจากนี้ ประชากรตัวอย่างยังเห็นว่าการทำมาหากินยังเกี่ยวข้องกับการล่าสัตว์ ค้าไม้ ข่ายพิน ทำไร่ จ้างจ้องให้รัฐออกเอกสารสิทธิ์ในอนาคต ดังนั้น การทำมาหากินดังกล่าว ข้างต้นจึงแตกต่างจากการทำมาหากินในอดีตเป็นอย่างมาก เพราะปัจจุบันการทำมาหากินมุ่ง เพื่อการค้าขายเป็นสำคัญ ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากป่านอกจากนี้ ยังมีการตัดไม้เพื่อสร้างบ้าน และประชากรตัวอย่างยังพอมองถึงได้ว่า ป่ายังคงเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า แต่ก็เป็น การมองเห็นที่น้อยมาก เพียงร้อยละ 0.12-0.42 ซึ่งสะท้อนให้เข้าใจได้ระดับหนึ่งว่า การคิดถึงป่าใน ปัจจุบันนั้น เป็นการมองในเชิงเศรษฐกิจ มิได้มองว่าเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ภาพของการทำ มาหากินในป่าจึงปรากฏชัดในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าการใช้ประโยชน์ในลักษณะอื่นๆ

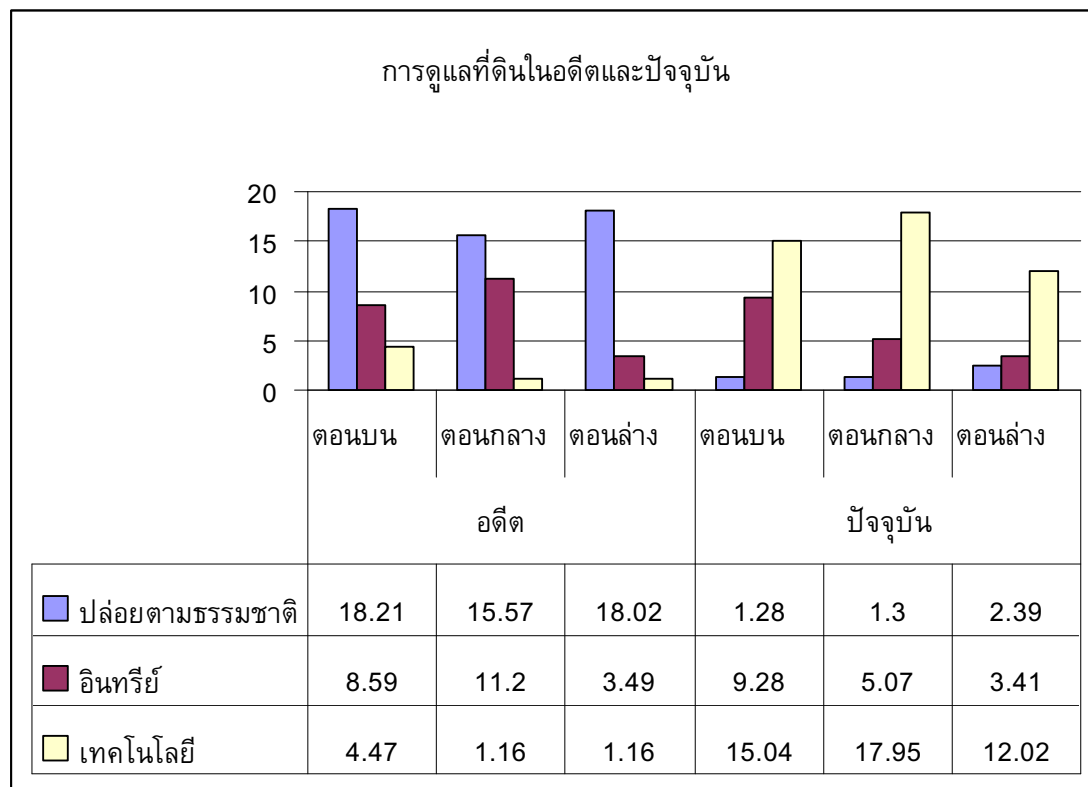
3.4.2) การดูแลและใช้ประโยชน์ที่ดินในอดีต-ปัจจุบัน

การดูแลและใช้ประโยชน์ที่ดินในอดีต ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 469 คน มีคำตอบ 590 ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 583 คน มี คำตอบ 777 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 293 คน มีคำตอบ 344 คำตอบ ส่วนการดูแลและใช้ประโยชน์จากที่ดินในปัจจุบัน ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบ แบบสอบถาม จำนวน 469 คน มีคำตอบ 625 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 583 คน มีคำ 769 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 293 คน มี คำตอบ 327 คำตอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างมองวิธีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ ที่ดินหลายอย่างเชื่อมโยงกัน จึงทำให้จำนวนคำตอบที่ได้มากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสามารถแบ่งคำตอบออกได้เป็น 6 กลุ่มคำตอบ ประกอบด้วย การดูแล มี 3 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ ไม่ได้ดูแล แบบอินทรีย์ อาศัยเทคโนโลยี และการใช้ประโยชน์ มี 3 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ ทำ มาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค

การดูแลที่ดินในอดีต ทุกภูมินิเวศเห็นว่าเป็นการปล่อยตามธรรมชาติ เพราะใน อดีตประมาณ 25 ปีที่ผ่านมา ป่ายังอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยสัตว์ป่าและพันธุ์พืชนานาชนิด เป็น แหล่งใช้ประโยชน์ของชุมชน ดินมีความร่วนซุย ปลูกไม้โดยไม่ใช้ปุ๋ย ไม่ต้องบำรุงดิน มีสัตว์ใน ดินมาก ต้นไม้ที่ปลูกจึงได้รับผลดี จึงไม่มีการดูแลหรือปล่อยไปตามธรรมชาติ ขณะเดียวกัน การ ทำมาหากินของคนในอดีตมุ่งผลิตเพื่อบริโภคในแต่ละปี ไม่ได้มุ่งเพื่อการค้ามากนัก การทำงาน หรือทำนาจึงไม่เน้นเพื่อป้อนตลาดมวลชน จึงทำให้ดินไม่เสื่อมคุณภาพ ซึ่งการไม่ดูแลหรือปล่อย ให้รกร้าง ก็ทำให้เกิดประโยชน์ได้โดยเข้าไปเก็บพืชผักตามธรรมชาติ ขณะเดียวกัน ประชากร จำนวนมากก็มีการดูแลด้วยวิธีการธรรมชาติ คือ ระบบอินทรีย์ซึ่งสัมพันธ์สอดคล้องกับลักษณะ การไม่ดูแลดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม มีพื้นที่จำนวนไม่น้อยที่ขาดการดูแลและถูกทิ้งร้าง โดยการปล่อย ให้เป็นไปตามธรรมชาติในลักษณะตามยถากรรม ส่วนมากเป็นพื้นที่ดินเสื่อมคุณภาพ พื้นที่นา เดิมซึ่งระบบชลประทานเริ่มมีปัญหา เพราะขาดน้ำ กลายเป็นผืนนาร้าง มองไม่เห็นประโยชน์

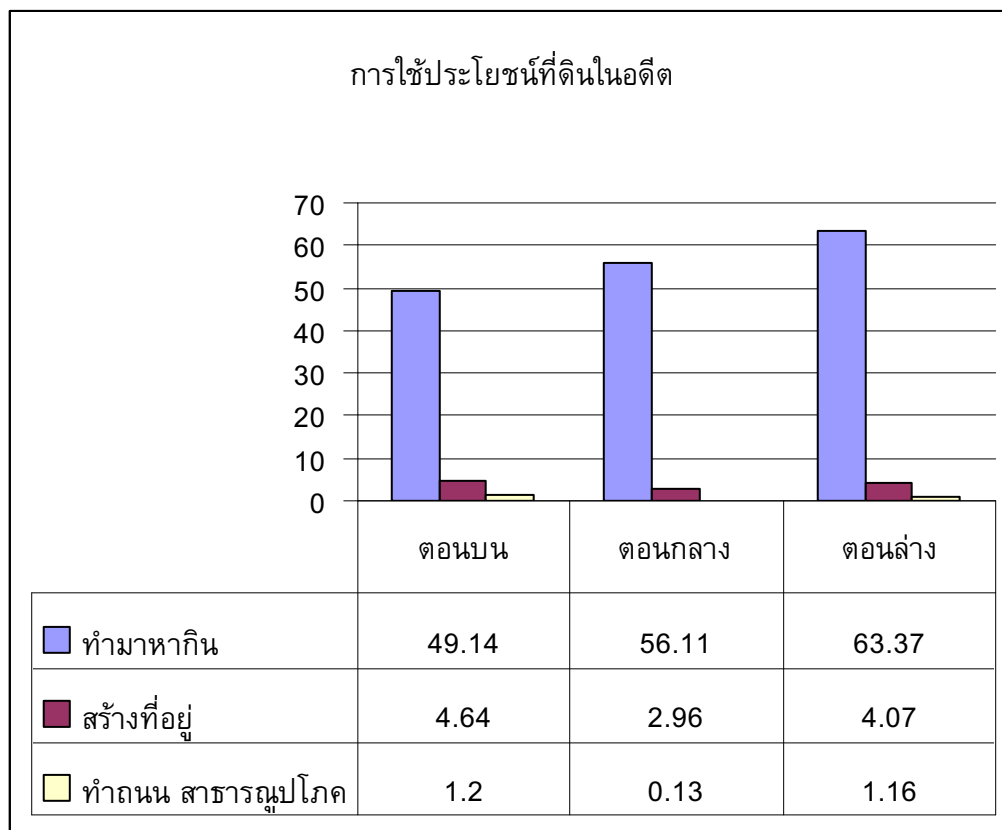
และไม่สามารถจัดการปัญหาดังกล่าวได้ดี จึงปล่อยให้กลายเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ขณะเดียวกัน ยังมีประชาชนส่วนหนึ่งที่ไม่ดูแล เพราะเห็นว่าตนเองขาดความรู้และไม่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาดิน ซึ่งแท้ที่จริงสาเหตุปัจจัยดังกล่าวน่าจะมีนัยสัมพันธ์กับพื้นที่นาร้างอย่างสำคัญ ทั้งนี้ ปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 20 ปีแล้ว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรที่ดินได้สะสมปัญหาอย่างยาวนานที่รอคอยการแก้ไข

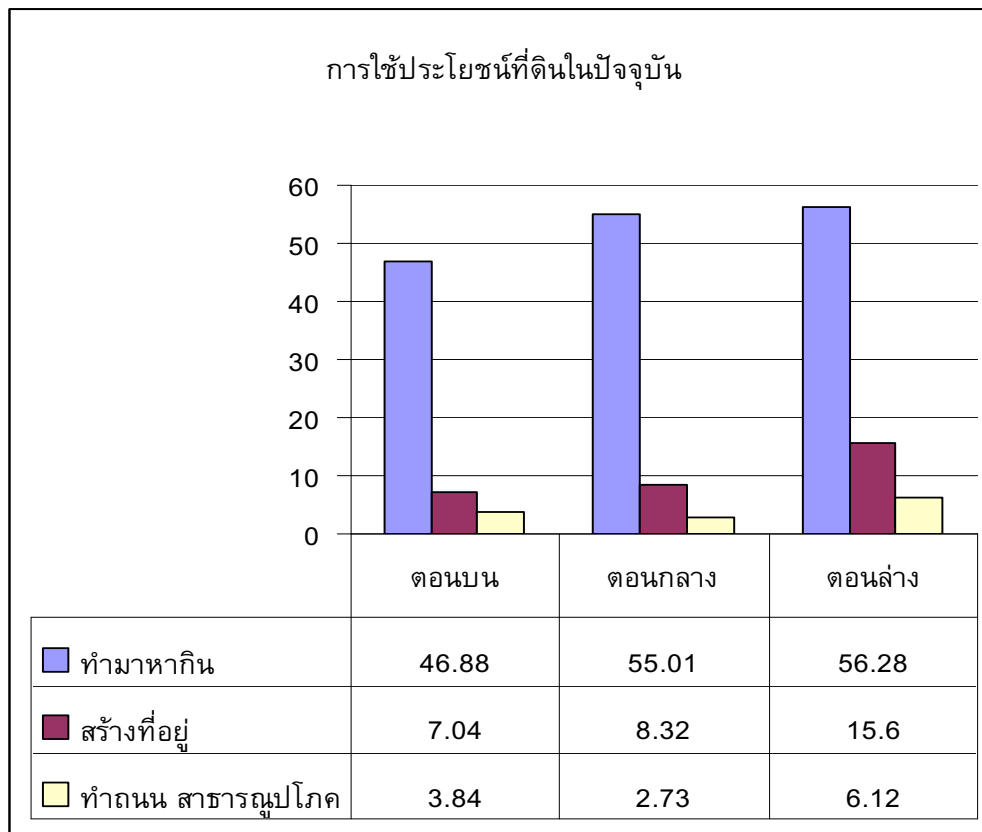
ภาพที่ 75 การดูแลที่ดินในอดีตและปัจจุบัน

ส่วนการดูแลที่ดินในปัจจุบันพบว่า มีลักษณะตรงกันข้ามกันอย่างสิ้นเชิง จากอดีตที่เดิมเป็นการปล่อยตามธรรมชาติเพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องบำรุงรักษานัก แต่ปัจจุบัน การดูแลที่ดินมักอาศัยเทคโนโลยีต่างๆ โดยเฉพาะปุ๋ยเคมีจำนวนมาก ซึ่งทำให้ประชากรส่วนหนึ่งที่เกิดความรู้ความเข้าใจต่อปัญหาดินเสื่อม และต้นทุนที่สูงได้หันมาดูแลรักษาดินด้วยการฟื้นฟูดินแบบอินทรีย์ เช่น ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ เศษใบไม้ การปลูกพืชหมุนเวียน การปลูกหญ้าแฝก รักษาหน้าดิน ปลูกพืชคลุมดิน เป็นต้น ส่วนการไม่ได้ดูแลหรือปล่อยไปตามธรรมชาติอย่างอดีตนั้นเริ่มมีจำนวนน้อย ปัจจุบันเป็นการไม่ดูแลที่ปล่อยปละเลยเพราะมองไม่เห็นค่ากับการดูแลรักษา เพราะดินเสื่อมคุณภาพมาก กลายเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่าสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานดังกล่าวมาข้างต้น สาเหตุปัจจัยเหล่านี้ก็น่าจะมีนัยสัมพันธ์กันระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับการนำไปสู่การไม่ดูแล ที่น่าจะทำการศึกษาให้ชัดเจนได้ต่อไป

สำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินในอดีต มักใช้เป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก คิดเป็นร้อยละ 49.14-63.37 และใช้เป็นที่อยู่อาศัยเพียงร้อยละ 2.96-4.64 ส่วนที่ใช้สำหรับสาธารณูปโภค คิดเป็นร้อยละ 0.13-1.2 แสดงให้เห็นว่า ที่ดินมีความสำคัญกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพราะดินคือปัจจัยสำคัญต่อการประกอบอาชีพในสังคมเกษตรกรรม ประกอบด้วยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทั้งที่เป็นที่ทำกินร่วมกันและเอกสิทธิ์ส่วนบุคคล

ภาพที่ 76 การใช้ประโยชน์ที่ดินในอดีต

ภาพที่ 77 การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน

ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันพบว่า ที่ดินยังคงเป็นที่ทำมาหากินหลัก แต่ลักษณะการใช้ที่ดินแตกต่างกันออกไป เนื่องจากการเกษตรในปัจจุบันเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่มุ่งผลิตเพื่อขาย การใช้ที่ดินจึงเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพดินดังกล่าวมาข้างต้น ส่วนการใช้ประโยชน์ลำดับรองลงมาได้แก่เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ขณะที่การใช้ที่ดินเพื่อสาธารณูปโภคก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวน่าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ที่เมื่อการพัฒนาแบบทันสมัยเข้ามาก็ทำให้ระบบความคิดระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการแบบทันสมัย

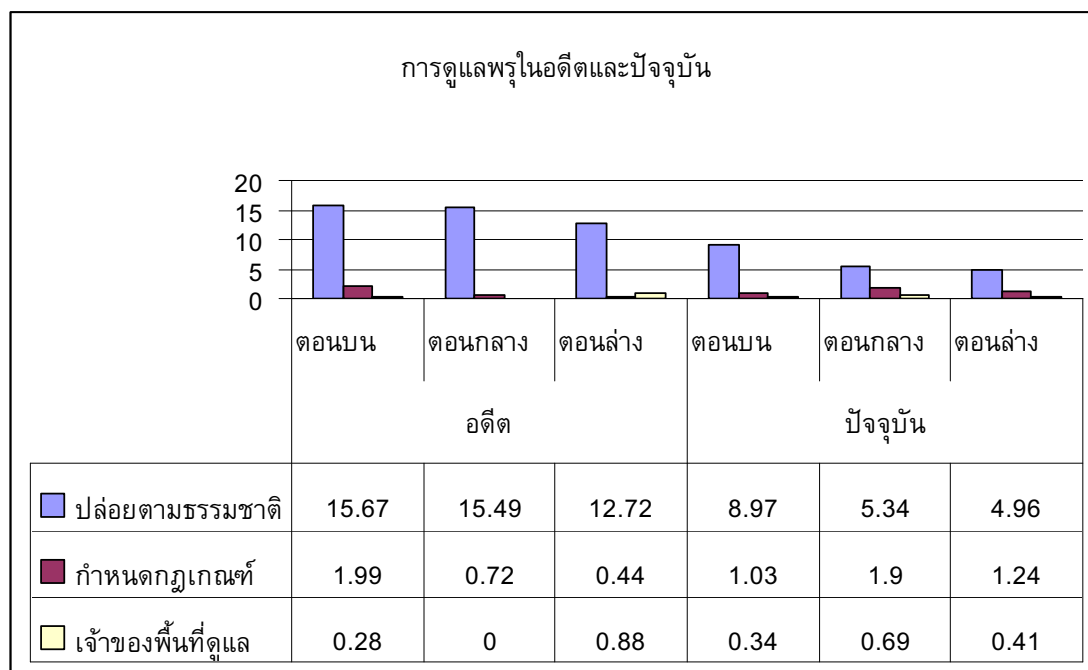
3.4.3) การดูแลและใช้ประโยชน์พรุในอดีต-ปัจจุบัน

การดูแลและใช้ประโยชน์พรุในอดีต ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 253 คน มีคำตอบ 351 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 475 คน มีคำตอบ 697 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 174 คน มีคำตอบ 228 คำตอบ ส่วนการดูแลและใช้ประโยชน์จากที่ดินในปัจจุบัน ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 253 คน มีคำตอบ 322 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 475 คน มีคำตอบ 580 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 174 คน มีคำตอบ 242 คำตอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวิธีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์พรุหลายอย่างมีความเชื่อมโยงกัน จึงทำให้จำนวนคำตอบที่ได้มากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสามารถ

แบ่งคำตอบออกได้เป็น 12 กลุ่มคำตอบ ประกอบด้วย การดูแล มี 3 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ ปล่อยตามธรรมชาติ กำหนดกฎเกณฑ์ เจ้าของพื้นที่ดูแล และการใช้ประโยชน์ มี 9 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ การพัฒนา การเพาะปลูก การประมงน้ำจืด เลี้ยงสัตว์ ที่อยู่อาศัย นาทุ่ง หางของป่า แหล่งพักผ่อน และเก็บกักน้ำ

การดูแลพรวุในอดีต-ปัจจุบัน ทุกภูมิโนเวศเห็นว่าการดูแลพรวุควรปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ เนื่องจากชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับพรวุเข้าใจเป็นอย่างดีว่า การปล่อยให้ไปตามธรรมชาติจะทำให้ปลานานาชนิดมาอาศัย บางพื้นที่จะมีต้นไม้ต้นหญ้าขึ้นรก เป็นที่ขึ้นชอบของสัตว์น้ำ และเมื่อถึงฤดูแล้งก็สามารถจับปลาหรือสัตว์น้ำอื่นๆ ได้จำนวนมาก บางคนมีบ่อตกปลาหรือหลุมโจร ซึ่งมีลักษณะเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก จัดเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่อยู่ในพรวุ เมื่อถึงช่วงเวลาที่น้ำลดจนถึงระดับที่มีน้ำเหลืออยู่เฉพาะในบ่อหรือในหนองปลาส่วนหนึ่งที่หนีตามน้ำไม่ทันหรือคุ้นเคยกับการอยู่ในบ่อหรือหนองแห่งนั้นก็ยังคงอยู่ ทำให้ชาวบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก นอกจากนี้ ยังมีสัตว์ประเภทอื่นๆ อีก เช่น กุ้ง หอย นก นานาชนิดที่ชอบอยู่ในพื้นที่พรวุที่มีความเป็นธรรมชาติในลักษณะป่าพรวุ ขณะเดียวกัน ในพรวุเมื่อถึงฤดูแล้ง ก็จะมีหญ้าขึ้นเป็นที่ขึ้นชอบของวัว ควาย ดังนั้น การปล่อยให้ไปตามธรรมชาติจึงเป็นการดูแลทรัพยากรพรวุของชาวบ้านในอดีต โดยไม่ต้องเสียงบประมาณแต่อย่างใดก็สามารถที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขและอุดมสมบูรณ์

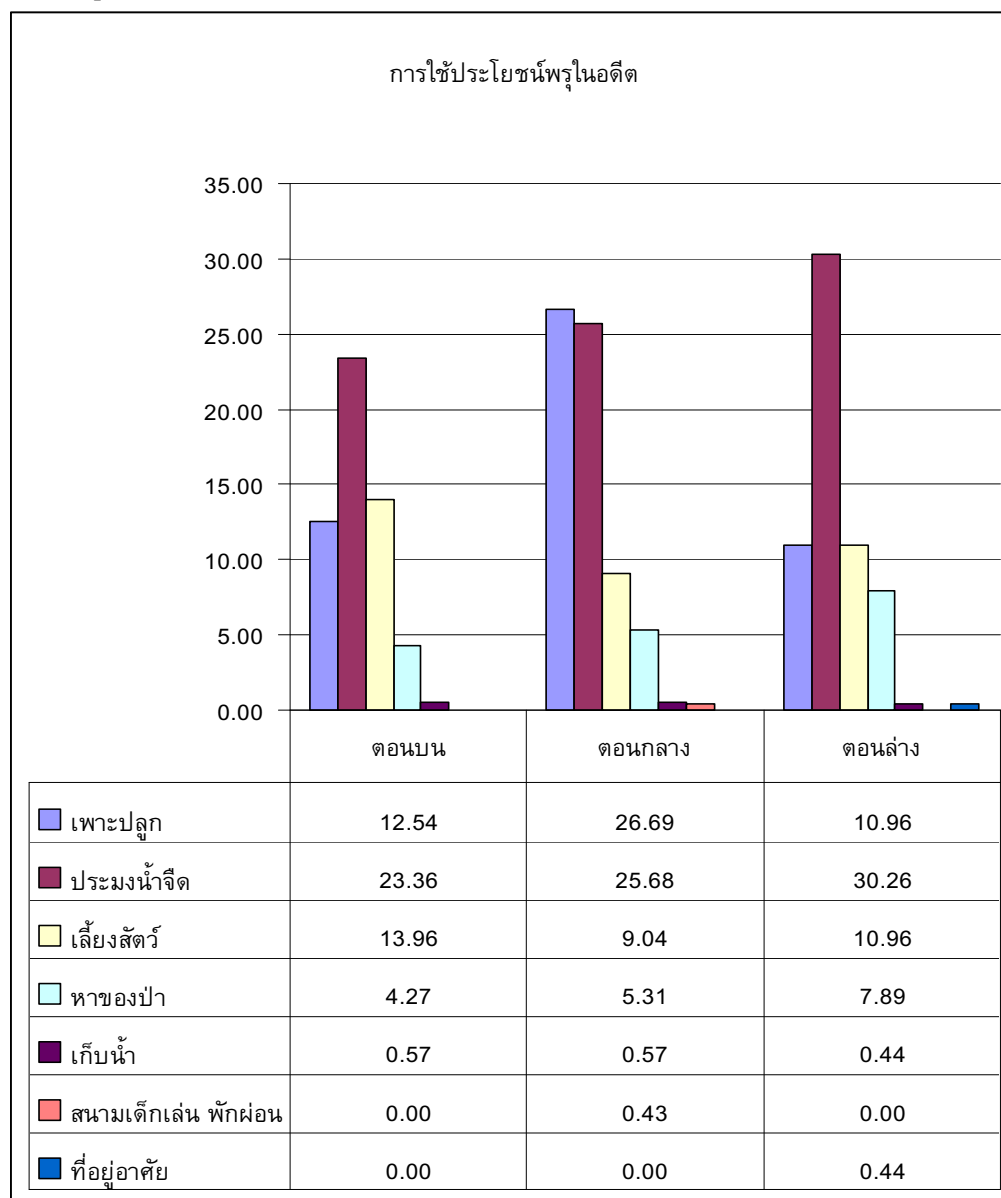
นอกจากนี้ ประชากรส่วนหนึ่งยังเห็นว่าวิธีการดูแลพรวุควรมีกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ในพรวุ และมีการดูแลของเจ้าของพื้นที่ เพื่อเป็นการควบคุมและสอดส่องดูแลไม่ให้มีการใช้ประโยชน์จากพรวุแบบทำลาย เช่น ใช้น้ำเปื้อนปลา ขโมยปลาในกระชังของคนอื่น ตัดไม้เกินความจำเป็น

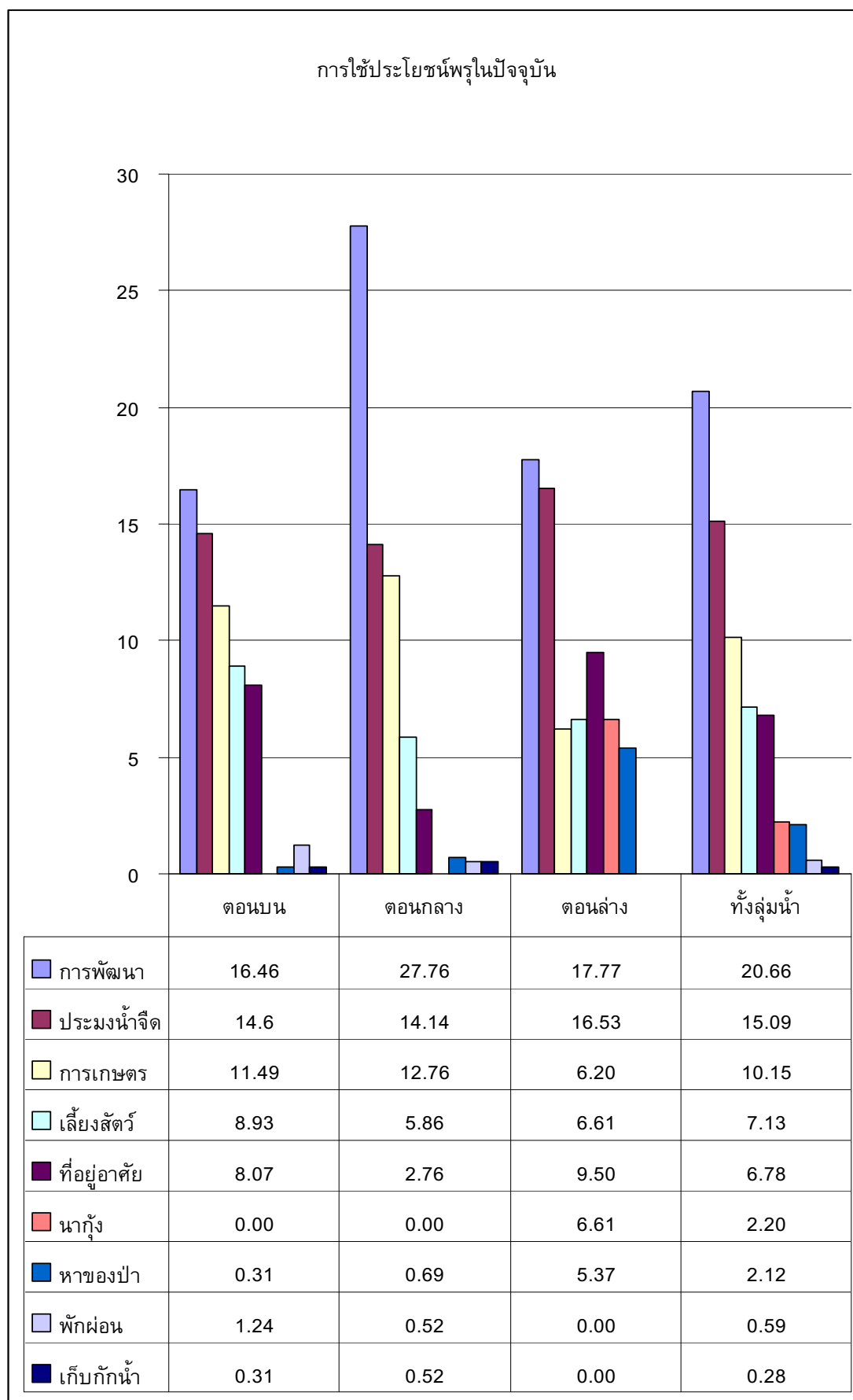
ภาพที่ 78 การดูแลพรวุในอดีตและปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในปัจจุบัน สภาพพหุชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพเช่นอดีต บางพื้นที่มีน้ำขังระดับสูงตลอดทั้งปี จนพื้นที่ที่เคยไหล เป็นเนินดินให้เหินยามน้ำลดก็ไม่เคยปรากฏให้เห็นเป็นระยะเวลานานหลายทศวรรษ จนทำให้ ระบบพหุชาติความสมดุล แม้วิธีการดูแลพหุของประชากรตัวอย่างจะให้ความสำคัญกับการปล่อย ไปตามธรรมชาติ แต่ก็เห็นสัดส่วนจากอดีต-ปัจจุบันได้ว่ามีแนวโน้มลดลงต่อเนื่องอย่างเห็นได้ ชัด จึงเป็นไปได้ที่ว่า การดูแลพหุแบบปล่อยตามธรรมชาติจะค่อยๆเลือนหาย ซึ่งมีความสัมพันธ์ กับการใช้ประโยชน์พหุในยุคปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญมากดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

สำหรับการใช้ประโยชน์พหุในอดีตนั้น ส่วนมากมักเป็นการใช้ประโยชน์ทางการ ประมงน้ำจืด ร้อยละ 23.36-30.26 การเพาะปลูก ร้อยละ 12.54-26.69 การเลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 9.04-13.96 หาของป่า ร้อยละ 4.27-7.89 ส่วนใช้ประโยชน์สำหรับกักเก็บน้ำ สถานที่พักผ่อน และที่อยู่อาศัย มีเพียงร้อยละ 0.00-0.57

ภาพที่ 79 การใช้ประโยชน์พหุในอดีต

ภาพที่ 80 การใช้ประโยชน์พรุในปัจจุบัน

ส่วนการใช้ประโยชน์พรุในปัจจุบัน มีความเห็นว่า มีการใช้ประโยชน์จากพรุมากขึ้น ซึ่งนอกจากการใช้ประโยชน์เหมือนในอดีต เช่น การประมงน้ำจืด การเกษตร เลี้ยงสัตว์ ที่อยู่อาศัย หาของป่า กักเก็บน้ำ ดังกล่าวแล้ว ยังมีการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นสูงสุดทุกภูมิโนเวศและน่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งก็คือ พรุกลายเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของโครงการพัฒนาต่างๆ กล่าวคือ พรุกลายเป็นพื้นที่พัฒนาของรัฐ ซึ่งเข้ามาแทนที่รูปแบบการดูแลในอดีตที่เป็นการดูแลแบบปล่อยไปตามธรรมชาติดังกล่าวมาแล้ว โดยรัฐมักมีโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น การขุดสระ ขุดทางน้ำ ทำคันดินกั้นน้ำ ทำสะพาน ทำถนน ขุดลอก เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เข้าไปแทนที่วิธีการดูแลรักษาแบบตามธรรมชาติดังกล่าว จึงส่งผลให้การดูแลแบบชาวบ้านที่เป็นแบบธรรมชาติลดลงอย่างต่อเนื่อง และแทนที่ด้วยการดูแลจัดการแบบสมัยใหม่ ผ่านโครงการพัฒนาแบบทันสมัย โดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับเปลี่ยนตามแผนการพัฒนาที่กำลังทยอยเข้ามาอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลกระทบต่อพรุอย่างกว้างขวาง จนพรุบางพรุมีสภาพเสื่อมโทรมมาก เช่น พรุบาเจาะ พรุโต๊ะแนแวน พรุลานควาย ซึ่งในอดีตเป็นแหล่งทำมาหากินสำคัญของชาวบ้าน แต่เมื่อได้มีการใช้ประโยชน์จากโครงการพัฒนาจำนวนมาก ทรัพยากรภายในพรุจึงลดลงและเสื่อมโทรม ประชากรตัวอย่างมีทัศนคติอย่างหลากหลายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พรุของโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น การขุดลอกทำให้น้ำแห้ง การทำถนน ทำให้ขวางทางน้ำ ทำนาไม่ได้ กลายเป็นนาร้าง การมีประตูกัน มีคันดินกั้นน้ำ ทำให้ต้นไม้ตาย บ่อตักปลาไม่มีเนื่องจากการทับถมของดิน การขุดคูยกทรงเพื่อปลูกปาล์มน้ำมันและยางพารา ทำให้ดินแห้ง ระบบนิเวศเสียสมดุล ทำให้ปลา วัว ควายลดน้อย การขุดลอกคูคลอง ทำสระน้ำ ทำให้ป่าถูกทำลาย การขุดบ่อเลี้ยงปลากลายเป็นประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น เหล่านี้คือที่มาการใช้ประโยชน์ของการพัฒนา นอกจากนี้ ในภูมิโนเวศตอนล่างเริ่มมีการทำนาในที่พรุ ร้อยละ 6.61 มากกว่าการทำเกษตรซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมที่มีเพียงร้อยละ 6.20 จึงเป็นปรากฏการณ์ที่ควรนำมาคิดทบทวนถึงแนวทางการพัฒนาให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนกันไป

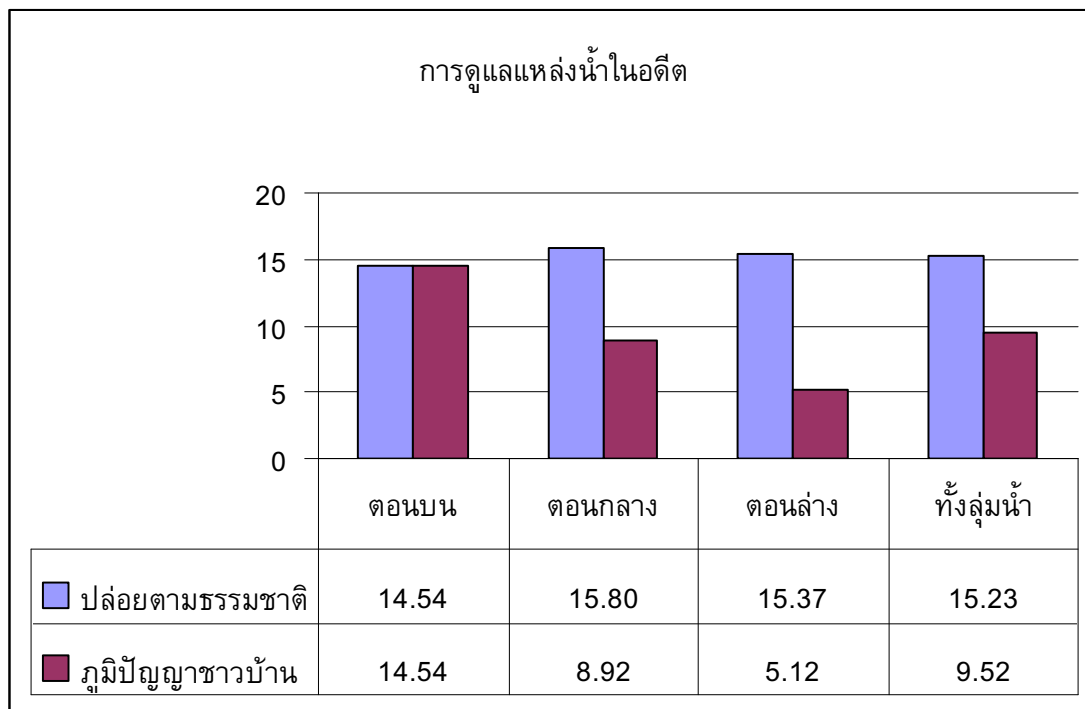
3.4.4) การดูแลและใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในอดีต-ปัจจุบัน

การดูแลและใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในอดีต ภูมิโนเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 492 คน มีคำตอบ 681 คำตอบ ภูมิโนเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 575 คน มีคำตอบ 785 คำตอบ ภูมิโนเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 174 คน มีคำตอบ 228 คำตอบ ส่วนการดูแลและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในปัจจุบัน ภูมิโนเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 493 คน มีคำตอบ 615 คำตอบ ภูมิโนเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 575 คน มีคำตอบ 700 คำตอบ ภูมิโนเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 272 คน มีคำตอบ 344 คำตอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างมองวิธีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์แหล่งน้ำหลายอย่างเชื่อมโยงกัน จึงทำให้จำนวนคำตอบที่ได้มากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสามารถแบ่งคำตอบออกได้เป็น 10 กลุ่มคำตอบ

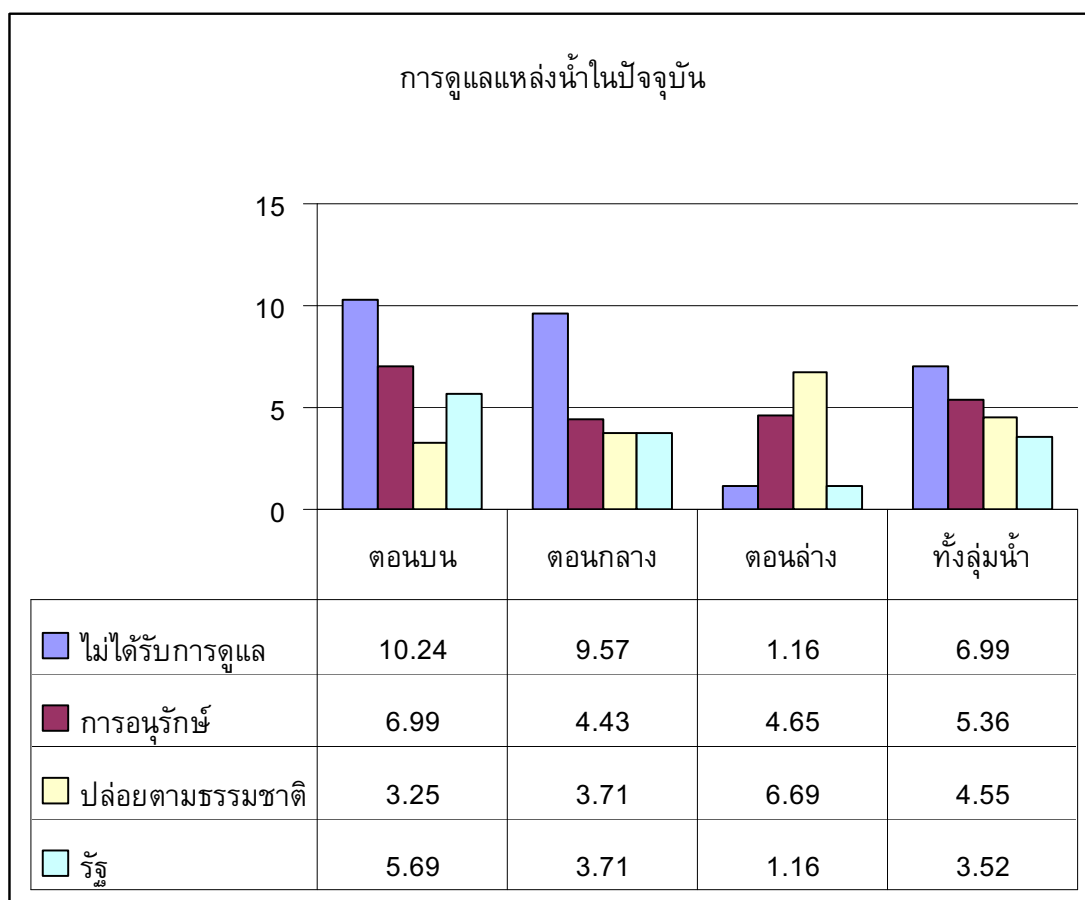
ประกอบด้วยการดูแล 3 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ ปล่อยตามธรรมชาติ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใช้น้ำอย่างประหยัด และการใช้ประโยชน์ 7 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ ชลประทาน การเกษตร แหล่งอาหาร/การประมง การบริโภค การเดินทาง แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ความบันเทิง

การดูแลแหล่งน้ำในอดีต ประชากรตัวอย่างทุกภูมิภาคเห็นว่าการดูแลแหล่งน้ำมักเป็นการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติมากที่สุด ขณะเดียวกันก็มีการอนุรักษ์ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านซึ่งมีความผูกพันกับแหล่งน้ำลำธารจะถือว่าแหล่งน้ำเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เนื่องจากใช้ประกอบอาชีพ อุปโภคบริโภค จึงมีการปลูกจิตสำนึกจากผู้สูงอายุว่าให้ใช้น้ำอย่างประหยัด ไม่ให้ทิ้งขยะหรือของเน่าเสียลงแม่น้ำ ซึ่งเป็นความรับผิดชอบของทุกคนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ผู้สูงอายุในอดีตจึงห้ามไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่าโดยเฉพาะป่าต้นน้ำ ห้ามตัดต้นไม้บริเวณริมลำธารสายน้ำไหล หากเป็นแหล่งน้ำที่ไหลลงผ่านที่นา ทุกคนจะช่วยกันดูแลไม่ให้ดินขึ้นหรือมีวัชพืชปกคลุม และจะขุดลอกตามพื้นที่ของตนเองอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สายน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ลำคลองในหมู่บ้านก็มีสัตว์น้ำอาศัย และสามารถขยายพันธุ์ได้อย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลทรัพยากรน้ำจึงมีลักษณะเชื่อมโยงกันเหมือนเครือข่าย เช่น ภูมินิเวศตอนบน มีการทำเหมืองแร่ และเคยมีการปล่อยสารเคมีลงสู่แม่น้ำ ชาวบ้านจึงได้ทำการปิดเหมืองเพื่อป้องกันไม่ให้มีสารเคมีไหลลงสู่แม่น้ำ เพราะจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ต้นน้ำ แต่จะกระทบต่อภูมินิเวศโดยรวมด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านภูมินิเวศตอนบนที่มีจิตสำนึกส่วนหนึ่งจะไม่ตัดไม้บริเวณริมลำธารหรือสายน้ำ โดยพยายามรักษาป่าบางส่วนเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำแห้งเร็วและรักษาบรรดาสัตว์น้ำต่าง ๆ ชาวบ้านภูมินิเวศตอนกลาง เช่น บริเวณพื้นที่อำเภอรามัน ภูมินิเวศตอนล่าง เช่น อำเภอปะนาเระ อำเภอไม้แก่น อำเภอสายบุรี ที่อาศัยบริเวณริมตลิ่งและมีประสบการณ์ตลิ่งพัง จะเข้าใจว่าต้นไม้สามารถรักษาการกัดเซาะของกระแสน้ำได้ จึงเก็บต้นไม้เหล่านั้นไว้เพื่อป้องกันตลิ่งพัง และยังมีการปลูกพืชหรือต้นไม้ป้องกันกาการกัดเซาะตลิ่ง เช่น ต้นไผ่ ต้นจาก ต้นสาคร และปล่อยไว้ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ตลอดทั้งมีการช่วยกันดูแลปรับปรุงต้นสาครด้วยการตัดแต่งกิ่งใบที่ตายออก เพื่อให้น้ำไหลได้สะดวก สำหรับชาวบ้านในพื้นที่ทำนา เมื่อถึงฤดูการทำนา จะมีการจัดการด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อให้น้ำเข้าที่นาอย่างทั่วถึง โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้น้ำไหลตลอดปี สำหรับใช้อุปโภคและบริโภค

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้ว ประชากรตัวอย่างเห็นว่า การดูแลแหล่งน้ำในอดีตมักเป็นการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติในสัดส่วนสูงสุด ผนวกกับการอนุรักษ์ด้วยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวมา

ภาพที่ 81 การดูแลแหล่งน้ำในอดีต

ภาพที่ 82 การดูแลแหล่งน้ำในปัจจุบัน

สำหรับการดูแลแหล่งน้ำในปัจจุบัน มีความเห็นสรุปได้ว่า แหล่งน้ำไม่ได้รับการดูแลในลักษณะปล่อยปละละเลย เห็นแก่ตัว และทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น ปล่อยสารเคมีจากการเกษตร การรुक้าแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การดูดทราย การทิ้งขยะ การปล่อยน้ำเสียจากโรงงาน การจับปลาแบบทำลายล้างด้วยยาเบื่อ การใช้ไฟฟ้าช็อต โดยมุ่งให้ได้ปริมาณมากเพื่อค้าขาย ส่งผลให้น้ำสกปรก มีสีขุ่น และทำให้น้ำบางพื้นที่ตื้นเขิน มีการถมดินสร้างบ้านให้สูง จึงทำให้น้ำท่วมขังในพื้นที่ที่ต่ำกว่า นอกจากนี้ การปล่อยปละละเลยหรือไม่ดูแลยังส่งผลให้แหล่งน้ำเปลี่ยนทิศทางเนื่องจากการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพนิเวศ จึงทำให้ระบบน้ำมีความแปรปรวน ส่งผลต่อพืชสวนไร่นาของชาวบ้าน

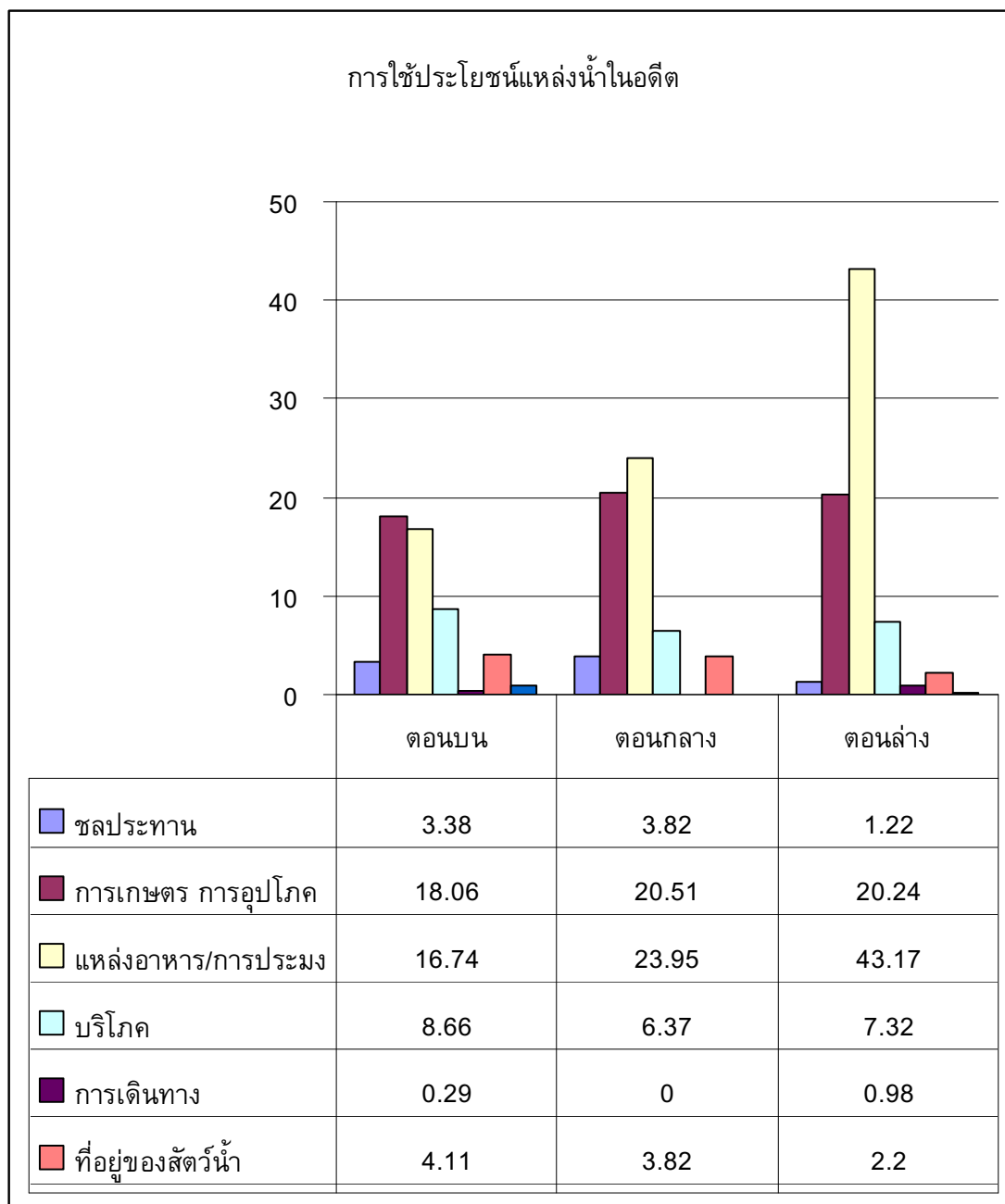
ขณะเดียวกัน การดูแลด้วยขบวนการอนุรักษ์ก็ยังคงมีอยู่ แต่ก็อยู่ในระดับที่รองลงมา ซึ่งเป็นระดับที่น่ากังวล การดูแลด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งน้ำมักเป็นเรื่องการฟื้นฟู อนุรักษ์ สร้างจิตสำนึกในการรักษาธรรมชาติ ไม่ใช่สารเคมี โดยเฉพาะบริเวณใกล้แหล่งน้ำไม่ทิ้งขยะ สร้างความสกปรกในแหล่งน้ำ ไม่ตัดต้นไม้ริมตลิ่ง ส่วนการปล่อยไปตามธรรมชาตินั้นในปัจจุบัน มีลักษณะของการไม่สนใจต่อคุณภาพน้ำที่เกิดขึ้น เพราะชาวบ้านมีน้ำประปาใช้ การที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำจึงไม่สนใจเรื่องคุณภาพน้ำว่าจะใช้ได้หรือไม่ จึงส่งผลให้มีการปล่อยปละละเลยในเรื่องการดูแลความสะอาดในแม่น้ำลำคลอง การใช้น้ำในแม่น้ำจึงใช้เพียงการอุปโภค ซึ่งคุณภาพน้ำยังอยู่ในระดับที่ใช้เพื่อการเกษตรได้ อย่างไรก็ตาม การปล่อยปละละเลยแบบขาดจิตสำนึกในปัจจุบันนี้นับว่าอยู่ในระดับที่น่ากังวล

นอกจากนี้ ยังมีความเห็นว่า การดูแลรักษาแหล่งน้ำควรให้ภาครัฐเข้ามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาในฐานะผู้สนับสนุน โดยส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพราะในปัจจุบันพบว่าการพัฒนาต่างๆ ที่ดำเนินการไปแล้วได้สร้างปัญหาให้แก่ชาวบ้านหลายประการ เช่น การทำประตูน้ำแต่ไม่ได้ผล เพราะสถานที่ที่ตั้งของตัวประตูน้ำไม่เหมาะสม การขุดลอกคลองที่ไม่เหมาะสม ทำให้พื้นที่ที่มีน้ำกลับแห้ง การขุดลอกทำชลประทานและน้ำประปา แต่น้ำประปาก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ การสร้างท่อนบ ทำให้การทำนาช่วงแรก ๆ ดีขึ้น แต่เมื่อน้ำท่วม น้ำก็จะท่วมที่นาของชาวบ้าน พอหลังจากน้ำท่วมพื้นที่ก็แห้งแล้ง การสร้างประตูน้ำ แรก ๆ ก็ดี น้ำพอใช้ต่อมามีการขุดลอกคูน้ำหลายสาย ทำให้น้ำไม่พอ การสร้างท่อนบจากภาครัฐไม่ได้ประสิทธิภาพ ทำให้สถานที่สร้างมีชาวบ้านบางคนไม่เห็นด้วย จึงเกิดความขัดแย้ง การทำชลประทานบางแห่ง เมื่อได้ขุดลำธารให้กว้างขึ้น พอถึงฤดูแล้งน้ำก็แห้ง การสร้างท่อนบคอนกรีต ต่อมาชำรุดไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาซ่อมแซม ทำให้น้ำไม่เข้านา ต้องอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว ตัวอย่างในพื้นที่บ้านดาโต๊ะ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี มีปัญหาคานบกั้นน้ำที่ชลประทานสร้าง ถูกน้ำกัดเซาะจนขาดไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ ทำให้ไม่มีน้ำเพียงพอในการทำนา ทางชลประทานเสนอจะซ่อมท่อนบ แต่ต้องขุดลอกคลองให้กว้างและทำถนนเลียบคลอง ซึ่งต้องเสียพื้นที่มาก ชาวบ้านจึงคัดค้านไม่ให้ทำ

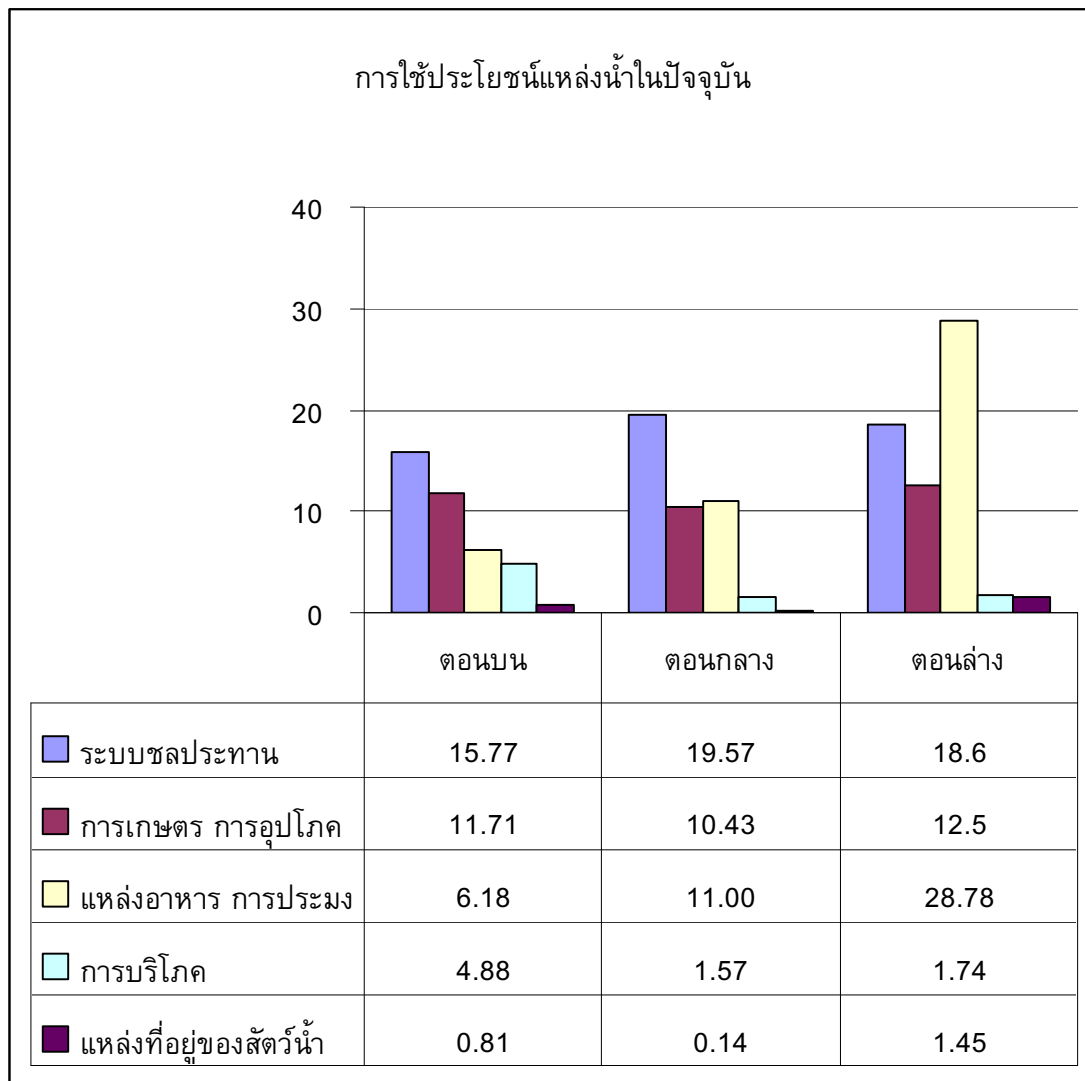
อย่างไรก็ตาม การดูแลแหล่งน้ำในปัจจุบันยังอยู่ในสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง เพราะมีการปล่อยปละละเลยมากที่สุด ขณะที่การปล่อยไปตามธรรมชาติในปัจจุบันก็มีลักษณะ

การปล่อยปลาละเลยด้วย ขณะที่การดูแลของรัฐก็กลับสร้างปัญหาและเกิดความขัดแย้งในพื้นที่ ส่วนการอนุรักษ์ก็อยู่ในสภาพที่ยังทำได้ไม่กว้างขวางมากนัก การอนุรักษ์พันธุ์พืชจึงยังคงเป็นงานหนักเพื่อที่จะรักษาระบบนิเวศลุ่มน้ำสายบุรีให้มีความสมดุลยั่งยืน

สำหรับการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในอดีต ประชากรตัวอย่างเห็นว่ามักเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร การอุปโภค แหล่งอาหาร และการประมง คิดเป็นร้อยละ 16.74-43.17 และมีการใช้แหล่งน้ำเพื่อการบริโภค ร้อยละ 6.37-8.66 นอกนั้นแหล่งน้ำเป็นประโยชน์สำหรับการชลประทาน การเดินทาง และแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการใช้ประโยชน์ในแต่ละด้านล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งสิ้น โดยสามารถสรุปได้ว่าในอดีต แหล่งน้ำคือวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ภาพที่ 83 การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในอดีต

ภาพที่ 84 การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในปัจจุบัน

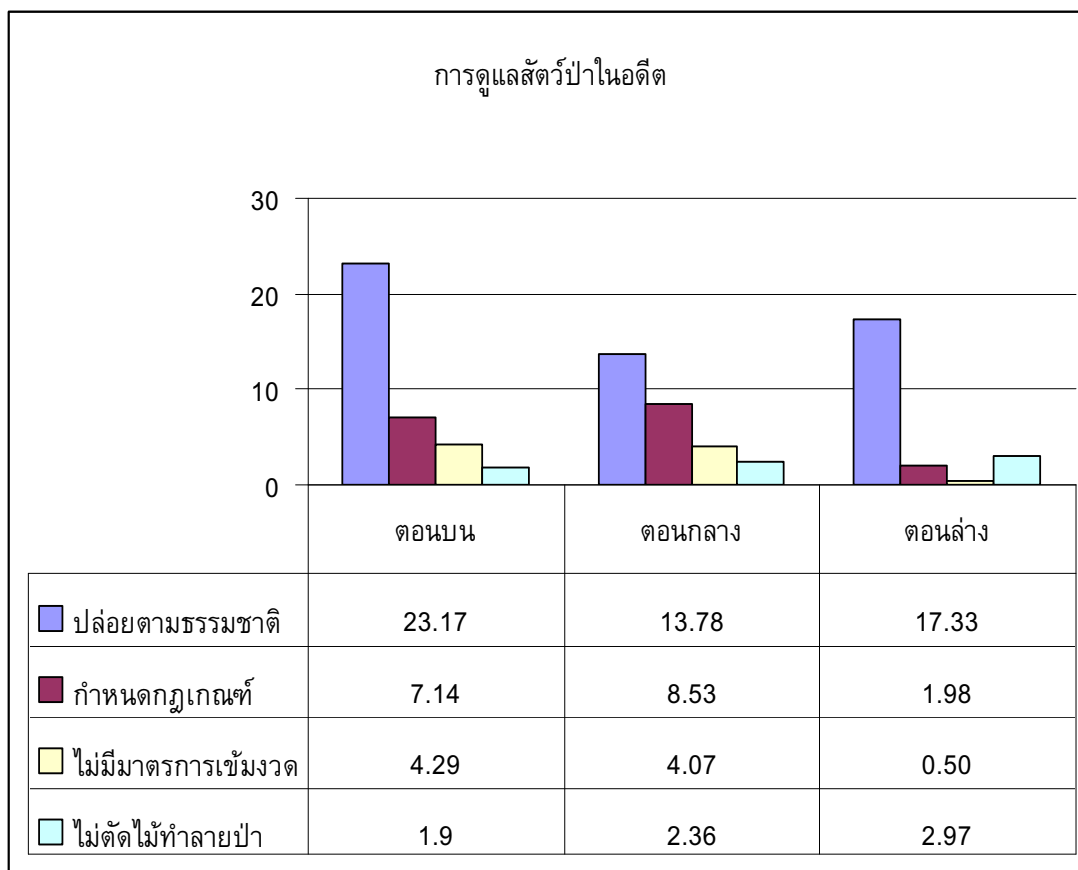
ในปัจจุบัน การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำนอกจากมีลักษณะคล้ายคลึงกับอดีตแล้ว การนำแหล่งน้ำมาจัดการระบบชลประทานมีแนวโน้มสูงขึ้น ร้อยละ 15.77-19.58 ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรน้ำของภาครัฐ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบน้ำ เวลานั้นมากจะทำให้น้ำท่วมเข้าสู่ที่นาของชาวบ้าน แต่ช่วงหน้าแล้งไม่มีน้ำในการเพาะปลูก ซึ่งส่วนมากเป็นการทำฝายกั้นน้ำ ขุดลอกคูคลอง ประตुरะบายน้ำ สระเก็บน้ำ ขุดร่องระบายน้ำ ซึ่งได้เข้ามาทำลายป่าไม้ แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ พื้นที่บางแห่งแห้งแล้ง สัตว์ต่างๆลดน้อยและหมดไป น้ำไม่พอทำการเกษตร บางพื้นที่มีการขุดคลองให้ลึกกว่าเดิม ทำให้ที่ดินที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำขาดความชุ่มชื้นและไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้ เพราะน้ำอยู่ลึก การขุดทางระบายน้ำให้กว้างขึ้นเพื่อระบายน้ำเปรี้ยวลงคลอง ส่งผลให้ปลาในลำคลองตาย

การบริโภคน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเริ่มลดน้อยลง พื้นที่บึง พรุ แม่น้ำ ใช้สำหรับการหาปลา เพราะปัจจุบันฤดูแล้งน้ำมีน้อย แม่น้ำเสื่อมคุณภาพไม่สามารถใช้สำหรับการบริโภคได้ จึงมีการทำน้ำประปาหมู่บ้าน และขุดบ่อ เพื่อการบริโภคอุปโภค

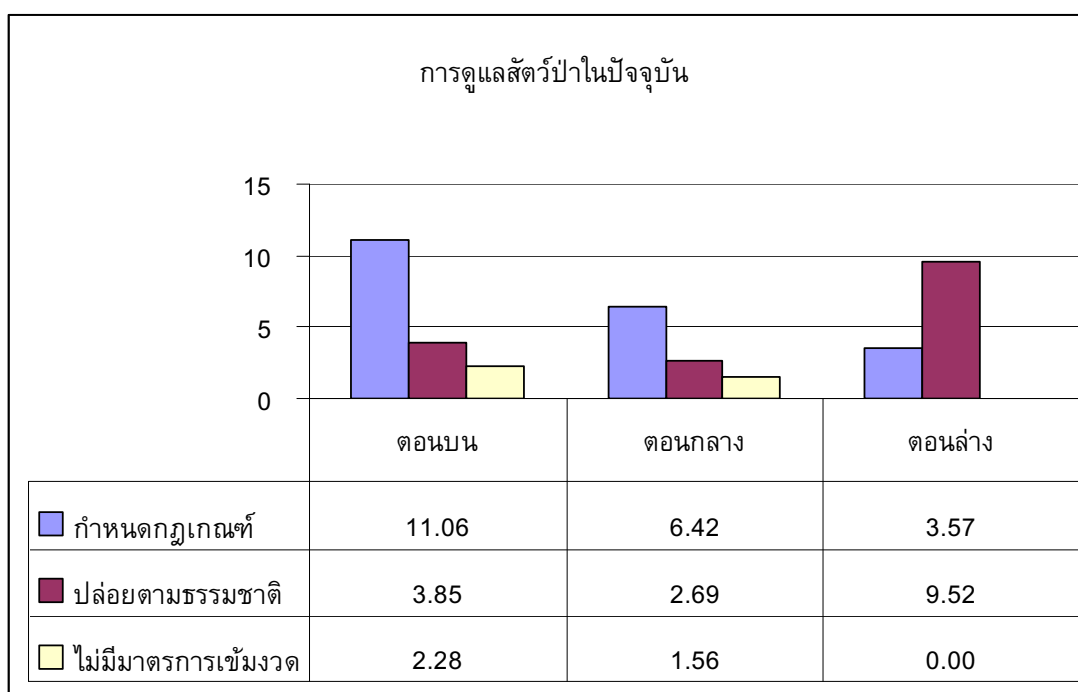
3.4.5) การดูแลและใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในอดีต-ปัจจุบัน

การดูแลและใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในอดีต ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 466 คน มีคำตอบ 630 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 591 คน มีคำตอบ 762 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 277 คน มีคำตอบ 404 คำตอบ ส่วนการดูแลและใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในปัจจุบัน ภูมินิเวศตอนบน มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 466 คน มีคำตอบ 832 คำตอบ ภูมินิเวศตอนกลาง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 591 คน มีคำตอบ 1,153 คำตอบ ภูมินิเวศตอนล่าง มีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 277 คน มีคำตอบ 504 คำตอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วิธีการดูแลและใช้ประโยชน์สัตว์ป่าหลายอย่างมีความเชื่อมโยงกัน จึงทำให้จำนวนคำตอบที่ได้มากกว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสามารถแบ่งคำตอบออกได้เป็น 8 กลุ่มคำตอบ ประกอบด้วย การดูแล 4 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ ปล่อยตามธรรมชาติ กำหนดกฎเกณฑ์ ไม่มีมาตรการเข้มงวด ไม่ตัดไม้ทำลายป่า และการใช้ประโยชน์ 4 กลุ่มคำตอบ ได้แก่ อาหาร ขยาย ความปลอดภัยและใช้แรงงาน

การดูแลสัตว์ป่าในอดีต ประชากรตัวอย่างทุกภูมินิเวศเห็นว่าการดูแลสัตว์ป่ามักเป็นการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติมากที่สุด และมีการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อการอนุรักษ์โดยชาวบ้านที่อาศัยหลักการศาสนา ความเชื่อ เช่น กำหนดการล่าเป็นฤดูกาล กำหนดพื้นที่หวงห้าม จับเฉพาะที่ต้องการ มีการเซ็นไหว้เจ้าที่ ขณะเดียวกันกฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ได้เป็นไปอย่างเคร่งครัดมากนัก จึงไม่มีมาตรการที่เข้มงวด เพราะคนในพื้นที่มีน้อย แต่มีพื้นที่ป่ามาก

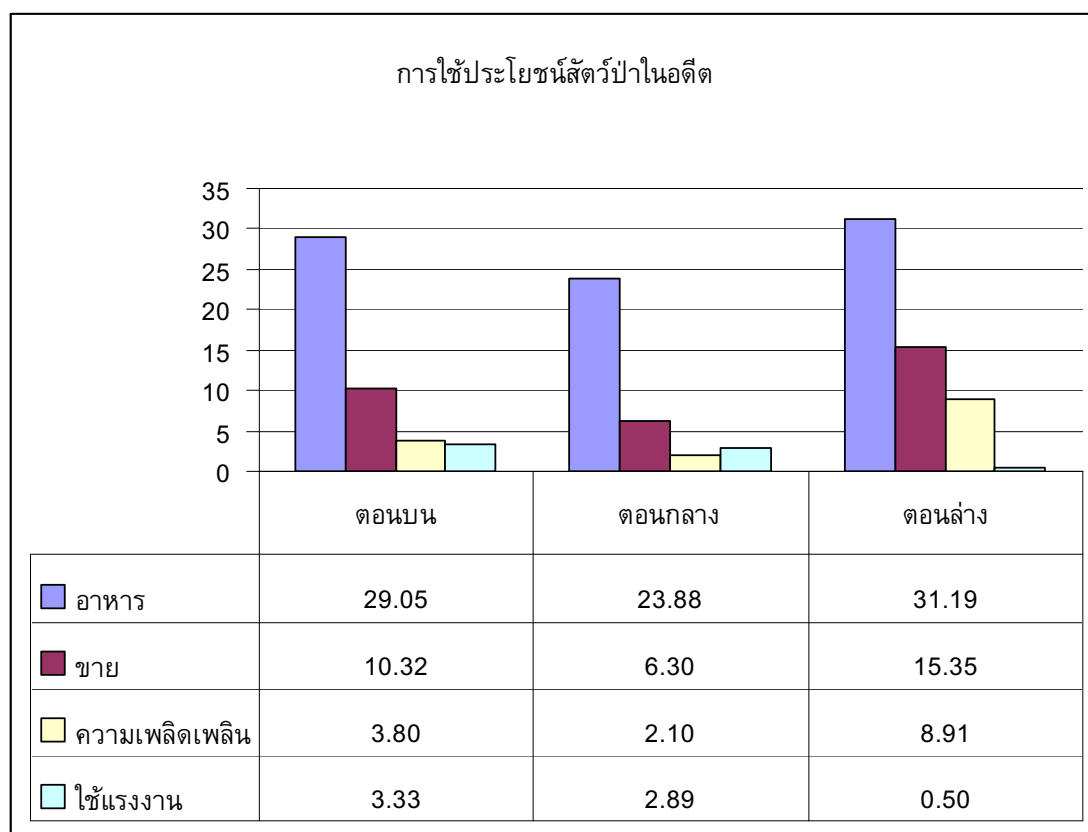
ภาพที่ 85 การดูแลสัตว์ป่าในอดีต

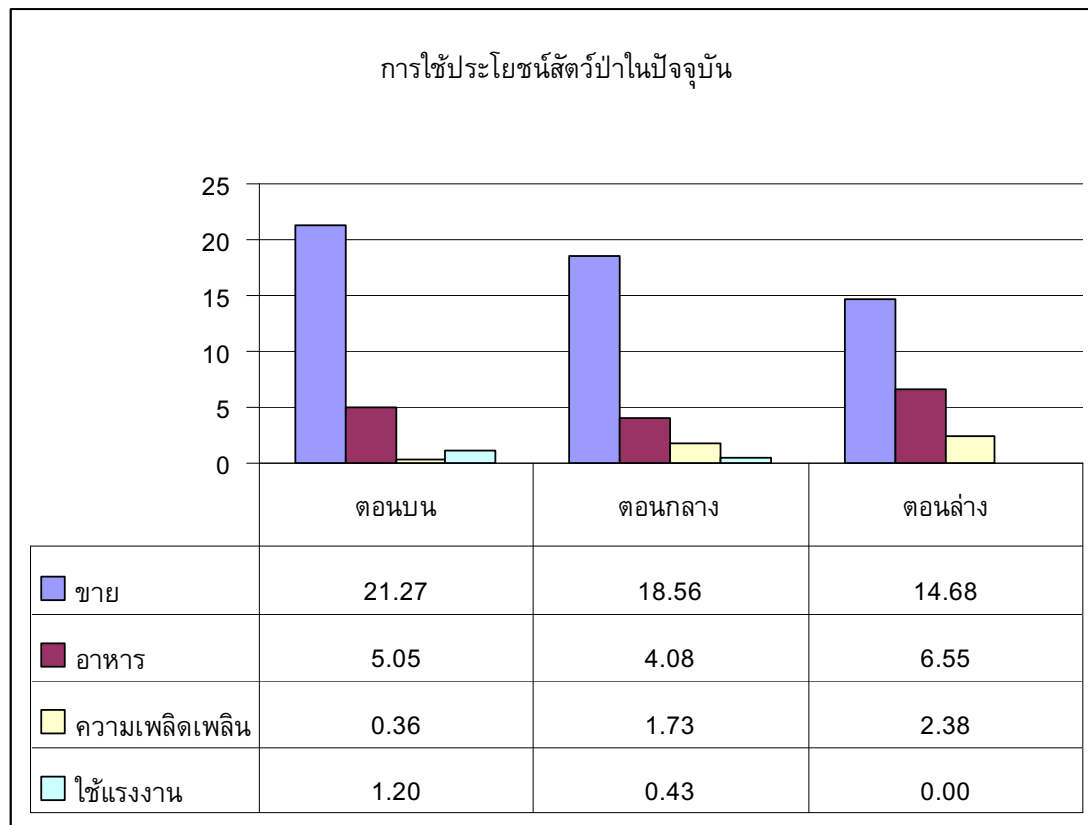
ภาพที่ 86 การดูแลสัตว์ป่าในปัจจุบัน

ส่วนการดูแลสัตว์ป่าในปัจจุบัน ประชากรตัวอย่างทุกภูมิภาคมีลักษณะการดูแลที่แตกต่างจากอดีต เพราะมีลักษณะของการกำหนดกฎเกณฑ์มากกว่าการปล่อยไปตามธรรมชาติ ขณะเดียวกัน มาตรการต่างๆก็ไม่ได้มีความควบคุมอย่างเข้มงวดนัก อย่างไรก็ตามลักษณะการดูแลในปัจจุบันนั้นจึงเป็นการปล่อยปละละเลยเสียมากกว่า ซึ่งจัดเป็นสถานการณ์ที่น่ากังวลอีกประการหนึ่ง เพราะทำให้สัตว์ป่ามีจำนวนน้อยลง ป่าที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยก็ถูกถางป่าเพื่อปลูกพืชต่างๆ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน สวนผลไม้ และโครงการพัฒนาแหล่งน้ำต่างๆ เป็นต้น

สำหรับการใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในอดีต ประชากรตัวอย่างทุกภูมิภาคมักใช้เป็นอาหารมากที่สุด ร้อยละ 23.88-31.19 ขณะที่มีการจับสัตว์ป่าเพื่อขายในลำดับรองลงมา ร้อยละ 6.30-15.35 แต่ก็ถือว่าเริ่มมีการค้าสัตว์ป่าในปริมาณมากแล้ว การใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆมีเพียงเล็กน้อย ได้แก่ ความเพลิดเพลินและใช้แรงงาน ส่วนในปัจจุบันนั้น การใช้ประโยชน์สัตว์ป่ามีความแตกต่างจากอดีต เพราะปัจจุบันมักนำไปค้าขาย ขณะที่การบริโภคเป็นลำดับรองลงมา นอกจากนั้นเป็นการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อความเพลิดเพลินและใช้แรงงาน แต่มีอัตราที่ลดน้อยลงกว่าในอดีต

ภาพที่ 87 การใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในอดีต

ภาพที่ 88 การใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในปัจจุบัน

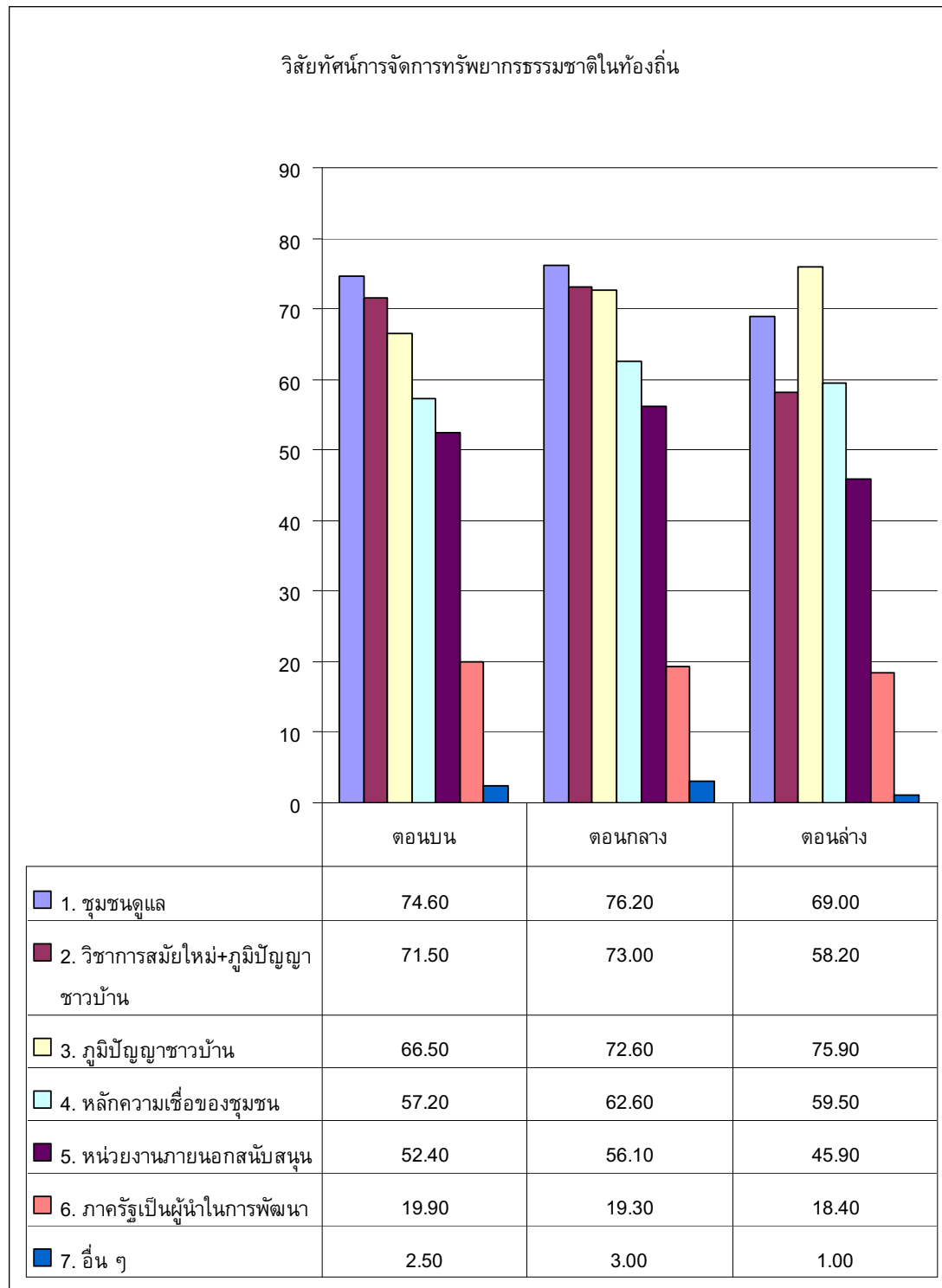
3.5) สิ่งที่ชาวบ้านต้องการเห็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น (วิสัยทัศน์)

ชาวบ้านมีวิสัยทัศน์หรือภาพฝัน ความต้องการ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เช่น ป่า น้ำ ดิน ภูเขา พรุ ณา พื้นที่สาธารณะ พื้นที่สำคัญ (วักฟุ) สัตว์ต่างๆ เป็นคำถามแบบปลายเปิดและให้เลือกได้มากกว่า 1 คำตอบ โดยมีคำตอบ 7 ประการ ได้แก่

- 1) ให้ชุมชนดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ ด้วยกฎระเบียบของชุมชนที่ทำให้มีความมั่นคงยั่งยืน
- 2) ให้หน่วยงานภายนอก เช่น รัฐ เอกชน เข้ามาเป็นเพียงผู้สนับสนุน
- 3) ให้นำหลักความเชื่อที่ชุมชนยึดถือและสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของชาวบ้าน
- 4) จัดการทรัพยากรให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน
- 5) นำความรู้ วิชาการสมัยใหม่มาประยุกต์ร่วมกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืน
- 6) สนับสนุนให้ภาครัฐเข้ามาเป็นผู้นำในการพัฒนา และเป็นผู้จัดการแทนประชาชน
- 7) อื่นๆ (ระบุ)

จากการเลือกคำตอบของประชากรตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า ทั้งสามภูมิโนเศมีความต้องการเห็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นโดยชุมชนดูแลรักษาด้วยการผสมผสานวิชาการสมัยใหม่กับภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือการใช้ภูมิปัญญา หลักความเชื่อที่ชุมชนยึดถือที่

เป็นไปตามคำสอน ขณะเดียวกัน ประชากรตัวอย่างไม่ต้องการให้ภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกเข้ามาเป็นผู้นำการพัฒนาแต่ต้องการให้เป็นผู้สนับสนุนมากกว่า ซึ่งในปัจจุบันรัฐเองได้พยายามให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติมากนัก จึงต้องสร้างการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนอย่างทั่วถึงแท้จริงต่อไป

ภาพที่ 89 วิสัยทัศน์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

นอกจากนี้ ประชากรตัวอย่างยังมีความคิด ความฝันที่จะเห็นการจัดการทรัพยากรในลักษณะอื่นๆอีก เช่น ให้ผู้รู้ทางศาสนาเข้ามาดูแล ให้ผู้นำท้องถิ่นช่วยดูแล ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน ให้มีโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร เป็นต้น และจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกด้วยการสนทนากลุ่ม ชาวบ้านได้ร่วมกันวาดภาพฝันเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ได้ภาพฝันของชาวบ้านทั้งสามภูมิภาคที่หลากหลายสีสัน ซึ่งชาวบ้านต่างร่วมกันเขียนภาพฝันกันอย่างมีจินตนาการ ดังภาพประกอบต่อไปนี้

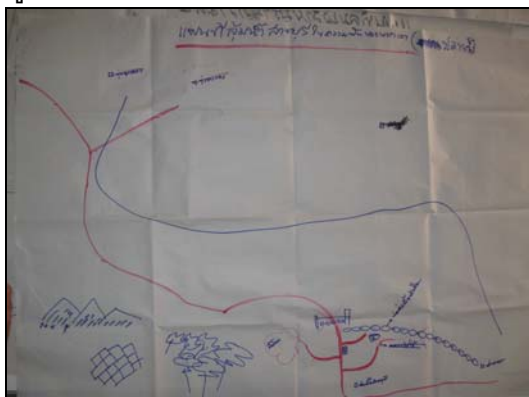
ภูมิภาคตอนบน

ภูมิภาคตอนกลาง

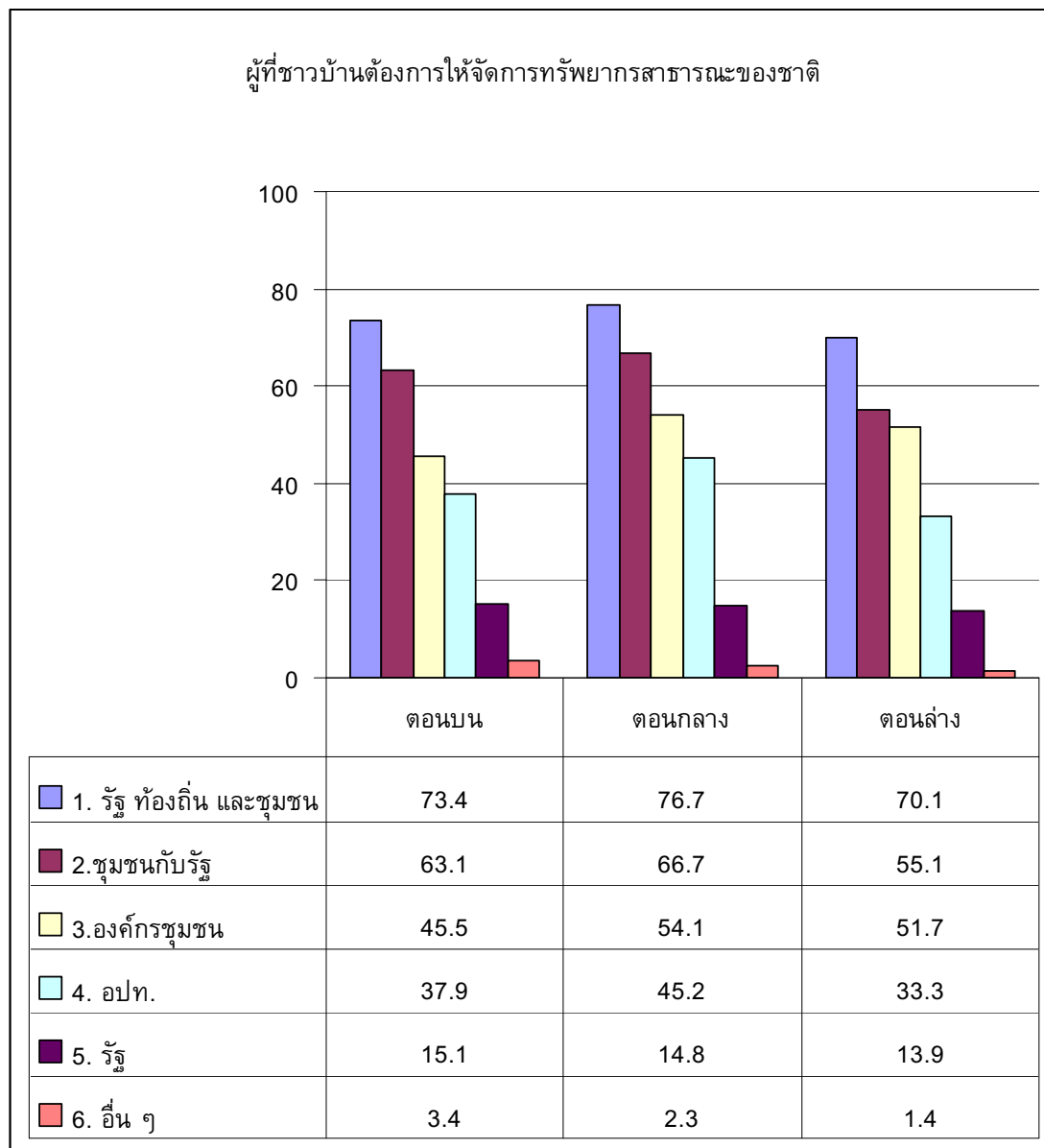
ภูมิภาคตอนล่าง

ภาพที่ 90-95 ภาพฝันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสายบุรี

3.6) ผู้ที่ชาวบ้านต้องการให้จัดการทรัพยากรสาธารณะของชาติ

ผู้ที่ประชากรตัวอย่างต้องการให้จัดการทรัพยากรสาธารณะของชาติ เช่น ป่า น้ำ ดิน ภูเขา พรุ ณา พื้นที่สาธารณะ พื้นที่สำคัญ (วากัฟสุ) สัตว์ต่างๆ เป็นคำถามปลายเปิดที่มีคำตอบให้เลือก 6 ประการ ได้แก่ ให้หน่วยงานราชการเป็นผู้จัดการดูแล ให้ชุมชนจัดการร่วมกับหน่วยงานของรัฐ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดูแล (อบต., เทศบาล, อบจ.) ให้องค์กรชุมชนดูแล ให้รัฐ ท้องถิ่น และชุมชน ร่วมกันดูแล และอื่นๆ (ระบุ) โดยสามารถตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ภาพที่ 96 ผู้ที่ชาวบ้านต้องการให้จัดการทรัพยากรสาธารณะของชาติ

จากคำตอบของประชากรตัวอย่างพบว่า ทั้งสามภูมิภาคมีความต้องการให้รัฐ ท้องถิ่น และชุมชน ร่วมกันดูแลและจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นสาธารณะสมบัติของชาติมากที่สุด (70.1-76.7 %) เมื่อเปรียบเทียบกับให้การให้องค์กรชุมชนเป็นผู้จัดการโดยลำพัง ซึ่งเป็นการยืนยันว่าถ้า

มีทางเลือกอื่นที่มากกว่าชุมชนดูแลเพียงลำพัง ชุมชนก็จะเลือกให้มีการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย ในทางกลับกัน ประชากรตัวอย่างไม่ต้องการให้หน่วยงานราชการเป็นผู้จัดการดูแล นอกจากนี้ ยังมีความต้องการในการจัดการทรัพยากรลักษณะอื่นๆ ด้วย (1.4-3.4 %) เช่น สร้างสำนักกรรทังถิ่น จัดตั้งสภาชุมชน ให้ผู้นำเป็นผู้ดูแล เป็นต้น

4.2 ทศนคติของประชาชนต่อแผนนโยบายการพัฒนา

การศึกษาเรื่องทัศนคติของประชาชนต่อแผนนโยบายการพัฒนา เพื่อให้เข้าใจว่าประชาชนคิดอย่างไรต่อแผนนโยบายการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตใน 4 เรื่องต่อไปนี้

- 1) ชีวิตความเป็นอยู่
- 2) การจัดการทรัพยากรทั่วไป
- 3) การจัดการแหล่งน้ำในลุ่มน้ำสาบบุรี
- 4) พืชอาหารและพืชพลังงาน

ผลการศึกษาในประเด็นเหล่านี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ และนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการจัดการลุ่มน้ำสาบบุรี การศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อแผนนโยบายการพัฒนา สามารถจัดกลุ่มระดับความเห็นเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) มาก ถึง มากที่สุด 2) ปานกลาง 3) น้อยถึงน้อยที่สุด ใน 4 เรื่องดังกล่าวข้างต้น

1) ชีวิตความเป็นอยู่

ทัศนคติเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของประชาชนในปัจจุบัน เช่น ที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน การคมนาคม ความปลอดภัย เป็นต้น

1.1) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย มาก ถึง มากที่สุด

ประชาชนมีทัศนคติต่อแผนนโยบายการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ในระดับที่มาก ถึงมากที่สุด ทั้งด้านบวกและลบ โดยทั้งสามภูมิโนเวศมีความเห็นสอดคล้องกัน คือ ด้านบวก ประชากรตัวอย่างเห็นว่า (1) การปฏิบัติศาสนกิจ ประเพณีวัฒนธรรมเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ (2) ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน และ (3) การศึกษาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จะช่วยให้เยาวชนเกิดความตระหนักในการดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (4) การที่คนในชุมชนได้ออกมาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากภายนอก จะมีส่วนช่วยให้ชุมชนมีความรู้และสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเท่าทัน (5) การพัฒนาของรัฐด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ (ถนน, ไฟฟ้า, ประปา, โทรศัพท์ เป็นต้น) มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาในชุมชน

จากคำตอบทั้งหมดข้างต้นหมายความว่าในชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้เป็นไปดังที่กล่าวข้างต้นค่อนข้างมาก หรือเห็นด้วยมากที่จะให้มีการศึกษาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะจะช่วยให้เยาวชนเกิดความตระหนักในการดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และเห็นด้วยมากที่คนในชุมชนได้ออกมาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากภายนอก

เพราะจะช่วยทำให้ชุมชนมีความรู้และสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเท่าทัน

ส่วนในด้านลบ ประชาชนเห็นด้วยมากกว่าคนในชุมชนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม และการพัฒนาที่มุ่งความเจริญทางเศรษฐกิจทำให้ชุมชนอ่อนแอ

สำหรับสิ่งที่ทั้งสามภูมิภาคมีความคิดเห็นต่างกัน คือ ความกังวลต่อสถานการณ์ความไม่สงบ ภูมิภาคตอนบนและตอนกลางมีมากกว่าในภูมิภาคตอนล่าง ส่วนความสะดวกสบายในการใช้ชีวิต เช่น การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การคมนาคม ภูมิภาคตอนล่างมีมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งอยู่ใกล้ตัวเมือง เป็นภูมิภาคที่ราบชายฝั่ง จึงสะดวกในการติดต่อทั้งทางบก และทางน้ำ

1.2) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย ปานกลาง

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับปานกลาง ได้แก่ (1) ชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมอยู่ในสภาพที่ดี ทำมาหากินได้อย่างปกติสุข ไม่มีความกังวล (2) ความสัมพันธ์ของคนระหว่างชุมชนใกล้เคียงและสังคมภายนอก (3) ชุมชนร่วมรับรู้และแก้ปัญหา ปรีกษากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (4) คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นในการดำรงวิถีชีวิต (5) วัฒนธรรมที่หลากหลายในชุมชนนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

การที่ประชากรตัวอย่างมีทัศนคติต่อเรื่องดังกล่าวในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่าเรื่องดังกล่าวมีความเป็นไปได้ระดับปานกลาง และประชากรตัวอย่างก็อาจขาดความมั่นใจต่อเรื่องราวดังกล่าว เช่น วัฒนธรรมที่หลากหลายในชุมชนนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ เป็นต้น

1.3) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย น้อย ถึง น้อยที่สุด

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับน้อย ถึง น้อยที่สุด ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์กับหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับด้านทรัพยากร (ที่ดิน, ป่าไม้, แหล่งน้ำ, การเกษตร) ได้แก่ สท. สจ. สส. ศอ.บต. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานวิชาการ เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยราชภัฏ วิทยาลัยชุมชน คำตอบเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่าประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์น้อยกับหน่วยงานด้านทรัพยากรต่างๆ

2) การจัดการทรัพยากรโดยทั่วไป

2.1) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย มาก ถึง มากที่สุด

ประชากรตัวอย่างมีทัศนคติต่อแนวนโยบายการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรโดยทั่วไป ในระดับที่มาก ถึงมากที่สุด ได้แก่ (1) การจัดการทรัพยากรที่ต้องตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ (2) การนำหลักศาสนา ระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่มาใช้ในการจัดการทรัพยากรอย่างผสมผสาน (3) การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการทรัพยากร เป็นแนวทางที่ไม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง (4) การ

จัดการควรเป็นไปอย่างเป็นองค์รวมโดยคำนึงผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกันของคน และฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เป็นต้น (5) การจัดทำพื้นที่ชุมชน เช่น ป่าชุมชน จะทำให้เกิดความยั่งยืนเนื่องจากชุมชนสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ (6) การชี้แจงและทำความเข้าใจให้เห็นถึงความโปร่งใสในการพัฒนาหรือการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชนยอมรับ

2.2) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย ปานกลาง

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับปานกลาง ได้แก่ (1) การคำนึงถึงความเป็นไปได้ทางวิชาการมากกว่าความต้องการของชุมชน (2) รัฐมีความรู้เข้าใจและใช้เป็นแนวทางเพราะปัญหาในชุมชนใหญ่เกินจัดการได้ (3) ความรู้สมัยใหม่ช่วยเข้ามาจัดการชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

3) การจัดการแหล่งน้ำในลุ่มน้ำสายบุรี

3.1) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย มาก ถึง มากที่สุด

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยมากถึงมากที่สุด ได้แก่ (1) ป่าคือเชื้อชนธรรมชาติ ช่วยป้องกันน้ำท่วมและลดปัญหาฝนแล้ง (2) การมีพรุและแม่น้ำเชื่อมต่อกันตามธรรมชาติทำให้การทำมาหากินดีขึ้น (3) วิธีการจัดการลุ่มน้ำแบบชาวบ้าน เช่น ดុង ฝายน้ำล้น ก่อให้เกิดประโยชน์ (4) การจัดการป่าที่ชุมชนดูแลและใช้ประโยชน์ร่วมกันมีประโยชน์ต่อการจัดการลุ่มน้ำ ส่วนในทางตรงข้าม ประชากรตัวอย่างก็มีความเห็นด้วยมากกว่า (1) การขุดทรายและขุดลอกแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำตื้นเขิน สัตว์น้ำลดลง และ (2) การตัดไม้ในพื้นที่สาธารณะ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต

3.2) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย ปานกลาง

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับปานกลาง ได้แก่ (1) การพัฒนาต้องดำเนินตามทิศทางหลักหรือแผนพัฒนาของประเทศ (2) รัฐดำเนินการพัฒนาที่สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (3) การจัดการแหล่งน้ำของรัฐที่ผ่านมาทำให้น้ำท่วม ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน ขณะเดียวกันก็แก้ไขปัญหาได้ (4) การจัดการแหล่งน้ำแบบทันสมัย (เช่น ฝาย/ทำนบ คอนกรีต, คูคลองส่งน้ำ คอนกรีต) ไม่ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่ทำให้ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ส่งเสริมเศรษฐกิจทั้งระดับชุมชนและระดับประเทศให้ดีขึ้น การประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่มีความสะดวก มีความมั่นคงในการทำมาหากิน

3.3) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย น้อย ถึง น้อยที่สุด

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับน้อย ถึง น้อยที่สุด ได้แก่ (1) การดำเนินโครงการพัฒนาในพื้นที่คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชนเป็นอันดับแรก (2) การจัดการโครงการขุดลอก ขุดคลอง ถม กั้น ทำประตูน้ำ จะทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านดีขึ้น และสามารถช่วยแก้ไขสถานการณ์ความไม่สงบได้

4) พืชอาหารและพืชพลังงาน

พืชอาหาร

1) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วย มาก ถึง มากที่สุด

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับมาก ถึง มากที่สุด ได้แก่ (1) การปลูกพืชอาหารคือการพึ่งตนเองและความมั่นคงทางอาหาร (2) การลดลงของพื้นที่ปลูกพืชอาหาร เกิดจากการขาดแคลนแหล่งน้ำ ทุน และการขาดแคลนแรงงาน รวมทั้งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหารการกิน (3) การปล่อยพื้นที่ให้เป็นนาร้างเสี่ยงต่อการสูญเสียที่นาให้กับนายทุน (4) รัฐควรมีบทบาทส่งเสริมฟื้นฟูพื้นที่นาร้างให้กลับมาทำนาได้อีกครั้ง

พืชพลังงาน

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับมาก ถึง มากที่สุด ได้แก่ (1) การปลูกพืชพลังงานก่อให้เกิดผลกระทบในพื้นที่นา (2) ควรปลูกพืชพลังงานแบบผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยงต่อความมั่นคงในชีวิตร (3) ควรกำหนดเขตพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชพลังงาน

2) ระดับทัศนคติหรือความเห็นด้วยระดับปานกลาง

เรื่องที่ประชากรตัวอย่างมีความเห็นด้วยระดับปานกลาง ได้แก่ (1) การปลูกปาล์มน้ำมันทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (2) การปลูกพืชพลังงานควรปลูกในพื้นที่นาหรือนาร้าง และขยายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง (3) การส่งเสริมให้ปลูกพืชพลังงานทำให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน (4) สนับสนุนให้มีการปลูกพืชพลังงานเพื่อลดการนำเข้า เพิ่มการส่งออก

ในส่วนของการความคิดเห็นที่ต่างกันทั้งสามภูมิภาค คือ รายได้เป็นแรงจูงใจหลักให้เกษตรกรปลูกพืชพลังงาน ประชาชนในพื้นที่ตอนบนและตอนล่างมีความเห็นด้วยระดับมาก ส่วนในพื้นที่ตอนกลาง เห็นด้วยปานกลาง สำหรับการมีความรู้ความเข้าใจต่อพืชพลังงานเป็นยอดดี ประชากรตัวอย่างภูมิภาคตอนล่างเห็นด้วยระดับปานกลาง ในขณะที่พื้นที่ตอนบนและตอนกลางเห็นด้วยระดับน้อย

สรุป

ทัศนคติหรือความเห็นด้วย เป็นการบอกถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปตัดสินใจในการพัฒนาแนวทางเพื่อการจัดการลุ่มน้ำสายบุรีที่จะต้องคำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของประชาชน โดยเฉพาะประเด็นที่ประชาชนยังไม่มั่นใจ และเห็นด้วยน้อย กล่าวคือ

1) เรื่องชีวิตความเป็นอยู่ ชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับองค์กรด้านทรัพยากรธรรมชาติและสถาบันวิชาการน้อย และไม่มั่นใจว่า (1) ชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมอยู่ในสภาพที่ดี ทำมาหากินได้อย่างปกติสุข ไม่มีความกังวล (2) ความสัมพันธ์ของคนระหว่างชุมชนใกล้เคียงและสังคมภายนอก เป็นอย่างไร (3) ชุมชนร่วมรับรู้และแก้ปัญหา ปรีกษากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มากน้อยแค่ไหน (4) คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นในวิถีชีวิตจริงหรือไม่ และ (5) วัฒนธรรมที่หลากหลายในชุมชนนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้จริงหรือไม่

ทัศนคติของประชากรตัวอย่างเหล่านี้ หมายความว่า ที่ผ่านมาการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนยังไม่เกิดขึ้นจริงตามที่ทุกฝ่ายต้องการ และชุมชนเองก็ไม่แน่ใจในการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ และไม่เชื่อมั่นแม้แต่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเองว่าจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ซึ่งนำไปสู่คำถามการพัฒนาหลายประการ คือ การพัฒนาทำให้ชุมชนหมดความเชื่อมั่นในตัวตน ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจนไม่เห็นตัวตน หรือชุมชนอยากเปลี่ยนตัวเองจริงๆ สิ่งเหล่านี้ยังขาดคำอธิบายที่ชัดเจน ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนได้ตัดสินใจเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างอิสระ จึงควรให้มีการทบทวนประเด็นปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

2) การจัดการทรัพยากรโดยทั่วไป ประชากรตัวอย่างไม่มั่นใจว่า ภาครัฐมีความรู้ที่นำเชื่อถือควรใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและจัดการทรัพยากรได้ และความรู้สมัยใหม่จะช่วยเข้ามาจัดการชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

3) การจัดการแหล่งน้ำในลุ่มน้ำสายบุรี ประชากรตัวอย่างไม่แน่ใจว่าที่ผ่านมา (1) รัฐได้ดำเนินการพัฒนาที่สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (2) การจัดการแหล่งน้ำของรัฐที่ผ่านมา มีทั้งทำให้น้ำท่วม ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน และแก้ไขปัญหา น้ำท่วมได้ (3) การจัดการแหล่งน้ำแบบทันสมัย (เช่น ฝาย/ทำนบ คอนกรีต, คูคลองส่งน้ำ คอนกรีต) ไม่ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ และส่งเสริมเศรษฐกิจทั้งระดับชุมชน และระดับประเทศให้ดีขึ้น การประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่ที่มีความสะดวก มีความมั่นคงในการทำมาหากิน แต่สิ่งที่มั่นใจก็คือ การพัฒนาไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชนเป็นอันดับแรก และ (2) การจัดการโครงการขุดลอก ขุดคลอง ถม กั้น ทำประตูน้ำ ไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านดีขึ้น และไม่สามารถช่วยแก้ไขสถานการณ์ความไม่สงบได้

4) พืชอาหารและพืชพลังงาน โดยเฉพาะในเรื่องของพืชพลังงาน ประชากรตัวอย่างไม่มั่นใจว่า การปลูกปาล์มน้ำมันทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และควรปลูกในพื้นที่นาหรือนาร้าง และควรขยายพื้นที่อย่างต่อเนื่องออกไป นอกจากนี้ การส่งเสริมให้ปลูกปาล์มน้ำมันทำให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนหรือไม่ และควรสนับสนุนให้มีการปลูกเพื่อลดการ

นำเข้า เพิ่มการส่งออกดีหรือไม่ และสิ่งสำคัญก็คือ ประชากรตัวอย่างเห็นว่าความรู้ความเข้าใจของประชาชนในเรื่องปาล์มน้ำมันยังมีน้อย

ทัศนคติดังกล่าวมาข้างต้นน่าจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี เพื่อให้การพัฒนานั้นเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นเพียงการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อให้เข้าใจสถานการณ์โดยทั่วไป การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีจึงควรให้มีการศึกษาถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไปก่อนที่จะทำการพัฒนา

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรีเป็นความพยายามของชาวบ้านที่อาสาเข้ามาทำงานในฐานะนักวิจัยชุมชน เพื่อทบทวนตนเองและแสวงหาความรู้ต่อประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสายบุรีที่จะให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน จึงได้ร่วมกันเข้ามาอาสาทำงานเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ และทัศนคติของประชาชนต่อนโยบายการพัฒนาต่างๆ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาข้อเสนอทางเลือกการจัดการทรัพยากร ที่จะเป็แนวทางออกในการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมจากภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วนได้อย่างสันติวิธี ซึ่งทำให้ได้ผลการวิจัยโดยสรุปดังนี้

6.1 การเมืองการปกครอง

การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสายบุรี ได้ผ่านการทบทวนประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอาณาจักรลังกาสุกะที่รุ่งเรืองมาก เนื่องจากเป็นเมืองที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมานาน ราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 เจ้าเมืองลังกาสุกะเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามและได้มาตั้งเมืองใหม่ที่ปัตตานี จึงเกิดยุค “ปัตตานีดารุสลาม” จนเข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ที่ส่วนกลางเริ่มมีการแต่งตั้งเจ้าเมือง ในช่วงนั้นปากแม่น้ำสายบุรีตื่นขึ้นไม่สะดวกในการคมนาคมจึงย้ายเมืองสายบุรีมาที่ตำบลตะลุบัน และในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เมืองสายบุรีถูกยุบเป็นอำเภอตะลุบันขึ้นกับจังหวัดปัตตานี และได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอสายบุรีจังหวัดปัตตานีจวบจนปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงการปกครองนับตั้งแต่พ.ศ.2475 รัฐไทยมีนโยบายเน้นชาตินิยม ย้ำเอกลักษณ์แห่งความเป็นวัฒนธรรมไทยที่แตกต่างจากพื้นฐานเดิมของชาวมุสลิม ทำให้เกิดปัญหาทางชนชาติและศาสนา เกิดการต่อต้านของชาวปัตตานีจนเกิดเป็นประเด็นแบ่งแยกดินแดน แต่ประเด็นนี้ก็ค่อยๆจางไป จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2547 ความขัดแย้งก็แผ่กระจายอื่นๆเข้ามาอย่างมากมาย เช่น ความขัดแย้งส่วนตัว ผลประโยชน์ การเมือง อิทธิพลท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นบ่อยครั้ง ชาวบ้านขาดความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ขาดการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอันเนื่องมาจากปัญหาความไม่ปลอดภัย

6.2 สภาพสังคม

ลุ่มน้ำสายบุรีมีจำนวนประชากร 401,592 คน ประชากรร้อยละ 47.05 อาศัยอยู่ในจังหวัดนราธิวาส ร้อยละ 30.31 อาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี และร้อยละ 22.64 อาศัยอยู่ในจังหวัดยะลา ความหนาแน่นของประชากรลุ่มน้ำสายบุรีค่อนข้างเบาบาง ประมาณ 115 คนต่อ

ตารางกิโลเมตร จำนวนบ้าน 22 หลังต่อตารางกิโลเมตร จำนวนประชากรเฉลี่ยต่อหลังคาเรือน ประมาณ 5 คน ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 96 นับถือศาสนาอิสลาม และส่วนใหญ่สามารถพูดภาษามลายูถิ่นได้ดีกว่าภาษาไทย และร้อยละ 7 สามารถพูดและเขียนภาษาอาหรับได้ ลักษณะครอบครัวทั่วไปส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว อยู่ในภูมิลำเนาเดิม มีการอพยพโยกย้ายจากแต่งงานและประกอบอาชีพ บางส่วนอพยพไปทำงานในประเทศมาเลเซีย

สภาพสังคมลุ่มน้ำสายบุรี ได้ทำการศึกษาข้อมูลทั้งหมด 6 เรื่อง ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างทางสังคม สถานที่สำคัญ ความเชื่อ บทบาทในการแก้ไขปัญหา ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครื่องมือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านการตั้งถิ่นฐานชุมชนดั้งเดิม ทุกภูมิโนเวศมักใกล้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องอาศัยพึ่งพา แต่ก็มี ความแตกต่างกันบ้างตามลักษณะภูมิโนเวศ คือ ภูมิโนเวศตอนบน ในยุคแรกได้มีการเข้ามาทำเหมืองทองที่บ้านโต๊ะโมะ อำเภอสือคิริน จังหวัดนราธิวาส และเข้ามาทำไม้ในเขตสัมปทานป่าไม้ และการอพยพของคนแถบอีสาน ภาคกลางเข้ามาอยู่ในนิคมสร้างตนเองอำเภอสือคิริน ภูมิโนเวศตอนกลาง มีกลุ่มคนสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ พรุ ท่งนา เพื่อทำมาหากิน เลี้ยงชีพ กลุ่มที่สองเป็นชุมชนที่ยึดพื้นที่บริเวณติดกับภูเขาในการทำมาหากิน ส่วนภูมิโนเวศตอนล่าง มีการเลือกตั้งถิ่นฐานรอบๆ แม่น้ำ พรุ ท่งหญ้า ภูเขา เป็นหลัก ต่อมาเมื่อมีกระบวนการทำให้ทันสมัยเกิดขึ้น ทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป มีการย้ายบ้านเรือนใหม่ เพราะบางพื้นที่น้ำท่วม มีการโค่นสะตอ ทุเรียน มังคุด แล้วปลูกพืชเชิงเดี่ยวจำนวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพาราและปาล์มน้ำมัน

ด้านโครงสร้างทางสังคมนั้นพบว่า ชุมชนลุ่มน้ำสายบุรีมีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่างๆของชุมชน เช่น โต๊ะครู เจ๊ะชู อูสะต๊ะ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น อันเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เมื่อรัฐเข้ามาพัฒนามากขึ้นทำให้อำนาจในชุมชนลดบทบาทลง กลไกภายในอ่อนแอลง ผู้นำศาสนาและผู้นำธรรมชาติค่อยๆห่างไกลไปจากชาวบ้าน ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และโครงสร้างเดิมกำลังมีบทบาทน้อยลง นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมยังเห็นได้จากกิจกรรมในชุมชน เช่น กิจกรรมเวลาว่าง กิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม กิจกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นอย่างสำคัญว่าชาวบ้านให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางศาสนาเป็นอย่างมาก และปรากฏสถานที่สำคัญทางความเชื่อ จำนวนมาก เช่น มัสยิด กูโบร์ พื้นที่วากัฟฮุ วัด โรงเรียนตาดีกา สุเหร่า สำนักสงฆ์ เมรุ เป็นต้น สถานที่สำคัญต่างๆเหล่านี้เป็นที่รวมของกลุ่มคนหรือชุมชนในการทำกิจกรรมทางสังคม ส่วนใหญ่เนื่องจากมีประชาชนนับถืออิสลาม ทุกภูมิโนเวศถือว่ามัสยิดเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้านมากที่สุด รองลงมา คือ กูโบร์ พื้นที่วากัฟฮุ โรงเรียนปอเนาะ วัด โรงเรียนตาดีกา ศาลาเอนกประสงค์ สนามกีฬา และอื่นๆ ได้แก่ สุเหร่า สำนักสงฆ์ เมรุ

สำหรับความเชื่อของประชาชนในลุ่มน้ำสายบุรีนั้น เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม นอกจากความยึดมั่นในอัลเลาะห์เพียงองค์เดียวแล้ว ประชากรทุกภูมิโนเวศส่วนใหญ่มีความเชื่อในบอมอ์ก่าปงหรือหมอพื้นบ้านมากที่สุด นอกจากนั้น ได้แก่ เมาะนุยง มะโย่ง

ดีอริ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มโนราห์ หนังตะลุง ใหว่เจ้าที่ หมอไสยศาสตร์ พิธีลาซัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ/และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติอีกจำนวนมากที่เกี่ยวกับแม่น้ำ ต้นไม้ ท้องฟ้า และอื่นๆ ได้แก่ เจ้าที่ เจ้าป่าเจ้าเขา, ผีบรรพบุรุษ, ภูเขา, มโนราห์, วิญญาณ, สถานที่, สัตว์ เป็นต้น ขณะที่โดยภาพรวมแล้วเห็นว่าธรรมชาติมีวิญญาณ/เจ้าของ/สิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้าดูแล

อย่างไรก็ตาม ในทางสังคมนั้น หากพิจารณากันในระดับปัจเจก ประชาชนก็มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาในชุมชนหลายประการ โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด ปัญหาความยากจน และเรื่องทั่วไป ส่วนปัญหาที่มีบทบาทในการแก้ไขน้อย ได้แก่ ปัญหาน้ำท่วม สถานการณ์ไม่สงบ การทะเลาะวิวาท และ ปัญหาทรัพยากรถูกทำลาย และน่าสังเกตว่าในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น ปัญหาสุขภาพเสพติดเป็นปัญหาที่สร้างความกังวลมากกว่าปัญหาอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด และยังเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่อีกหลายปัญหาพร้อมกันไปด้วย

ในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งสามภูมิภาค มีการจัดการน้ำ ดิน พืช และสัตว์ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน โดยมีปราชญ์ท้องถิ่นในทุกภูมิภาคที่เข้าใจระบบชีวิตอย่างเป็นองค์รวม และมีความรู้ความเข้าใจด้านศาสนธรรมอย่างลึกซึ้ง ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ชีวิตและได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรของกลุ่มน้ำสายบุรีนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับหลักการทางศาสนาอิสลามที่ให้ความสำคัญกับการรู้จักคุณค่า การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนมนุษย์ การมีความรู้ความเข้าใจหลักการศาสนาอย่างถูกต้องลึกซึ้งก็สามารถทำให้เกิดปัญหาที่จะนำไปแก้ไขปัญหาย่างสันติได้ไม่ยาก เช่น การรักษาโรค วัณโรค ภูมิปัญญาเกี่ยวกับต้นจาก การป้องกันตลิ่งพังและการกัดเซาะชายฝั่ง การจัดการน้ำ การดูแลป่า

ขณะเดียวกัน ในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีก็ปรากฏเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก ได้แก่ เครือข่ายป่า-พรุ-สันทราย-ชายเลน เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายพรุลานควาย เครือข่ายป่าเขตร้อนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเครือข่ายองค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี และจากการทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มนักวิชาการต่างๆ ทำให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่สามจังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส อีก 19 กลุ่ม เช่น กลุ่มอนุรักษ์พรุแหม กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนกาลอ กลุ่มอนุรักษ์พรุบึงน้ำใส กลุ่มอนุรักษ์พรุลานควาย กลุ่มเกษตรกรกรมทางเลือก กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านน้ำตก กลุ่มเกษตรกรกรมทางเลือก เป็นต้น และยังปรากฏเครือข่ายการจัดการทรัพยากร อีก 17 เครือข่าย เช่น ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายบ้านจะรังตาตง บ้านท่ากำชำ โรงเรียนบ้านกลาง โรงเรียนบ้านมะนังกาหยี บ้านเทียรยา บ้านแหลม วัดโพธาราม กลุ่มแม่ค้าผักปลอดสารพิษ เป็นต้น

6.3 สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนลุ่มน้ำสายบุรีเป็นเศรษฐกิจของเกษตรกรรายย่อย ส่วนมากเป็นสวนยางพารา สวนผลไม้ การเลี้ยงวัว ควาย ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเศรษฐกิจครัวเรือน เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นเศรษฐกิจที่อาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยภูมิโนเวศตอนบนมีลักษณะเป็นป่าเขา จึงมีการทำสวนยางพาราและทำสวนผลไม้มากกว่าอาชีพอื่น ลำดับรองลงมา ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย ทำนา เช่นเดียวกับภูมิโนเวศตอนกลางที่ส่วนมากเป็นการประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ซึ่งเดิมทีการทำนาเคยเป็นอาชีพหลักตามลักษณะภูมิโนเวศของตอนกลางที่เป็นพรุ และที่ราบลุ่มหรือพื้นที่รองรับน้ำ แต่ปัจจุบันพื้นที่นาและพรุจำนวนมากเปลี่ยนไปเป็นสวนยางพาราจนมีอัตราสูงสุด แต่ทั้งนี้ ในภูมิโนเวศตอนกลางก็มีการทำนาสูงสุดกว่าทุกภูมิโนเวศ ส่วนอาชีพรับจ้างทั่วไปก็เป็นอาชีพที่มีความสำคัญในระดับต้นๆ นอกนั้นได้แก่อาชีพค้าขาย และสวนผลไม้ผสมผสาน ส่วนภูมิโนเวศตอนล่าง แม้ลักษณะเศรษฐกิจจะมีความคล้ายคลึงกับภูมิโนเวศตอนบนและตอนกลาง คือ การทำสวนยางพาราและรับจ้างทั่วไป แต่การรับจ้างทั่วไปมีอัตราสูงสุด

อย่างไรก็ตาม อาชีพหลักลำดับต้นๆของลุ่มน้ำสายบุรี ก็คือ การทำสวนยางพารา รองลงมาได้แก่ รับจ้างทั่วไป การทำนา ค้าขาย สวนผลไม้ผสมผสาน ลูกจ้างรัฐ ที่หลอมรวมกันเป็นเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำสายบุรี ส่วนอาชีพเสริมที่พบเห็นได้ทั่วไปคือ การเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น วัว ควาย แพะ แกะ ทั้งเพื่อขาย บริโภค และประกอบพิธีกรรม

ทั้งนี้ สภาพเศรษฐกิจชุมชนดังกล่าวอยู่ภายใต้สถานการณ์ความไม่ปกติทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม ซึ่งเกิดความขัดแย้งอย่างกว้างขวาง ได้ทำให้เป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพหรือระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

6.4 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำสายบุรีเป็นเขตแดนจังหวัดนราธิวาสกับจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นสันปันน้ำที่ให้น้ำท่าลงแม่น้ำสายบุรี ลุ่มน้ำตอนบนส่วนใหญ่เป็นลำห้วย พื้นที่ส่วนมากเป็นพื้นที่ตอนบนและตอนกลาง ตอนล่างเป็นพื้นที่ชายฝั่ง และเนื่องจากลุ่มน้ำสายบุรีมีปริมาณน้ำฝนมาก มีปริมาณน้ำเพียงพอที่จะสนับสนุนอาชีพการเกษตร จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยระบบชลประทานขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม กรมชลประทานก็ยังคงมีแผนที่จะพัฒนาระบบชลประทานอีกมาก โดยเฉพาะประตูระบายน้ำบริเวณอำเภอรามันและอำเภอกะพ้อ

ในปีพ.ศ. 2530-2550 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากรธรรมชาติมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพิ่มขึ้นทุกประเภท ได้แก่ พื้นที่การเกษตร พื้นที่ตัวเมืองที่อยู่อาศัย พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ป่า และการใช้พื้นที่อื่นๆ ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลง 140.27 ตารางกิโลเมตร หรือ 87,668.75 ไร่ (4.37 %) และยังคงถูกบุกรุกอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะป่าต้นน้ำเริ่มลดน้อยลงอย่างน่ากังวล นอกจากนี้ ตลอดลุ่มน้ำจะมีสันทราย และมีตะกอนจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณตอนกลาง และเมื่อน้ำหลากมาแรงจะมีตะกอนเยอะมาก และตลิ่งพัง

สถานการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี แบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

1) ยุคการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย (สมัยรัชการที่ 5 ถึง พ.ศ.2519) ซึ่งเป็นช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-3 ได้มีการใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนามาก ในยุคนี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ความสำคัญกับสิทธิทำกินของชุมชนและบุคคลมากกว่าการให้กรรมสิทธิ์ ประชาชนสามารถเข้าไปจับจองที่ดินป่าไม้และใช้ประโยชน์ป่าและทรัพยากรได้ค่อนข้างอิสระ แต่หลังจากระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีเข้ามาเป็นกระแสหลักการพัฒนา จึงทำให้ระบบสิทธิตามวัฒนธรรมประเพณีถูกมองข้าม เป็นจุดเริ่มต้นปัญหาความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากรที่ดำเนินสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะของการจัดการทรัพยากรแบบเร่งรัดพัฒนา ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ส่งผลให้พื้นที่การเกษตรเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการให้สัมปทานป่าไม้ ที่ดินได้ถูกจัดสรรจำนวนมาก มีการตัดถนน ก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ จัดทำนิคมสร้างตนเอง ส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ ขณะเดียวกัน สังคมก็เริ่มให้ความสนใจต่อกระแสสิ่งแวดล้อมด้วย เกิดคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กฎหมายเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การประกาศพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวนที่ทำให้ไปทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎรจำนวนมาก

2) ยุคกระแสสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2520 ถึง พ.ศ. 2539) เป็นยุคที่ผลกระทบจากการทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติเริ่มส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง ยุคนี้นักรัฐได้เร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมาก โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ เพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชาติ ขณะเดียวกันก็มีกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง แต่ก็ปรากฏว่ายังคงเกิดโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างกว้างขวางเช่นกัน เช่น ประตูนกน้ำบางนารา หรือฝายญี่ปุ่น โครงการเขื่อนสายบุรี โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าลุ่มน้ำสายบุรี ประตูกันน้ำชลประทานพยุหะแช โครงการชลประทานขนาดเล็ก โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ รพช. และประตูน้ำชลประทาน การจัดการน้ำ : โรงไฟฟ้าพลังงานน้ำที่บ้านไฮร์กาเปาะ อำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส และการประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

3) ยุคการมีส่วนร่วมของประชาชน (พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2550) เป็นยุคสมัยที่ขบวนการภาคประชาชน และภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับการยอมรับมากขึ้น เกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร ที่

นักวิชาการพยายามแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้สำคัญในการใช้เพื่อดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกัน นโยบายการพัฒนาต่างๆก็ยังคงเกิดขึ้นท่ามกลางความคิดเห็นที่แตกต่าง และปรากฏว่ายังมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งมีอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้ขบวนการภาคประชาชนไม่สามารถทำหน้าที่ปกป้องทรัพยากรต่างๆได้อย่างปกติ โดยสามารถทำความเข้าใจผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น โครงการชลประทานขนาดเล็ก โครงการพัฒนาลุ่มน้ำสาบบุรี โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยา การพัฒนาคลองไส้ไก่ การขุดลอกคูคลอง การสร้างถนน การจัดการพื้นที่การเกษตร การจัดการป่า และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆได้ เช่น การค้าสัตว์ป่า ธุรกิจไม้วัดหลา

6.5 ทศนคติของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนา

1) การดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอดีต-ปัจจุบัน : ป่า ที่ดิน พรุ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า สิ่งที่บ้านต้องการเห็นการดูแลหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนั้น ทุกภูมิภาคมีความต้องการเห็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นโดยชุมชนดูแลรักษาด้วยการผสมผสานวิชาการสมัยใหม่กับภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือการใช้ภูมิปัญญาโดยไม่ต้องทำให้ภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกเข้ามาเป็นผู้นำการพัฒนาแต่ต้องการให้เป็นผู้สนับสนุนมากกว่า และมีความต้องการให้รัฐ ท้องถิ่น และชุมชนร่วมกันดูแลและจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นสาธารณะสมบัติของชาติมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับทำให้ชุมชนเป็นผู้จัดการโดยลำพัง ซึ่งเป็นการยืนยันว่าหากมีทางเลือกอื่นที่มากกว่าชุมชนดูแลเพียงลำพัง ชุมชนก็จะเลือกให้มีการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของหลายๆฝ่าย นอกจากนี้ ยังมีความต้องการในการจัดการทรัพยากรลักษณะอื่นๆด้วย เช่น สร้างสำนักกรักท้องถิ่น จัดตั้งสภาชุมชน ให้ผู้นำเป็นผู้ดูแล เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันรัฐเองได้พยายามให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติมากนัก

ในด้านการดูแลทรัพยากรในอดีตนั้นพบว่า มักเป็นการดูแลด้วยการปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอาศัยหลักการศาสนา ความเชื่อ เพื่อให้เกิดการใช้สอยในชุมชนอย่างสำนึกถึงคุณค่า เพราะจะทำให้ป่าขึ้นปกคลุม ดิน พรุ มีความอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำสะอาด สัตว์ป่าสามารถอาศัยได้อย่างปกติ ทำให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศ แต่ในปัจจุบัน การดูแลได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา โดยเฉพาะปุ๋ยเคมี วิชาการสมัยใหม่ที่เน้นการควบคุมและเอาชนะธรรมชาติ เช่น การขุด ทำถนน การกันคันดิน การค้า การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นการดูแลที่เน้นผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจมากกว่าการมุ่งให้เกิดความสมดุลอย่างเป็นธรรมชาติที่เป็นการบำรุงรักษา ส่วนการปล่อยให้ไปตามธรรมชาติอย่างในปัจจุบันส่วนมากเป็นการปล่อยให้ไปตามยถากรรม เพราะเห็นว่าไม่สามารถเข้าไปจัดการให้ดีขึ้นได้ การดูแลในปัจจุบันจึงเป็นการปล่อยปละละเลยและขาดจิตสำนึกเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก

ในด้านการใช้ประโยชน์ในอดีตและปัจจุบันก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในอดีต การใช้ประโยชน์ทรัพยากรมักเน้นที่การนำมาบริโภคหรือใช้สอยภายในครอบครัวและชุมชน แต่

ปัจจุบันเน้นการใช้ประโยชน์ที่มากขึ้นภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาดที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านอย่างกว้างขวาง จึงทำให้วิถีชีวิตประจำวันต้องแสวงหาเงินเป็นสำคัญ ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ จึงมุ่งเน้นให้ได้เงินตรามาเป็นอันดับแรก เช่น การใช้ประโยชน์ป่าในอดีต มุ่งหาอาหารแบบพอเพียง แต่ปัจจุบันมุ่งหาเงินเพื่อค้าขาย การใช้ประโยชน์ดินในอดีต มักเป็นการทำมาหากินและเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนปัจจุบันการใช้ประโยชน์ดังกล่าวมีอัตราเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ประโยชน์จากพรุที่อดีตเคยเป็นแหล่งทำมาหากิน เช่น การประมง เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า แต่ปัจจุบัน พรุกลายเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของโครงการพัฒนาต่างๆ ในสัดส่วนสูงสุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นที่แสวงหาผลประโยชน์จากเจ้าของโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น การขุดสระ ขุดทางน้ำ ทำคันดินกั้นน้ำ ทำสะพาน ทำถนน ขุดลอก เป็นต้น ส่งผลให้การดูแลของชาวบ้านที่เป็นแบบธรรมชาติลดลงอย่างต่อเนื่อง และแทนที่ด้วยการดูแลจัดการแบบสมัยใหม่ ผ่านโครงการพัฒนาแบบทันสมัย โดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับเปลี่ยนตามแผนการพัฒนากำลังทยอยเข้ามาอย่างต่อเนื่อง จึงกระทบต่อพรุอย่างกว้างขวางและมีสภาพเสื่อมโทรมมาก สำหรับการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในอดีต มักเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร การอุปโภค แหล่งน้ำคือวิถีชีวิตของชาวบ้าน ส่วนในปัจจุบัน นอกจากมีลักษณะคล้ายคลึงกับอดีตแล้ว การจัดการระบบชลประทานแบบทันสมัยหรือของรัฐมีสูงขึ้นมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบน้ำอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถบริโภคน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติได้ พื้นที่บึง พรุ แม่น้ำ ใช้สำหรับการหาปลาเท่านั้น เพราะน้ำเสื่อมคุณภาพเกินไปที่จะนำมาบริโภค จึงมีการทำน้ำประปาหมู่บ้าน และขุดบ่อ เพื่อการบริโภคอุปโภค การใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในอดีตก็เช่นกัน มักใช้เป็นอาหารมากที่สุด และจับสัตว์ป่าเพื่อขายในตลาดรองลงมา การใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ มีเพียงเล็กน้อย ส่วนปัจจุบันมักนำไปค้าขายขณะที่การบริโภคเป็นลำดับรองลงมา

อย่างไรก็ตาม การดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่น สามารถสรุปได้ว่า ในเรื่องการดูแลนั้น ในอดีตทุกภูมิโนเวศมองเห็นว่ามีกบปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันมักเป็นการอาศัยเทคโนโลยีโดยภาครัฐเข้ามาดูแลซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างกว้างขวาง มีลักษณะเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพทรัพยากรมีความเสื่อมโทรมลง ซึ่งประชากรตัวอย่างเห็นพ้องกันว่า การดูแลและจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นรัฐกับชุมชนควรร่วมดำเนินการด้วยกันหรือไม่ก็ให้ชุมชนดำเนินการเอง ด้วยแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู เพื่อให้ธรรมชาติคงอยู่ตลอดไป

2) ทศนคติของประชาชนต่อแนวนโยบายการพัฒนา

- เรื่องชีวิตความเป็นอยู่ ที่ผ่านมาการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนยังไม่เกิดขึ้นจริงตามที่ทุกฝ่ายต้องการ และชุมชนเองก็ไม่สนใจในการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ และไม่เชื่อมั่นแม้แต่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเองว่าจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ซึ่งนำไปสู่คำถามการพัฒนาหลายประการ คือ การพัฒนาทำให้ชุมชนหมดความเชื่อมั่นในตัวตน ชุมชนมี

การเปลี่ยนแปลงจนไม่เห็นตัวตน หรือชุมชนอยากเปลี่ยนตัวเองจริงๆ สิ่งเหล่านี้ยังขาดคำอธิบายที่ชัดเจน ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนได้ตัดสินใจเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างอิสระ จึงควรให้มีการทบทวนประเด็นปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

- การจัดการทรัพยากรโดยทั่วไป ประชากรตัวอย่างไม่มั่นใจว่า ภาครัฐมีความรู้ที่นำเชื่อถือควรใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและจัดการทรัพยากรได้ และความรู้สมัยใหม่จะช่วยเข้ามาจัดการชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

- การจัดการแหล่งน้ำในลุ่มน้ำสาบบุรี ประชากรตัวอย่างไม่แน่ใจว่าที่ผ่านมา (1) รัฐได้ดำเนินการพัฒนาสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (2) การจัดการแหล่งน้ำของรัฐที่ผ่านมา มีทั้งทำให้น้ำท่วม ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน และแก้ไขปัญหาไม่ได้ (3) การจัดการแหล่งน้ำแบบทันสมัย ไม่ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ และส่งเสริมเศรษฐกิจทั้งระดับชุมชน และระดับประเทศให้ดีขึ้น การประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่มีความสะดวก มีความมั่นคงในการทำมาหากิน แต่สิ่งที่มั่นใจก็คือ การพัฒนาไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน เป็นอันดับแรก และ (2) การจัดการโครงการขุดลอก ขุดคลอง ถม กั้น ทำประตูน้ำ ไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านดีขึ้น และไม่สามารถช่วยแก้ไขสถานการณ์ความไม่สงบได้

- พืชอาหารและพืชพลังงาน โดยเฉพาะในเรื่องของพืชพลังงาน ประชากรตัวอย่างไม่มั่นใจว่า การปลูกปาล์มน้ำมันทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และควรปลูกในพื้นที่นาหรือนาร้าง และควรขยายพื้นที่อย่างต่อเนื่องออกไป นอกจากนี้ การส่งเสริมให้ปลูกปาล์มน้ำมันทำให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนหรือไม่ และควรสนับสนุนให้มีการปลูกเพื่อลดการนำเข้า เพิ่มการส่งออกดีหรือไม่ และสิ่งสำคัญก็คือ ประชากรตัวอย่างเห็นว่าความรู้ความเข้าใจของประชาชนในเรื่องปาล์มน้ำมันนั้นยังมีน้อย

ทัศนคติดังกล่าวมาข้างต้นน่าจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรี เพื่อให้การพัฒนานั้นเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นเพียงการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อให้เข้าใจสถานการณ์โดยทั่วไป การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสาบบุรีจึงควรให้มีการศึกษาถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไปก่อนที่จะทำการพัฒนา

6.6 ข้อค้นพบและข้อเสนอแนะ

จากการประมวลผลการศึกษาเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและกระบวนการพัฒนาความร่วมมือของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสาบบุรี มีสาระสำคัญเบื้องต้นพอสรุปได้ดังนี้

- 1) การลักตัดฟันทำลายต้นไม้ ปัจจุบันยังมีการลักลอบตัดไม้ในพื้นที่สาธารณะ เพื่อนำไปทำการค้าอย่างครบวงจร เช่น ไม้ใหญ่ใช้ก่อสร้าง ทำเฟอร์นิเจอร์ ทำไม้ลัง ไม้ลังบรรจุปลา ไม้เล็กทำฟืนหรือป้อนโรงไฟฟ้าชีวมวล การลักลอบตัดไม้ได้ขยายตัวออกไปมากจากที่ทำในที่

สาธารณะ บริเวณริมทาง ริมคูคลอง ขยายออกมาถึงที่ส่วนบุคคล จึงควรจะต้องทบทวนมาตรการป้องกันผลกระทบดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2) **การอ้างโครงการปลูกป่า** มีการอ้างโครงการปลูกป่าเพื่อตัดป่าและปลูกต้นไม้แถบป่าพรุท่ากุ่ม อำเภอนนทบุรี ป่าไม้เสม็ด อำเภอไม้แก่น ตั้งแต่หลังมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ถึงพญาจะ และยังมีการจับจองที่ป่าเพื่อการเก็งกำไรซื้อขายที่ดิน เพราะมีการจำแนกป่าเป็นพื้นที่เสื่อมโทรม จึงต้องทบทวนหลักเกณฑ์การกำหนดป่าเสื่อมโทรมและวิธีการปลูกป่าเสียใหม่ให้เหมาะสมกับระบบนิเวศเพื่อไม่ให้เสียป่าธรรมชาติเดิมไป

3) **การล่าสัตว์ป่า** มีการขยายตัวออกไปมาก โดยเฉพาะพื้นที่แถบควนกาหลงซึ่งเป็นพื้นที่นิคม จากการล่าสัตว์ขายเป็นตัวซึ่งเป็นจำนวนไม่มากนัก มาเป็นการล่าแล้วชำแหละเนื้อไปขาย เป็นธุรกิจเถื่อนขนาดใหญ่เชื่อมโยงกับตลาดค้าสัตว์ป่าที่กรุงเทพและประเทศในแถบอินโดจีน จึงควรทำการป้องกันและปราบปรามอย่างเด็ดขาด

4) **แผ่นดินถล่มในพื้นที่ป่าต้นน้ำ** มีการเกิดแผ่นดินถล่ม (landslide) มากและบ่อยครั้งขึ้น โดยเฉพาะในแถบสุพรรณ ศรีสาคร และขยายไปเกือบทุกพื้นที่ที่มีการขยายการปลูกต้นยางพาราขึ้นไปบนพื้นที่ภูเขาซึ่งเป็นป่าต้นน้ำลำธารที่มีฝนตกมาก จึงควรทบทวนและวางแผนการใช้ที่ดินบนพื้นที่ต้นน้ำภูเขาสูงให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับระบบนิเวศ

5) **การขุดลอกคลอง** การขุดลอกคลองแทบทุกแห่งขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและของหน่วยงานราชการ ตั้งแต่อำเภอศรีสาครลงมาถึงปากน้ำสายบุรี ได้ขุดดินลงไปจนลึกมาก ทำให้เกิดผลกระทบกับระบบนิเวศ ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และวิถีการทำมาหากินของชาวบ้าน และชาวบ้านใช้ประโยชน์จากน้ำในคลองชลประทานได้ยาก เป็นเหตุให้น้ำท่วมหลายปี เพราะไม่มีน้ำทำนา จึงเสนอให้หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบมีการปรึกษารื้อถอนประชาชนอย่างใกล้ชิด เพื่อปรับวิธีการขุดลอกคลองที่ไม่ทำลายธรรมชาติ และชาวบ้านในท้องถิ่นจะได้มีส่วนร่วมทำด้วย เป็นการช่วยจ้างแรงงานชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

6) **การพัฒนาชลประทานในเขตลุ่มน้ำสายบุรี** ปัจจุบันมีโครงการชลประทานขนาดเล็กประมาณ 300 แห่งที่ทำไปแล้วแต่ยังไม่มีผลการประเมินผลอย่างจริงจังว่าได้ประโยชน์คุ้มหรือไม่ มีการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลแค่ไหน เพราะมีส่วนทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐ ดังนั้นก่อนที่จะทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขึ้นมาใหม่ควรจะได้ทำการประเมินผลโครงการเดิมเสียก่อนเพื่อนำความคิดเห็นมาปรับปรุงโครงการใหม่ ๆ ให้ดีขึ้น

7) **นาร้าง** ชาวบ้านอยากให้มีการส่งเสริมการฟื้นฟูนาร้างอย่างจริงจัง มีชาวบ้านที่อยากทำนาเยอะแต่มีเงื่อนไขปัจจัยหลายประการที่เป็นปัญหาอุปสรรคทำให้กลับไปทำนาไม่ได้ จึงควรมีการศึกษาวิจัยวิเคราะห์เพื่อหาทางแก้ไขปัญหานาและการฟื้นฟูนาร้างอย่างเหมาะสม เช่น การลดต้นทุน การปรับปรุงพันธุ์ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจให้กลับมาทำนากันใหม่

8) **ผืนนาที่มีบึงหรือระบบจ่ายน้ำในนาแต่ถูกนำพื้นที่ไปปลูกปาล์ม** ทำให้รูปแบบการจัดการระบายน้ำแบบดั้งเดิมในพื้นที่ทำไม่ได้ อีกทั้งการทำคลองชลประทานระบายน้ำสูง

กว่าผืนนา ยังทำให้ระบบการไหลของน้ำตามธรรมชาติถูกทำลาย ชาวนาที่ทำนาไม่ได้เพราะระบบน้ำถูกทำลายมีมากในพื้นที่เป็นแถบยาวกว่า 30 กิโลเมตรของพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีตอนล่าง แถบอำเภอยะรัง ตำบลมะมาลี ถึงเขตอำเภอปะนาเระ ควรจะต้องทบทวนและหาทางปรับปรุงแก้ไขโดยด่วน

9) **การสร้างเขื่อนป้องกันการกัดเซาะริมตลิ่ง** ในปัจจุบันทำระบบก้างปลา ทำพังกันและเป็นแกนก้างปลายื่นออกไป ทำให้เกิดการกัดเซาะในที่อื่นๆ ควรหาทางปรับปรุงแก้ไข ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาในแต่ละพื้นที่

10) **การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น** เกือบทุกแห่งทำงานผ่านสายงานอำเภอ แม้รัฐมีเจตนาดีอยากให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการประชาคม แต่ที่ทำประชาคมจริง ๆ มีไม่มาก ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และขาดการตรวจสอบติดตามผลงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้โครงการพัฒนาส่วนหนึ่งมีความไม่โปร่งใส เกิดผลกระทบกับประชาชนหลายกลุ่ม จึงควรจะต้องส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงในงานพัฒนาทุกขั้นตอน

11) **การคุกคามแกนนำชาวบ้าน** ชาวบ้านส่วนหนึ่งรวมทั้งนักวิจัยชาวบ้านอยากเสนอความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ แต่เมื่อได้เสนอความคิดเห็นออกไป กลับถูกข่มขู่คุกคามจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น และผู้ที่คาดว่าจะได้รับผลประโยชน์จากการทำโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ จึงควรมีฝ่ายวิชาการเข้ามาร่วมรับรู้รับฟังความเห็นร่วมกับฝ่ายรัฐและประชาชนด้วย รวมทั้งควรมีมาตรการคุ้มครองความปลอดภัยให้กับประชาชนที่ต้องการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระด้วย

12) **การแก้ปัญหายาเสพติด** ยังมีปัญหาเสพติดมากในชุมชน ส่งผลกระทบมากกว่าปัญหาอื่นๆ ทั้งหมด การแก้ปัญหาในปัจจุบันยังไม่คืบหน้า ควรดำเนินการเรื่องนี้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง

13) **การศึกษา** ไม่ตอบสนองการประกอบอาชีพในชุมชน คนแก่เฒ่าไม่อยากจะส่งลูกหลานไปเรียนเพราะกลัวลูกหลานเรียนจบแล้วไม่กลับไปประกอบอาชีพในพื้นที่ ควรจัดระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับการประกอบอาชีพและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้อย่างกว้างขวาง

14) **ความขัดแย้งในท้องถิ่น** หน่วยงานของรัฐบางแห่งใช้วิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่โดยวิธีการผลักดันโครงการโดยใช้นักการเมืองในท้องถิ่นเป็นฐาน เช่น สมาชิกสภาจังหวัด ทำให้ประชาชนมีความขัดแย้งกับนักการเมืองในท้องถิ่น ควรใช้วิธีการมีส่วนร่วมแบบประชาคม

15) **ประชาชนมีทัศนคติลบต่อเจ้าหน้าที่รัฐ** ในเรื่องการพัฒนาหลายประการ ประชาชนจึงไม่มั่นใจในวิธีการจัดการทรัพยากรว่าจะเข้ามาพัฒนาหรือแก้ไขปัญหามาของประชาชนได้ จึงควรมีการพบปะพูดคุย จัดเวทีสร้างความเข้าใจร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

16) **ประชาชนขาดความมั่นใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น** เพราะคิดว่าความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษอาจจะไม่ช่วยแก้ไขปัญหามาหรือจัดการทรัพยากรได้ จึงควรให้มีการศึกษาค้นคว้า

รื้อฟื้นทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ลึกซึ้ง ตลอดจนให้การศึกษา สร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญา และมีการนำไปปฏิบัติจริง เพื่อเป็นต้นแบบการใช้ความรู้ท้องถิ่นต่อการพัฒนา

ข้อค้นพบทั้ง 16 ประเด็นข้างต้น มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและความคงอยู่อย่างสมดุลยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี จึงควรที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันหาทางแก้ไขด้วยการนำข้อมูลความรู้ไปทำความเข้าใจกับประชาชนในวงกว้าง สร้างกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้และความร่วมมือจากทุกฝ่ายเพื่อคลี่คลายปัญหาและแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งที่รุนแรงให้เป็นการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ทั้งในด้านนโยบายและด้านปฏิบัติอย่างมีพลังต่อไป

6.7. ข้อเสนอในการทำวิจัยต่อไป

จากผลการวิจัยดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชนและนักวิชาการได้เห็นข้อมูลและประโยชน์จากข้อมูลงานวิจัย รวมทั้งข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถศึกษาข้อมูลเจาะลึกในบางประเด็นที่สำคัญได้ จึงได้ร่วมกันเสนอแนะให้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมดังรายละเอียดข้างล่างนี้ รวมทั้งการนำข้อมูลและความรู้จากงานวิจัยระยะที่ 1 ไปสู่การรับรู้ในวงกว้างในการแก้ปัญหาของชุมชนต่อไปในการวิจัยระยะที่ 2 ดังต่อไปนี้

- 1) การสืบค้นความรู้และภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
- 2) การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาสร้างเครื่องมือติดตามชีวิตความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศลุ่มน้ำสายบุรี ทั้งตัวชี้วัดด้านกายภาพและชีวภาพ
- 3) ค้นหาภูมิปัญญาการจัดการน้ำเพิ่มเติมจากที่ได้ศึกษาในระยะแรก
- 4) ศึกษาประเมินคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่เพิ่มขึ้น
- 5) การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะบางชุมชนที่สำคัญเพิ่มขึ้น
- 6) ศึกษารูปแบบการวางแผนการใช้ที่ดินพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่เป็นภูเขาสูง
- 7) ศึกษารูปแบบการจัดการป่าและทรัพยากรชุมชนร่วมกับหน่วยงานของรัฐ
- 8) การสร้างนักวิจัยท้องถิ่นเพิ่มขึ้นทั้งในระดับเยาวชน และระดับประชาชนทั่วไป
- 9) การวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่สื่อสารของลุ่มน้ำสายบุรี

บรรณานุกรม

- กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. “โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลุ่มน้ำบางนรา,” (อัสสำเนา)
- คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. ข้อมูลพหุในลุ่มน้ำสายบุรี. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา “ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพหุในลุ่มน้ำสายบุรี,” คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2538
- คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. รายงานการศึกษานโยบายบูรณาการโครงการการศึกษาเพื่อจัดทำมาตรการและแผนการจัดการเพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่วิกฤต พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำสายบุรี จังหวัดปัตตานี. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2540.
- ครรชิต เบญจมปริญญากุล และสุรศักดิ์ กุลลาย. ชลชีววิทยาบางประการและทรัพยากรประมงในแม่น้ำสายบุรี. ศูนย์พัฒนาประมงน้ำจืดปัตตานี ตำบลบิตุมุติ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี, 2536.
- คาปรั้า, พริตจ้อฟ. โยงโยที่ซ่อนเร้น. วิศิษฐ์ วังวิญญู, ณัฐพล วังวิญญู และสว่าง พงศ์ศิริพัฒน์, ผู้แปล. กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา, 2548.
- คริส แอ็บบอด, พอล โรเจอร์ส และจอห์น สโลโบดา. เผชิญภัยคุกคามโลก : ศตวรรษที่ 21 กับความมั่นคงที่ยั่งยืน. สุนทรีย์ เกียรติประจักษ์ ผู้แปล. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2550.
- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ และคณะ. การปกครองท้องถิ่นต่างวัฒนธรรม : สถานการณ์ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2530.
- จังหวัดนราธิวาส. แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดนราธิวาส ปี พ.ศ. 2552-2554. (เอกสารอัสสำเนา)
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” : ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.
- ชูลีพร วิรุณหะ. ความรู้ 3 จังหวัดภาคใต้ ผ่านมุมมองประวัติศาสตร์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ชูวัส ฤกษ์ศิริสุข. นโยบายสาธารณะท้องถิ่น ฉบับชุมชนเข้มแข็ง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ, 2548.
- ณชพงศ จันจุฬา. “กรณีศึกษา: การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.
- “ด้านเขื่อนกะตุนงมีอบบิสสุทธีก้าวใหม่ของการพัฒนาชาวปักษ์ใต้,” ผู้จัดการ 6, 320 (18-24 ม.ค. 36) : 29, 35.

ตีพะลี อะตะบุ. การอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปการทำกริชรามัน ตำบลตะโละเหลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

ทิพย์อักษร มั่นปาดิ. "ปาล์มน้ำมันกับการหายไปของป่าพรุ," กรุงเทพธุรกิจ (วันอังคารที่ 11 กรกฎาคม 2549)

นาวิก ดาราพงษ์ และคณะ. แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำสายบุรี แม่น้ำบางนรา แม่น้ำโก-ลก. กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2544.

นิเต้าะ อิตเตแล และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง 'จากยาลอสูยะลา การเปลี่ยนแปลงในรอบศตวรรษ' และ 'การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวัฒนธรรมในเขตเชิงเขาปโต-สันกาลาคีรี กรณีศึกษาบริเวณบ้านตะโหนด อำเภอเรือเสาะ และอำเภอศรีสาคร จังหวัดนราธิวาส. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.

นุกูล รัตนดากุล และคณะ. "พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำสายบุรี: ปัญหาและทางรอด," เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา "ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี," คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2538.

_____. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรเชิงสมานฉันท์เพื่อการฟื้นฟูอาชีพ วัฒนธรรมและฐานทรัพยากรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและเครือข่ายเรียนรู้ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, สนับสนุนโดย องค์การอ็อกแฟม เกรท บริเทน, 2551.

_____. โครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์พรุลานควาย. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2547.

_____. โครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยชุมชน (มีส่วนร่วม) กรณีบ้านกือเม็ง ตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา. ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล, 2552.

บัณฑิตกา จารูมา. "กรณีศึกษานาร้าง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี," รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

ปิยะ กิจถาวร. "สิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับทิศทางการกระจายอำนาจใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้," การสร้างความสมานฉันท์และร่วมกันฟื้นฟูท้องถิ่นภาคใต้, ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2548.

แผนกวิชาชีววิทยา. โครงการเสริมสร้างความสัมพันธ์เครือข่ายป่า พรุ-สันทราย-ชายเลน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการจัดการป่าให้เกิดความยั่งยืน. คณะ

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

2549.

มะดามิง อารียู. “รายงานการประชุมสัมมนา ‘ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี,’”
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี,
2538.

_____. โครงการฝึกฝนบ้านเสริมสร้างความมั่นคงของชุมชน ของอำเภอรามัน จังหวัด
ยะลา. กองประสานงานกลางงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เครือข่ายลุ่มน้ำภาคใต้, 2542.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. นโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี: กระบวนการพัฒนา
อย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณะสุขแห่งชาติ และ มูลนิธิสตรี-สุขภาพดี
วงศ์, 2551.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. ปัญหาการจัดการและความขัดแย้งเรื่องน้ำ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อ
การพัฒนาประเทศไทย, 2538.

มือลี เจ๊ะหลง. “รายงานการประชุมสัมมนา ‘ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี,’”
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี,
2538.

รัชฎะ วัฒนศักดิ์. รายงานการวิจัย สวนดุซง: ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภูมินิเวศลุ่มน้ำสายบุรี.
มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน, 2547.

วิฑูล ไชยภักดี และ วิโชค ไกรเทพ. “กรณีศึกษา : การวิจัยเชิงสารคดี (Documentary
Research),” (วิดิทัศน์). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมี
ส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2552.

วิณา นำเจริญสมบัติ (บรรณาธิการบริหาร). ถักทอความรู้จากแผ่นดินแม่, (โครงการติดตาม
และสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น: การจัดการความรู้และพัฒนาการจัดการป่าโดย
ชุมชน. สนับสนุนโดยแผนงานสนับสนุนโครงการขนาดเล็กของชุมชนในการ
จัดการป่า, 2548.

วีรวัฒน์ วีระประศาสน์. “รายงานการประชุมสัมมนา ‘ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสาย
บุรี,’” คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา
เขตปัตตานี, 2538.

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. เล่าขานตำนานใต้. นครปฐม : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี
มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550.

ศุภฤกษ์ สมศิริชาติ. รายงาน 10 ปี สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย ‘วิกฤตการณ์ ปัตตานี,’
มีนาคม พ.ศ. 2519.

สมพร จันทเดช. “รายงานการประชุมสัมมนา ‘ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี,’”
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี,
2538.

- สมศักดิ์ สุขวงศ์ และคณะ. รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การจัดการป่าและทรัพยากรชีวภาพ โดยชุมชน: กระบวนการ กลไกการตัดสินใจ และระบบข้อมูล. ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. การจัดการป่าชุมชน : เพื่อคนและเพื่อป่า. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2550.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์ และ เพ็ญศักดิ์ มกรภิรมย์. รวมบทความป่าชุมชน. กรุงเทพฯ : คณะผู้จัดงานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ, 2542.
- สมาคมนักประชากรไทย. “การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2547,” กรุงเทพฯ : สมาคมนักประชากรไทย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547.
- “สิทธิชุมชน กรณีโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา,” คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550. (อัดสำเนา)
- สุธีรา แสงเจริญตระกูล. “ด้านเขื่อนปัตตานี! ลำน้ำสายบุรียังคงทะนง,” สยามอารยะ 2, 8 (เม.ย. 36) : 100-106.
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. ป่าชุมชนของคนรากหญ้า. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามทองกิจ จำกัด, 2547.
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16. รายงานการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำลุ่มน้ำสายบุรี ปี 2547. สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548.
- สำนักชลประทานที่ 17 กรมชลประทาน. “โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี,” (อัดสำเนา)
- องค์กรชาวบ้านพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี. รายงานโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรมย่อยภูมินิเวศลุ่มน้ำสายบุรี. คณะอนุกรรมการโครงการนำร่องภูมินิเวศลุ่มน้ำสายบุรี, 2546.
- อนุสรณ์ อุณโณ. ขบวนการสิทธิเหนือทรัพยากรส่วนรวมในสังคมไทย เกษตรกรรมยั่งยืนในบริบทระบอบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากร. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน, 2547.
- อรศรี งามวิทย์พงศ์. “ทฤษฎีข่ายใยชีวิต (The Web of Life) : การศึกษาชนบทและการพัฒนาในระดับกระบวนการ,” เอกสารการสอน สำนักบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547. (อัดสำเนา)
- อัมมาร สยามวาลา. ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนา กับสภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : ไนน์เลส พลัส, 2550.
- อาคม ไสวธนา. “การประเมินผลกระทบจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำลุ่มน้ำสายบุรี,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.
- _____. “กรณีศึกษา: การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่นาร้าง,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

- อาแซ. “รายงานการประชุมสัมมนา ‘ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี,’” คณะ
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2538.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์,” เอกสาร
ประกอบการสัมมนา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.
- อาอี อาแว และคณะ. โครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ พรุลาน
ควาย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- อาอี อาแว. รายงานการประชุมสัมมนา ‘ยุทธศาสตร์การจัดการป่าพรุในลุ่มน้ำสายบุรี,’” คณะ
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2538.
- อิสมาอีล เบญจสมิทธิ. “กรณีศึกษา : ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นและพื้นที่สำคัญของลุ่มน้ำ
สายบุรี,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของ
ประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย, 2552.

เว็บไซต์

กรมชลประทาน.

<http://kromchol.rid.go.th/lproject/con_project/preparation%20project/13saiburi/saiburi.html> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 8 ตุลาคม 2551)

กรมส่งเสริมสหกรณ์, “โครงการเพิ่มพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันในเขตนิคมสหกรณ์,”

<<http://www.geocities.com/Plancpd/index1.htm>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 9 ตุลาคม 2551)

“การจัดการทรัพยากรป่าไม้,” <<http://board.dserver.org/p/papa/00000121.html>> (เข้าถึง
ข้อมูล วันที่ 19 ตุลาคม 2551)

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฮาลา-บาลา,

<[http://www.gosouththai.com/travel/detailtrav.asp?key=58&pageno=1&direct=Ne
xt](http://www.gosouththai.com/travel/detailtrav.asp?key=58&pageno=1&direct=Next)> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 16 ตุลาคม 2551)

คณะทำงานวาระทางสังคม, “ข้อเสนอเชิงระบบเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน,” สถาบันวิจัยสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

<http://www.southwatch.org/special_report.php?id=13> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 2
ตุลาคม 2551)

“โต๊ะอีหม่ามกับชุมชน,” <http://www.southwatch.org/special_report.php?id=9> (เข้าถึงข้อมูล
วันที่ 2 ตุลาคม 2551)

ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี, <<http://www.ryt9.com/s/cabt/155304>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 29 มีนาคม
2552)

“แนวทางการฟื้นฟูการทำนาในพื้นที่พรุป่ายอ,”

<<http://www.budutani.com/payo/report/04.html> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 2 ตุลาคม 2551)

ป่าดิบชื้น, <http://www.swu.ac.th/royal/book2/b2c3t2_1_1.html> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 20 ตุลาคม 2551)

ป่าบึงหรือป่าพรุ (Fresh water swamp forests),

<[http://guru.sanook.com/search/_\(Fresh_water_swamp_forests\)>](http://guru.sanook.com/search/_(Fresh_water_swamp_forests)>) (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 16 ตุลาคม 2551)

ป่าประเภทไม่ผลัดใบ เว็บไซต์สำหรับพืชที่มีพิษและไม่มีพิษ,

<<http://www.geocities.com/pootthirin/Foreststhai/Content5.htm>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 21 ตุลาคม 2551)

ปิยะ กิจถาวร, “มลายุมุสลิมภายใต้นโยบายการพัฒนาของไทย,”

<<http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document95126.html>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 20 มิถุนายน 2552)

ปริญญา อุดมทรัพย์ และคณะ, พัฒนาการนโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับจังหวัดปัตตานี ยะลา

นราธิวาส, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545)

<<http://www.budutani.com/policysbp/report/section4.html>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 30 มีนาคม 2552)

“พรุลานควาย,” <http://www.southwatch.org/special_report.php?id=6> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 2 ตุลาคม 2551)

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย), โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของ

เกษตรกรรายย่อย, “ภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำสายบุรี,”

<<http://www.sathai.org/aboutus/pilotproj/South/Saiburi.htm>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 22 ตุลาคม 2551)

มูลนิธิป่าเขตร้อน, <<http://www.tropicalforest.or.th/p69.htm>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 9 ตุลาคม 2551)

มูลนิธิสืบนาเคเสถียร. <http://www.seub.or.th/libraryindex/forest/forest_007.html> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 22 ตุลาคม 2551)

มะปอสี มาอีซา, “ลุ่มน้ำสายบุรี สายน้ำที่บอกขานตำนานผู้คนและวิถีชีวิต,” <southwatch.org> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 10 มกราคม 2552)

รัชณี กัลยาณคุณาวุฒิ. “พัฒนาการนโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส,”

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545.

<<http://www.budutani.com/policysbp/report/section4.html>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 30 มีนาคม 2552)

- ราณี หัสสร้างสี, การทำงานและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คณะทำงานวาระทางสังคม กรณี 3
จังหวัดภาคใต้ ระหว่างปี 2548-2550, (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย) <southwatch.org> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 5 ตุลาคม 2551)
- “รายงานพื้นที่ป่าไม้” ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดปัตตานี
<http://poc.pattani.go.th/report.php?report_id=114> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 21 ตุลาคม
2551)
- “ลุ่มน้ำสายบุรี,” <http://www.southwatch.org/special_report.php?id=4> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 2
ตุลาคม 2551)
- ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ศช . หรือ ไบโอเทค),
<<http://www.biotec.or.th/halabala/forest.html>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 9 ตุลาคม
2551)
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ,
<http://www.idd.go.th/web_study_center/pikulthong/1i/index02989.asp>
(เข้าถึงข้อมูล วันที่ 22 พฤศจิกายน 2551)
- “สวนดุซง,” <http://www.southwatch.org/special_report.php?id=3> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 2
ตุลาคม 2551)
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
<http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projID=PDG46S0011>
(เข้าถึงข้อมูลวันที่ 8 ตุลาคม 2551)
- อรจินดา บุรสมบุรณ์ (ผู้รายงาน), “ศอ.บต. เตรียมทุ่มงบฯ เกือบ 50 ล้านบาท พื้นฟูนาร้างใน
พื้นที่ จ.ชายแดนใต้,” สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์,
<[http://thainews.prd.go.th/previewnews.php?tb=NEWS&m_news=2551022
90069](http://thainews.prd.go.th/previewnews.php?tb=NEWS&m_news=255102290069)> (เข้าถึงข้อมูล 8 ตุลาคม 2551)
- หน่วยปฏิบัติการวิจัยร่วมทางธรรมชาติวิทยา, “ป่าพรุและป่าดิบชื้นฮาลา-บาลา จ.
นราธิวาส” <<http://www.biotec.or.th/halabala/history.html>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่
19 ตุลาคม 2551)
- อาแว ดีเยาะ และคณะ, “แนวทางฟื้นฟูการทำนาในพื้นที่พรุป่ายอ,”
<<http://www.budutani.com/payo/index.html>> (เข้าถึงข้อมูล วันที่ 15 ตุลาคม
2551)
- อายิ อาแว, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์พรุลานควาย,”
<http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projID=RDG44S0001>
(เข้าถึงข้อมูล วันที่ 3 ตุลาคม 2551)
- “อิสลามกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม,”
<http://www.yiu.ac.th/yiu/index.php?option=com_content&task=view&id=66>
(เข้าถึงข้อมูลวันที่ 2 ตุลาคม 2551)

เอกสารประกอบเวทีสานเสวนา งานมหกรรมสันติวิธี ครั้งที่ 3, “ประสบการณ์การแก้ไขปัญหา
ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ กรณีลุ่มน้ำสายบุรี,” (วันศุกร์ที่ 29 สิงหาคม
2551 เวลา 13.00-16.30 น. ณ ห้องเล็กที่ 5 มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา อำเภอเมือง
จังหวัดยะลา, 2551)

ภาคผนวก

พื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีของสำนักชลประทานที่ 17

พื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีแบ่งตามขอบเขตการศึกษาของกรมชลประทาน ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส จำนวน 84 ตำบล ดังนี้

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล
นราธิวาส	อำเภอสุดิริน	สุคิริน, ร่มไทร, เกียร์, มาโมง, ภูเขาทอง
	ศรีสาคร	ศรีสาคร, สากอ, เซ็งคีรี, ตะมะยูง, ซากอ, กาทหลง, ศรีบรรพต
	อำเภอบาเจาะ	บาเจาะเหนือ, บาเจาะใต้, ปะลุกาสาเมาะ, บาเจาะ, กาเยาะมาตี, ลาโปะสาวอ
	ยี่งอ	ตะปอเยาะ, ลุโปะบายะ, จอเปาะ
	รือเสาะ	สาวอ, สุวาริ, สามัคคี, รือเสาะออก, เรียง, ลาโละ, บาตง, โคกสะตอ
	เมืองนราธิวาส	โคกเคียน
	ระแงะ	มะรือโบตก, เฉลิม, กาลิซา
	จะแนะ	ดุซงญอ, จะแนะ, ช้างเผือก
	สุไหงปาดี	สากอ
	แว้ง	เอราวัณ, แว้ง, แม่ตง, โละจูด
	ปัตตานี	กะพ้อ
ปัตตานี	สายบุรี	บางเก่า, แป้น, หุ้งคล้า, ปือระ, ตะลุบัน, ตะบั้ง, เตะระบอน, ละหาร, มะนังดาลำ, กะตุนง, กะลาพอ, ละหาร, กะตุนง
	ห้วยยางแดง	ปากู, น้ำดำ, ตะโล๊ะแมะนา, พิเทน
	ไม้แก่น	ไทรทอง, ตะโล๊ะไกรทอง, ไม้แก่น, ดอนทราย
	มายอ	ลานา, ลุโปะยิไร
	ยะรัง	เขาตุม
	รามัน	ท่ารง, เกะรอ, โกตาบารู, ไม้แก่น, วังพญา, จะก๊ะ, กอตอดีอ๊ะ, กาญบอเกาะ, ตะโล๊ะหะลอ, บาโงย, กาลูบั้ง, บาลอ, ยะดีะ, ปือม้ง, กาลอ, เนินงาม, อาซ่อง
ยะลา	เมืองยะลา	สะเตงนอก

ภูมิเวศลุ่มน้ำสายบุรีตามการศึกษาของโครงการวิจัยลุ่มน้ำสายบุรี

ภูมิเวศตอนบน (จำนวน 144 หมู่บ้าน)

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
1.	บ้านตอแล	กายูบอเกาะ	รามัน	ยะลา
2.	บ้านปือแนบารู	กาลูปัง	รามัน	ยะลา
3.	บ้านตาโล๊ะ	ยะด๊ะ	รามัน	ยะลา
4.	บ้านตะโละเลาะ	ปือม้ง	รามัน	ยะลา
5.	บ้านปือม้ง	ปือม้ง	รามัน	ยะลา
6.	บ้านมาแอยาโต๊ะ	ปือม้ง	รามัน	ยะลา
7.	บ้านแบหอ	กาลอ	รามัน	ยะลา
8.	บ้านเกาะเตาะ	กาลอ	รามัน	ยะลา
9.	บ้านทำนบ (ทา เนาะ)	กาลอ	รามัน	ยะลา
10.	บ้านตะโละมีแย	กาลอ	รามัน	ยะลา
11.	บ้านเตระปลิง	ทุ่งคล้า	สายบุรี	ปัตตานี
12.	บ้านเจาะโบ	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
13.	บ้านจะเฒ	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
14.	บ้านจะเฒตก	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
15.	บ้านแป้น	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
16.	บ้านช่องหมู	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
17.	บ้านขาลิง	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
18.	บ้านปือจะ	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
19.	บ้านบาแฆะ	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
20.	บ้านโต๊ะซูด	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
21.	บ้านพิเทน	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
22.	บ้านปามะพร้าว	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
23.	บ้านเจาะกะพ้อใน	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
24.	บ้านบาโง	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
25.	บ้านโลทุ	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
26.	บ้านวังปลา	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
27.	บ้านตะโละตือรามัน	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
28.	บ้านตะโละบาโร๊ะ	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
29.	ปาเซปุเต๊ะ	โคกเคียน	เมืองนราธิวาส	นราธิวาส
30.	ดาระ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
31.	ปือแรง	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
32.	ลาโละ	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
33.	ไอร์ปุโละ	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
34.	ไทยสุข	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
35.	มะนังบันยัง(ปูโป)	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
36.	สามัคคี(มะนังบันยัง)	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
37.	สโลว์	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
38.	ละหาร	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
39.	โต๊ะแนปา	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
40.	ยาเบาะ	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
41.	เจาะกือแย็ง	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
42.	จือแร	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
43.	สาวอฮีเล	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
44.	ปูโป๊ะ(ปลายนา)	รือเสาะออก	รือเสาะ	นราธิวาส
45.	ลาเมาะนอก	รือเสาะออก	รือเสาะ	นราธิวาส
46.	ละเมาะใน	รือเสาะออก	รือเสาะ	นราธิวาส
47.	ปือเล็งใต้	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
48.	ตาเปาะ	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
49.	บน	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
50.	ธรรมเจริญ	โคกสะตอ	รือเสาะ	นราธิวาส
51.	ธารน้ำทิพย์	โคกสะตอ	รือเสาะ	นราธิวาส
52.	บูกะ	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
53.	กูโบร์	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
54.	ไอร์สาเมาะ	โคกสะตอ	รือเสาะ	นราธิวาส
55.	บาโงปุโละ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
56.	ปือเจาะบอฮอ	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
57.	ปีโละ	ซากอ	ศรีสาคร	นราธิวาส
58.	กลูปี	ซากอ	ศรีสาคร	นราธิวาส
59.	ไอร์เจียะ	ซากอ	ศรีสาคร	นราธิวาส
60.	ไอร์กากอ	ซากอ	ศรีสาคร	นราธิวาส

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
61.	ลูโป๊ะบาตู	ตะมะยูง	ศรีสาคร	นราธิวาส
62.	ไอร์แยง	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
63.	ปาแน	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
64.	ไอร์กาแซ	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
65.	ไอร์จูจ๊ะ	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
66.	สกุปา	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
67.	ไอร์บือแก	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
68.	กำปงบารู	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
69.	กะดี	เชิงคีรี	ศรีสาคร	นราธิวาส
70.	ลาเวง	เชิงคีรี	ศรีสาคร	นราธิวาส
71.	ดาฮง	เชิงคีรี	ศรีสาคร	นราธิวาส
72.	กาหลง	กาหลง	ศรีสาคร	นราธิวาส
73.	ปาไผ่	กาหลง	ศรีสาคร	นราธิวาส
74.	สายบน	กาหลง	ศรีสาคร	นราธิวาส
75.	ประชานิมิตร	กาหลง	ศรีสาคร	นราธิวาส
76.	ไอร์ตูด	ศรีบรรพต	ศรีสาคร	นราธิวาส
77.	ละโอ	ศรีบรรพต	ศรีสาคร	นราธิวาส
78.	ต็องอ	ศรีบรรพต	ศรีสาคร	นราธิวาส
79.	ไอร์กือเต	ศรีบรรพต	ศรีสาคร	นราธิวาส
80.	ไอร์กือเนาะ	ศรีบรรพต	ศรีสาคร	นราธิวาส
81.	ไอร์ต็องอ	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
82.	กม.17	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
83.	สอวอนอก	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
84.	กม.3	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
85.	น้ำตก	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
86.	ลีนาหนท์	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
87.	สันติ	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
88.	ราษฎร์ผดุง	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
89.	ราษฎร์ประสาน	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
90.	รักษธรรม	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
91.	ชอยปราชิน	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
92.	น้อมเกล้า	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
93.	จุฬารัตน์พัฒนา	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
94.	เกียร์	เกียร์	สุคีริน	นราธิวาส
95.	ไอร์ยามู	เกียร์	สุคีริน	นราธิวาส
96.	น้ำใส	เกียร์	สุคีริน	นราธิวาส
97.	ทรงคีรี	เกียร์	สุคีริน	นราธิวาส
98.	สายบริษัท	เกียร์	สุคีริน	นราธิวาส
99.	กะลุปี	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
100.	ยาเต๊ะ	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
101.	สายปารี	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
102.	ไอดีมุง	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
103.	ไอดีเราะ	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
104.	ไอดีรอน	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
105.	สอวอโน	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
106.	ราษฎรพัฒนา	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
107.	สามชอย	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
108.	ไอดีปาโจ	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
109.	ภูเขาทอง	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
110.	ไอดีมะ	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
111.	ไอดีปาละ	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
112.	โนนสมบูรณ์	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
113.	ชุมทอง	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
114.	ตันทุเรียน	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
115.	วังน้ำเย็น	ภูเขาทอง	สุคีริน	นราธิวาส
116.	ปาตุกายาอิง	ร่มไทร	สุคีริน	นราธิวาส
117.	ไอดีแย	ร่มไทร	สุคีริน	นราธิวาส
118.	ไอดีงาม	ร่มไทร	สุคีริน	นราธิวาส
119.	ราษฎรสามัคคี	สุคีริน	สุคีริน	นราธิวาส
120.	สายเอก	มาโมง	สุคีริน	นราธิวาส
121.	ไอดีมือเซ	จะแนะ	จะแนะ	นราธิวาส
122.	กาแย	ดุซงญอ	จะแนะ	นราธิวาส
123.	กาเต๊ะ	ดุซงญอ	จะแนะ	นราธิวาส
124.	น้ำหอม	ดุซงญอ	จะแนะ	นราธิวาส

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
125.	ไผ่ปราดะ	ช้างเผือก	จะนะ	นราธิวาส
126.	กุ่มง	ช้างเผือก	จะนะ	นราธิวาส
127.	ไอซื่อเระ	ช้างเผือก	จะนะ	นราธิวาส
128.	ไอบือแด	ช้างเผือก	จะนะ	นราธิวาส
129.	ไอโซ	ช้างเผือก	จะนะ	นราธิวาส
130.	กาเยาะมาตี	กาเยาะมาตี	บาเจาะ	นราธิวาส
131.	ตะโละตา(กาบ)	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
132.	เชิงเขา	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
133.	แป๊ะบุญ	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
134.	กาบี่	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
135.	มาแฮ	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
136.	ยะลูดง	กาเยาะมาตี	บาเจาะ	นราธิวาส
137.	มะยง	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
138.	บือแนบีแย	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
139.	ปะลุกาสาเมาะ	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
140.	บาตู	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
141.	ปะลุกาแปเราะ	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
142.	กือดาเยอริง	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
143.	ชะมูแวง	ปะลุกาสาเมาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
144.	กูยิ	ดาปอเยาะ	ยี่งอ	นราธิวาส

ภูมิเวศตอนกลาง (จำนวน 242 หมู่บ้าน)

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
1.	บ้านนิบงบารู (ปรางมะ)	สะเตงนอก	เมืองยะลา	ยะลา
2.	รามัน	กาเยอบอเกาะ	รามัน	ยะลา
3.	บ้านรามัน (กาญ)	กาเยอบอเกาะ	รามัน	ยะลา
4.	บ้านพงยือระ	กาเยอบอเกาะ	รามัน	ยะลา
5.	บ้านกาลูปัง	กาลูปัง	รามัน	ยะลา
6.	บ้านบาลูกา	กาลูปัง	รามัน	ยะลา
7.	บ้านบาตะตีงี	กาตอติอระ	รามัน	ยะลา
8.	บ้านโกตาบารู	โกตาบารู	รามัน	ยะลา
9.	บ้านมะดือลง	โกตาบารู	รามัน	ยะลา
10.	บ้านจาลงฮิเล	โกตาบารู	รามัน	ยะลา
11.	บ้านแยะ	อาซ่อง	รามัน	ยะลา
12.	บ้านเจาะลีมีส	อาซ่อง	รามัน	ยะลา
13.	บ้านกูเกลาโม๊ะ	อาซ่อง	รามัน	ยะลา
14.	บ้านปาแตรายอ	เกะรือ	รามัน	ยะลา
15.	บ้านพรุ	ท่าธง	รามัน	ยะลา
16.	บ้านสาเมะ	ท่าธง	รามัน	ยะลา
17.	บ้านจะกวีะ	จะกวีะ	รามัน	ยะลา
18.	บ้านกำปงบือแน	จะกวีะ	รามัน	ยะลา
19.	บ้านปลาสะนอ	จะกวีะ	รามัน	ยะลา
20.	บ้านไม้แก่น	เนินงาม	รามัน	ยะลา
21.	บ้านตุกู	ยะดีะ	รามัน	ยะลา
22.	บ้านอุแป	ยะดีะ	รามัน	ยะลา
23.	บ้านตีบุ (ตุกู)	ยะดีะ	รามัน	ยะลา
24.	บ้านปาลูกาปาลัส	บาลอ	รามัน	ยะลา
25.	บ้านตะโละเกียะ	บือม้ง	รามัน	ยะลา
26.	บ้านปงตา	บือม้ง	รามัน	ยะลา
27.	บ้านเกียะ	บือม้ง	รามัน	ยะลา
28.	บ้านกะสะแม (ปากาลาแม)	วังพญา	รามัน	ยะลา
29.	บ้านอุเปะ	วังพญา	รามัน	ยะลา
30.	บ้านบือเล็ง	ตะโล๊ะหะลอ	รามัน	ยะลา
31.	บ้านปีติง	เนินงาม	รามัน	ยะลา

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
32.	บ้านพอเม็ง	กาญบ่อเกาะ	รามัน	ยะลา
33.	บ้านมาอาสนิแล	กาญบ่อเกาะ	รามัน	ยะลา
34.	บ้านตลาดล่าง	กาญบ่อเกาะ	รามัน	ยะลา
35.	บ้านเลสุ	กาลูบั้ง	รามัน	ยะลา
36.	บ้านอาตะควอ	กาตอตีระ	รามัน	ยะลา
37.	บ้านจือแร	กาตอตีระ	รามัน	ยะลา
38.	บ้านกะตือแบ	กาตอตีระ	รามัน	ยะลา
39.	บ้านบูเกะราแง	อาซ่อง	รามัน	ยะลา
40.	บ้านตาเาะบูโยะ	เกะรือ	รามัน	ยะลา
41.	บ้านพะปูเงาะ	เกะรือ	รามัน	ยะลา
42.	บ้านปูลามง	เกะรือ	รามัน	ยะลา
43.	บ้านโต๊ะพราน	ท่าธง	รามัน	ยะลา
44.	บ้านเกาะ	ท่าธง	รามัน	ยะลา
45.	บ้านลิเซ็ง	จะก๊ะ	รามัน	ยะลา
46.	บ้านกือแล	เนินงาม	รามัน	ยะลา
47.	บ้านบาลอ	บาลอ	รามัน	ยะลา
48.	บ้านสุเป๊ะบือแน	บาลอ	รามัน	ยะลา
49.	บ้านปุลัย	บาลอ	รามัน	ยะลา
50.	บ้านกอตอตีระ	กาตอตีระ	รามัน	ยะลา
51.	บ้านกำปงบูเกะ	โกตาบารู	รามัน	ยะลา
52.	บ้านกือเม็ง	อาซ่อง	รามัน	ยะลา
53.	บ้านสะโต	อาซ่อง	รามัน	ยะลา
54.	บ้านเกะรือ	เกะรือ	รามัน	ยะลา
55.	บ้านแอแกง	เกะรือ	รามัน	ยะลา
56.	บ้านอูแตบาโย	เกะรือ	รามัน	ยะลา
57.	บ้านจาร์ตาดง	ท่าธง	รามัน	ยะลา
58.	บ้านบือดอง	เนินงาม	รามัน	ยะลา
59.	บ้านตาโง	เนินงาม	รามัน	ยะลา
60.	บ้านลูโป๊ะลาปี	บาโงย	รามัน	ยะลา
61.	บ้านปาโละ	บาโงย	รามัน	ยะลา
62.	บ้านบาโงย	บาโงย	รามัน	ยะลา
63.	บ้านยะตะ	ยะตะ	รามัน	ยะลา

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
64.	บ้านป่าโสะ	บาลอ	รามัน	ยะลา
65.	บ้านปือแนบากอ	บาลอ	รามัน	ยะลา
66.	บ้านละแอ	บาลอ	รามัน	ยะลา
67.	บ้านโต๊ะปาเก๊ะ	วังพญา	รามัน	ยะลา
68.	บ้านตالاแน	วังพญา	รามัน	ยะลา
69.	บ้านปูเกะจือมา (ตาโง)	วังพญา	รามัน	ยะลา
70.	บ้านปือแนกุกิ	ตะโล๊ะหะลอ	รามัน	ยะลา
71.	บ้านปือแนบูเก๊ะ	ตะโล๊ะหะลอ	รามัน	ยะลา
72.	บ้านบึงน้ำใส	ตะโล๊ะหะลอ	รามัน	ยะลา
73.	บ้านยือโระ	บาโงย	รามัน	ยะลา
74.	บ้านตะโล๊ะหะลอ	ตะโล๊ะหะลอ	รามัน	ยะลา
75.	บ้านปาลัส (โตะแน)	ควน	ปะนาเระ	ปัตตานี
76.	บ้านจาเราะบองอ	เขาตุม	ยะรัง	ปัตตานี
77.	บ้านตาบ๊ะ	ลางา	มายอ	ปัตตานี
78.	บ้านปาลัส	ลางา	มายอ	ปัตตานี
79.	บ้านจูงโง	ลางา	มายอ	ปัตตานี
80.	บ้านเปาะซี	ลางา	มายอ	ปัตตานี
81.	บ้านเจาะบาแน	ลูโปะยิไร	มายอ	ปัตตานี
82.	สายบุรี	นาประดู่	สายบุรี	ปัตตานี
83.	บ้านเตราะบอน	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
84.	บ้านกะลุแป	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
85.	บ้านฮูแตกอแล	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
86.	บ้านหัวนา (ทุ่งคล้า)	ทุ่งคล้า	สายบุรี	ปัตตานี
87.	บ้านปะลุกาตือแร	ทุ่งคล้า	สายบุรี	ปัตตานี
88.	บ้านนาหว่า	ทุ่งคล้า	สายบุรี	ปัตตานี
89.	บ้านปือระ	ปือระ	สายบุรี	ปัตตานี
90.	บ้านกอตอ	ปือระ	สายบุรี	ปัตตานี
91.	บ้านบาโงยือริง	ปือระ	สายบุรี	ปัตตานี
92.	บ้านทุ่งน้อย	ละหาร	สายบุรี	ปัตตานี
93.	บ้านลาลอ	ละหาร	สายบุรี	ปัตตานี
94.	บ้านเขา	ละหาร	สายบุรี	ปัตตานี
95.	บ้านช่องแมว	ละหาร	สายบุรี	ปัตตานี

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
96.	บ้านพอเหมาะ	ทุ่งคล้า	สายบุรี	ปัตตานี
97.	บ้านด่าน	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
98.	บ้านเตระแก่น	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
99.	บ้านละหาร	แป้น	สายบุรี	ปัตตานี
100.	บ้านฮูเตมาแจ	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
101.	บ้านกูแว	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
102.	บ้านปายอ	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
103.	บ้านกะดุนง	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
104.	บ้านโต๊ะบาลา	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
105.	บ้านละฮาร์	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
106.	บ้านปือแนบาแด	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
107.	บ้านปายอนอก	กะดุนง	สายบุรี	ปัตตานี
108.	บ้านตะบิง	นาประดู่	สายบุรี	ปัตตานี
109.	บ้านกูแบบาเตาะ	นาประดู่	สายบุรี	ปัตตานี
110.	บ้านเจาะกือแย	นาประดู่	สายบุรี	ปัตตานี
111.	บ้านชะโมะ	นาประดู่	สายบุรี	ปัตตานี
112.	บ้านลานช้าง (สะนงกาเยาะ)	นาประดู่	สายบุรี	ปัตตานี
113.	บ้านมะนังดาลำ (ปละโล๊ะ)	มะนังดาลำ	สายบุรี	ปัตตานี
114.	บ้านกากระ	มะนังดาลำ	สายบุรี	ปัตตานี
115.	บ้านกือบง	มะนังดาลำ	สายบุรี	ปัตตานี
116.	บ้านปาม่วง (ปาโอะ)	มะนังดาลำ	สายบุรี	ปัตตานี
117.	บ้านกาหงษ์	มะนังดาลำ	สายบุรี	ปัตตานี
118.	บ้านจลาโก	มะนังดาลำ	สายบุรี	ปัตตานี
119.	บ้านละหาร	ละหาร	สายบุรี	ปัตตานี
120.	บ้านปาแดปาลัส	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
121.	บ้านปากู	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
122.	บ้านจะมือฆา	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
123.	บ้านปาแซปูเตะ	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
124.	บ้านเขาดิน	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
125.	บ้านมะนังยง	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
126.	บ้านตะโล๊ะโต๊ะโน	ปากู	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
127.	บ้านลูกไม้ไผ่	ตะโล๊ะมะนะนา	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
128.	บ้านตะโละแมะนา	ตะโละแมะนา	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
129.	บ้านแลวะ	ตะโละแมะนา	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
130.	ทุ่งยางแดง	ตะโละแมะนา	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
131.	บ้านตือเบาะ (ตะแบก)	พิเทน	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
132.	บ้านตะโละนิบง	ตะโละแมะนา	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
133.	บ้านบาลูกาสุวะ	น้ำดำ	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
134.	บ้านปือราแง	น้ำดำ	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
135.	บ้านชะเมา	น้ำดำ	ทุ่งยางแดง	ปัตตานี
136.	บ้านมะกอ	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
137.	บ้านมะแนดาแล	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
138.	บ้านบาโงสาเมาะ	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
139.	บ้านกาหยี	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
140.	บ้านกำปงบารู	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
141.	กะพ้อ	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
142.	บ้านเจาะกะพ้อ	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
143.	บ้านบาลูกา	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
144.	บ้านปาแตกือมูติง	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
145.	บ้านอูแตปือราแง	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
146.	บ้านบาโงยือแบ็ง	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
147.	บ้านคอลอกาปะ	กะรุบี	กะพ้อ	ปัตตานี
148.	บ้านมอแซง	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
149.	บ้านมือลอ	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
150.	บ้านปือแนดาแล	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
151.	บ้านปือแต	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
152.	บ้านปีติง	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
153.	บ้านคอลอกาลี	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
154.	บ้านโตะแน	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
155.	บ้านคอกวัว (ปล่องหอย)	ปล่องหอย	กะพ้อ	ปัตตานี
156.	บ้านตะโละโตะและ	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
157.	บ้านกอลี	ตะโละตือรามัน	กะพ้อ	ปัตตานี
158.	บลูกาสะนอ	ตาปอเยาะ	ยี่งอ	นราธิวาส
159.	ตะปอเยาะ(ตะโละมีญอ)	ตาปอเยาะ	ยี่งอ	นราธิวาส

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
160.	บุกิตจือแร	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
161.	ลอ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
162.	อินอ	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
163.	กูยิ	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
164.	ลูโปะปูโละ	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
165.	บาโงกือเต๊ะ	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
166.	สาวอ	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
167.	ปือเงาะ	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
168.	กาโตะ	รือเสาะออก	รือเสาะ	นราธิวาส
169.	ตายา	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
170.	ยือลาแป	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
171.	ปอเนาะ(ตาเปาะ)	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
172.	ท่าเรือ	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
173.	ยะบะ	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
174.	รือเสาะ	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
175.	ยาแลเปาะ	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
176.	บากง	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
177.	นาโอน	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
178.	ปราลี	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
179.	ตะแม็ง	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
180.	สันติสุข	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
181.	บลูกาฮีเล	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
182.	สะแนะ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
183.	สุปะ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
184.	ชือเลาะ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
185.	ดือโล๊ะ	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
186.	กำปงบารู	เรียง	รือเสาะ	นราธิวาส
187.	บลูกา	สามัคคี	รือเสาะ	นราธิวาส
188.	มือและห์	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
189.	ดือแย	สาวอ	รือเสาะ	นราธิวาส
190.	ตะโหนด	สุวารี	รือเสาะ	นราธิวาส
191.	บาโงปะแต	โคกสะตอ	รือเสาะ	นราธิวาส

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
192.	ไอร์กู่แป	โคกสะอาด	รือเสาะ	นราธิวาส
193.	ไอร์จือนะ	โคกสะอาด	รือเสาะ	นราธิวาส
194.	ตะบิงรูโต๊ะ	โคกสะอาด	รือเสาะ	นราธิวาส
195.	บุลกาฮีเลตะวันออก	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
196.	นาตา	รือเสาะ	รือเสาะ	นราธิวาส
197.	บาตง	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
198.	บลูกาฮูลู	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
199.	ตันหยง	บาตง	รือเสาะ	นราธิวาส
200.	กำปงปีแซ(บูเกะนากอ)	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
201.	บริจ๊ะ	ลาโละ	รือเสาะ	นราธิวาส
202.	บาลูกา(ตลาดรือเสาะ)	รือเสาะนอก	รือเสาะ	นราธิวาส
203.	บ้านสวนพลู (กำปงซีระ)	โคกสะอาด	รือเสาะ	นราธิวาส
204.	ซากอ	ซากอ	ศรีสาคร	นราธิวาส
205.	ตะโละ	ซากอ	ศรีสาคร	นราธิวาส
206.	ตะมะยุง	ตะมะยุง	ศรีสาคร	นราธิวาส
207.	คลองหงษ์	ตะมะยุง	ศรีสาคร	นราธิวาส
208.	จือแรง	ตะมะยุง	ศรีสาคร	นราธิวาส
209.	คอลอกาเว	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
210.	อินอ	ศรีสาคร	ศรีสาคร	นราธิวาส
211.	ตามุง	เซิงคีรี	ศรีสาคร	นราธิวาส
212.	ตอหลัง	ตะมะยุง	ศรีสาคร	นราธิวาส
213.	ปือแนนากอ	ตะมะยุง	ศรีสาคร	นราธิวาส
214.	บูเกะสตอ	บาเรไต้	บาเจาะ	นราธิวาส
215.	จำปากอ	บาเรเหนือ	บาเจาะ	นราธิวาส
216.	ยามูแรน(ปือราแง)	บาเรเหนือ	บาเจาะ	นราธิวาส
217.	ตะโล๊ะมาเนาะ	ลูโปะสาวอ	บาเจาะ	นราธิวาส
218.	ประปา	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
219.	ปือระ	บาเรไต้	บาเจาะ	นราธิวาส
220.	คลองระ	บาเรไต้	บาเจาะ	นราธิวาส
221.	ตันหยง	บาเรไต้	บาเจาะ	นราธิวาส
222.	ซูโว	บาเรไต้	บาเจาะ	นราธิวาส
223.	ฮูแดแยลล	บาเรไต้	บาเจาะ	นราธิวาส

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
224.	ฮาดาปือระ	บาระเหนือ	บาเจาะ	นราธิวาส
225.	ยือลอ	บาระเหนือ	บาเจาะ	นราธิวาส
226.	ลุโปะสาวอ	ลุโปะสาวอ	บาเจาะ	นราธิวาส
227.	กะทุง	ลุโปะสาวอ	บาเจาะ	นราธิวาส
228.	ปือราแง	ลุโปะสาวอ	บาเจาะ	นราธิวาส
229.	สื้หิงบาตู	ลุโปะสาวอ	บาเจาะ	นราธิวาส
230.	บาเจาะ	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
231.	ตุก	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
232.	สะแต	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
233.	เปาเบาะ	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
234.	ปือเจ๊ะ 2	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
235.	อือโยะ	บาระเหนือ	บาเจาะ	นราธิวาส
236.	ดาโต๊ะ	บาระเหนือ	บาเจาะ	นราธิวาส
237.	บากง	ลุโปะสาวอ	บาเจาะ	นราธิวาส
238.	จำปากอ	กาเยาะมาตี	บาเจาะ	นราธิวาส
239.	สั้มป้อย	กาเยาะมาตี	บาเจาะ	นราธิวาส
240.	บลูกา	กาเยาะมาตี	บาเจาะ	นราธิวาส
241.	ตุกสุเหล้า	บาเจาะ	บาเจาะ	นราธิวาส
242.	ทอนฮิเล	โคกเคียน	เมือง นราธิวาส	นราธิวาส

ภูมิณีเวศตอนปลาย (จำนวน 48 หมู่บ้าน)

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
1.	บ้านควนกลาง	ควน	ปะนาเระ	ปัตตานี
2.	บ้านพิกุล	ควน	ปะนาเระ	ปัตตานี
3.	บ้านไต้	ควน	ปะนาเระ	ปัตตานี
4.	บ้านด่าน	ควน	ปะนาเระ	ปัตตานี
5.	บ้านบ่ออิฐ	บ้านกลาง	ปะนาเระ	ปัตตานี
6.	บ้านแหมแหม	บ้านน้ำบ่อ	ปะนาเระ	ปัตตานี
7.	บ้านเคียน	พ้อมิ่ง	ปะนาเระ	ปัตตานี
8.	บ้านนาจาก	พ้อมิ่ง	ปะนาเระ	ปัตตานี
9.	บ้านพ้อมิ่ง	พ้อมิ่ง	ปะนาเระ	ปัตตานี
10.	บ้านใหม่	พ้อมิ่ง	ปะนาเระ	ปัตตานี
11.	บ้านบางหมู	บ้านน้ำบ่อ	ปะนาเระ	ปัตตานี
12.	บ้านน้ำบ่อ	บ้านน้ำบ่อ	ปะนาเระ	ปัตตานี
13.	บ้านท่าสุ	บ้านน้ำบ่อ	ปะนาเระ	ปัตตานี
14.	บ้านสือตัง	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
15.	บ้านชะเมาสามต้น	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
16.	บ้านบาโงมุล	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
17.	บ้านกะลาพออก	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
18.	บ้านกะลาพอดก	เตราะบอน	สายบุรี	ปัตตานี
19.	บ้านบางเก่าไต้	บางเก่า	สายบุรี	ปัตตานี
20.	บ้านป่าทุ่ง	บางเก่า	สายบุรี	ปัตตานี
21.	บ้านสะปือแร	ปือระ	สายบุรี	ปัตตานี
22.	บ้านปาตาบาระ	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
23.	บ้านบน	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
24.	บ้านปะเสยะวอ	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
25.	บ้านทุ่งเค็จ	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
26.	บ้านบาเลาะ	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
27.	บ้านจำกอง	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
28.	บ้านลุ่ม	ปะเสยะวอ	สายบุรี	ปัตตานี
29.	ไม้แก่น	ไทรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
30.	บ้านโคกนิบง	ไทรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
31.	บ้านสารวัน	ไทรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี

ลำดับ	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
32.	บ้านกุวิง	ไทรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
33.	บ้านปลักแตน	ไทรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
34.	บ้านท่าช้าง	ไทรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
35.	บ้านไม้แก่น	ไม้แก่น	ไม้แก่น	ปัตตานี
36.	บ้านปาเส	ไม้แก่น	ไม้แก่น	ปัตตานี
37.	บ้านใหญ่	ไม้แก่น	ไม้แก่น	ปัตตานี
38.	บ้านกระจุต	ไม้แก่น	ไม้แก่น	ปัตตานี
39.	บ้านรังมดแดง	ดอนทราย	ไม้แก่น	ปัตตานี
40.	บ้านป่าไหม้	ดอนทราย	ไม้แก่น	ปัตตานี
41.	บ้านละเวง	ดอนทราย	ไม้แก่น	ปัตตานี
42.	บ้านดอนทราย	ดอนทราย	ไม้แก่น	ปัตตานี
43.	บ้านดินเสมอ	ตะโละไกรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
44.	บ้านทะเล	ตะโละไกรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
45.	บ้านตะโละไกรทอง	ตะโละไกรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
46.	บ้านบิลยา	ตะโละไกรทอง	ไม้แก่น	ปัตตานี
47.	ฮูแตงวอ	โคกเคียน	เมืองนราธิวาส	นราธิวาส
48.	ทอน	โคกเคียน	เมืองนราธิวาส	นราธิวาส